

RIKSDAGENS PROTOKOLL

Nr 29   ANDRA KAMMAREN   1964

---

28 maj

Debatter m. m.

Torsdagen den 28 maj fm.

	Sid.
Statsrådets befattning med Wennerströmaffären	3

Torsdagen den 28 maj em.

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären (forts.)	78
--	----

Samtliga avgjorda ärenden

Torsdagen den 28 maj fm.

Bevillningsutskottets memorial nr 59, ang. uppskov med behandlingen av viss proposition	3
--	---

Torsdagen den 28 maj

Kl. 10.00

§ 1

Justerades protokollet för den 22 innevarande maj.

§ 2

Föredrogs, men bordlades åter konstitutionsutskottets utlåtanden nr 19 och 20.

§ 3

Föredrogs bevillningsutskottets memorial nr 59, angående uppskov med behandlingen av viss till bevillningsutskottet hänvisad proposition.

Sedan kammaren på framställd proposition bifallit utskottets hemställan om memorialets företagande till avgörande efter allenast en bordläggning, bifölls utskottets i memorialet i övrigt gjorda hemställan.

§ 4

Föredrogs, men bordlades åter bankoutskottets utlåtanden och memorial nr 39—41.

§ 5

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

Föredrogs konstitutionsutskottets memorial nr 21, angående statsrådets befattning med Wennerströmmaffären.

Genom memorial nr 16 till 1963 års riksdag hade konstitutionsutskottet för riksdagen anmält, att den s. k. Wennerströmmaffären kommit till utskottets kännedom under tiden mellan riksdagens vårsession och höstsession, att utskottet den 16 oktober 1963 infordrat material för bedömning av ärendets konstitutio-

nella sida, att utskottets granskning ej kunde avslutas under höstsessionen, enär ytterligare material av betydelse för fullgörande av utskottets granskningsuppgift i förevarande fall kunde väntas föreligga först under år 1964, samt att det därför ankomme på konstitutionsutskottet vid 1964 års riksdag att fortsätta och slutföra granskningen av Wennerströmmaffärens konstitutionella sida.

I nu föreliggande memorial hade konstitutionsutskottet anmält att utskottet fortsatt och slutfört denna granskning och därvid tagit del av det utlåtande, som avgivits av den av Kungl. Maj:t förordnade undersökningskommissionen (juristkommissionen i Wennerströmmaffären), samt den rapport, som framlagts av den av Kungl. Maj:t utsedda parlamentariska nämnden — även i de delar nämnda utlåtande och rapport ej offentliggjorts — ävensom ytterligare material i ärendet.

I avdelning A hade utskottet anmält, att vid granskningen av olika statsråds befattning med Wennerströmmaffären — otvivelaktigt det allvarligaste spionerifall som inträffat i vårt land i modern tid — utskottet enhälligt funnit anledning icke förekomma att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen.

I avdelning B hade utskottet anförts, att inom utskottet yrkanden om anmärkning enligt § 107 regeringsformen framställdes dels mot statsrådet och chefen för försvarsdepartementet Sven Andersson, vilket yrkande av utskottet avslagits (I), dels mot förutvarande ministern för utrikes ärendena Östen Un-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

dén, vilket yrkande av utskottet bifal-
lits (II).

Utskottets överväganden beträffande nämnda båda statsrådsledamöters befattning med Wennerströmaffären och de skiljaktiga meningar som härutinnan framförts inom utskottet hade i memorialet redovisats under I respektive II.

I sin anmälan under *punkten I* hade utskottet sammanfattningsvis uttalat, att det vid sin granskning av detta ärende — vilket i fråga om utredningens omfattning och noggrannhet intoge en särställning bland de ärenden, som varit föremål för granskning med hänsyn till 106 och 107 §§ regeringsformen — icke funnit anledning till anmärkning mot statsrådet Andersson.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet hade herr *Torsten Andersson*, fru *Segerstedt Wiberg* samt herrar *Sveningsson*, *Dahlén*, *Hernelius*, *von Friesen*, *Larsson* i Luttra, *Hamrin* i Jönköping, *Braconier* och *Annars* på denna punkt anmält skiljaktig mening och ansett, att utskottets yttrande bort ha av dem angiven lydelse och utmytna i följande anmälan:

På grund av de felbedömningar och försummelser som enligt det ovan anförda ligger statsrådet och chefen för försvarsdepartementet *Sven Andersson* till last har utskottet mot honom framställt anmärkning jämlikt § 107 regeringsformen för det han vid sin befattning med Wennerströmaffären icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, vilket utskottet vill för riksdagen anmäla.

I sin anmälan under *punkten II* hade utskottet sammanfattningsvis uttalat, att även om förutvarande statsrådet och ministern för utrikes ärendena *Östen Undén* inom regeringen icke burit huvudansvaret för Wennerströmaffären hade hans handläggning av ärendet visat sådana brister, att utskottet icke kunde underlåta att jämlikt § 107 regeringsformen framställa anmärkning mot honom.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet hade herrar *Elmgren*, *Damström*, *Georg Petersson*, *Palm*, *Strand*, *Spångberg*, *Andersson* i Linköping, *Adamsson*, *Bengtsson* i Halmstad och *Johansson* i Trollhättan på denna punkt anmält skiljaktig mening och ansett, att utskottets yttrande bort ha av dem angiven lydelse och utmytna i följande anmälan:

Sammanfattningsvis vill utskottet uttala, att det icke funnit underlag för någon anmärkning mot professor *Undén* på grund av dennes befattning med Wennerströmaffären i egenskap av minister för utrikes ärendena under den ifrågavarande tidsperioden. Denna sin uppfattning vill utskottet för riksdagen anmäla.

I avdelning C hade utskottet anfört, att yrkanden om tillkännagivande utan återopande av § 107 regeringsformen, vilka avslagits av utskottet, framställts beträffande dels statsministern *Tage Erlanders*, dels chefens för inrikesdepartementet, statsrådet *Rune Johansson*, befattning med Wennerströmaffären.

Utskottets skäl för avslag på dessa yrkanden jämte i vardera fallet inom utskottet framförda skiljaktiga meningar hade i memorialet redovisats under I respektive II.

Under *punkten I* hade utskottet bl. a. framhållit, att formerna för säkerhetsärendens handläggning inom statsrådet och departementen blivit föremål för översyn i anledning av Wennerströmaffären, och uttalat, att det vore både naturligt och tillfredsställande att en sådan översyn kommit till stånd. Till något ytterligare uttalande i detta spörsmål funne sig utskottet sakna anledning, då det av den företagna utredningen blivit övertygat om att en annan ordning vid säkerhetsfrågornas beredning inom statsrådet icke skulle ha påverkat Wennerströmaffären.

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet hade:

a) herrar *Torsten Andersson* och *Larsson* i Luttra biträdd utskottets beslut om avslag på yrkandet om tillkännagivande i förevarande fall utan åberopande av § 107 regeringsformen; samt

b) fru *Segerstedt Wiberg* ävensom herrar *Sveningsson*, *Dahlén*, *Hernelius*, *von Friesen*, *Hamrin* i Jönköping, *Braconier* och *Anners* anmält skiljaktig mening mot beslutet samt ansett, att utskottets yttrande i förevarande punkt bort ha av dem angiven lydelse och utmynna i följande tillkännagivande:

Den bristande samordning av säkerhetsfrågornas handläggning inom regeringen, som uppenbarats genom omständigheterna i Wennerströmaffären, visar att statsminister Erlander icke ägnat hithörande frågor tillbörlig uppmärksamhet, vilket utskottet har velat för riksdagen tillkännagiva.

Under punkten II hade utskottet bl. a. framhållit, att chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, deltagit i en beredning den 22 mars 1962 för att bli informerad om Wennerströmaffären, att det överensstämde med sedan länge tillämpad praxis, att ett militärt säkerhetsärendes handlades inom försvarsdepartementet, en ordning vars ändamålsenlighet utskottet icke ville ifrågasätta, samt att utskottet därför funne det naturligt att statsrådet Johansson, då han icke vidare kontaktades i Wennerströmaffären, ej heller ansåge sig själv böra taga något initiativ i ärendet. Till något ytterligare uttalande i anledning av statsrådet Johanssons befattning med Wennerströmaffären funne sig utskottet sakna anledning.

Av de i ärendets behandling deltagande medlemmarna av utskottet hade:

a) herr *Torsten Andersson*, fru *Segerstedt Wiberg* samt herrar *Dahlén*, *von Friesen*, *Larsson* i Luttra och *Hamrin* i Jönköping biträdd utskottets beslut om avslag på yrkandet om tillkännagivande

i förevarande fall utan åberopande av § 107 regeringsformen; samt

b) herrar *Sveningsson*, *Hernelius*, *Braconier* och *Anners* anmält skiljaktig mening mot beslutet samt ansett, att utskottets yttrande i förevarande punkt bort ha av dem angiven lydelse och utmynna i ett tillkännagivande, att den bristande aktivitet, som inrikesministern ådagalagt, utvisade att han icke ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt detta utomordentligt viktiga säkerhetsärendet.

Vad utskottet anfört föredrogs; och yttrade därvid:

Herr von FRIESEN (fp):

Herr talman! »Man kan utan överdrift fastslå, att ingen svensk domstol i modern tid haft att bedöma ett grövre och nesligare brott än detta och mer allvarligt beträffande skadeverkningarna. De faktiska förhållandena har klarlagts inför rätten under huvudförhandlingens gång, och svaren har erkänt sin brottslighet.»

Med dessa kraftiga ord inledde en man, som kanske mer än många har stor förtjänst för att denna sak äntligen uppklarats, nämligen stadsfiskalen Ryhninger, sin plädering inför Stockholms rådhusrätt. De kraftfulla orden markerar ytterligare, att det här rör sig om en försvarsfråga av allra främsta ordningen, om en riksangelägenhet av ovanliga mått.

Därmed måste också statsrådets ansvarighet anses fullt klarlagd. Vilken bedömning man sedan än ger statsrådets åtgärder är det alldeles uppenbart, att det här är fråga om en första rangens försvarsangelägenhet. Denna ansvarighet har väl i princip knappast bestritts av någon. Att ärendet över huvud taget skulle bli föremål för den prövning som skett har syntts alldeles uppenbart.

Låt mig innan jag går in på de bedömningar som företagits i utskotts-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

memorialet säga några ord om förut-sättningarna för vår granskning.

Förutsättningarna är ett par paragrafer i gällande regeringsform som är mycket älderdomliga. Men det åligger utskottet att bedöma ansvarigheten efter dessa paragrafer och inte efter någonting annat. Vad § 107 beträffar får väl tolkningen för närvarande anses vara den, att ett både sakligt och politiskt bedömande försiggår enligt denna paragraf; när utskottet vill ge eftertryck åt sitt missnöje med handläggningen av ett visst ärende brukar utskottet åberopa § 107.

Under en tjuogoårig verksamhet i konstitutionsutskottet har jag ofta stått inför överväganden, som telt sig personligt en smula obehagliga, ty det är ju inte mot åsikter och principer man härvidlag ingriper utan det är mot personer. Det är ju så inom den svenska riksdagen, att de personliga vänskapsbanden sträcker sig långt utanför partigränserna. Det är rätt och riktigt att det är så, men det faktum att ett dylikt vänskapsförhållande existerar får inte skymma blicken för det som är det väsentliga: vår rätt men kanske främst vår skyldighet att utöva även en personligt formulerad kritik när det är nödvändigt.

Så har skett i detta fall, och vi har inte haft någonting att beklaga från oppositionens sida när vi gått till granskningen. Vi anser att vår bedömning vilar på en mycket stark saklig grund. Vi har framför oss en osedvanligt stark dokumentation, såväl i juristkommissionens och den parlamentariska nämndens utlåtanden som i de många föredragningar som gjorts inför utskottet. Vi har vidare haft tillgång till kommissionernas förhör med framför allt statsråden samt en hel del andra dokument. Jag hävdar att vi sällan i en fråga haft en så stark saklig underbyggnad för vår plädering, och vi kan inte härvidlag ta de personliga hänsyn som man begär av oss. Det skulle vara ett föraktligt kamaraderi

att ta sådana hänsyn. Vi skulle svika vår plikt som kritiker av de styrande, en plikt som är långt mera viktig i dagens situation, då vi haft ett sådant långt regeringsinnehav.

Våra grundlagar känner inte heller till några dispensbestämmelser för åldrade statsmän med mycket hög förtjänst på andra områden. Med en liten ändring av en berömd formulering av en svensk skald skulle jag vilja säga, att statsråden härvidlag bedöms inte för sina förtjänsters skull utan för sina fels. Någonting annat kan inte ifrågakomma i detta sammanhang.

Det är därför, herr talman, som det på mig gör ett utomordentligt olustigt intryck att ta del av ett papper, vilket jag är övertygad om att flera av kammarens ledamöter har erhållit. Det är undertecknat av Stockholms Arbetarekommun och rubricerat »Slag under bältet». Bredvid rubriken återfinns ett porträtt av förutvarande utrikesministern Östen Undén.

Meningen är tydligen att inleda någon sorts medlidandeskampanj för detta statsråd inte på grundval av den sakliga argumentation, som föreligger på denna punkt, utan på helt andra grunder. Det finns inte mycket som är riktigt i arbetarekommunens på detta sätt uttalade mening. Det står i uttalandet: »I dag behandlar riksdagen detta tarvliga angrepp på den statsman, som mer än någon annan representerar den obrutna svenska neutralitetspolitiken och den aktiva svenska insatsen för fred och internationellt samarbete. Östen Undén högakts såväl i Sverige som världen runt för sina framstående personliga och politiska egenskaper. De borgerliga tar ingen hänsyn till detta — de tar inte ens hänsyn till att deras anklagelser är alldeles orimliga.»

I den plädering från oppositionen som så småningom kommer att följa avser vi att visa, att anklagelserna långtifrån är orimliga. De har en saklig grund.

Tillåt mig, herr talman, med några

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ord beröra det faktum, att man inom utskottet måst använda sig av lottning för att komma till ett avgörande. Sammanhanget är helt enkelt det, att vi på denna punkt stöder oss på grundlagens uttryckliga föreskrifter sådana de är formulerade i § 48 riksdagsordningen.

I denna paragraf talas om tillvägagångssättet då två lika stora hälfter inom ett utskott har stannat i olika beslut. Det skall då förrättas lottning. Detta förfarande har tillämpats sedan 1949. Utskottets ledamöter har varit eniga om detta förfaringsätt och de handlar helt i enlighet med lagens föreskrifter. Tidigare har sluten omröstning ägt rum då de avgivna rösterna inom ett utskott befunnits lika delade. Därefter har man dragit undan en av valsedlarna och på detta sätt fått ett utslag.

Även detta är naturligtvis en form av lotteri. Men motiveringen för det nu tillämpade tillvägagångssättet skulle kunna tänkas vara, att utskottets ledamöter när de är skyddade av sekretessen eventuellt skulle kunna ändra sin mening. Så har faktiskt också bevisligen inträffat i något fall.

Ett annat förfaringsätt som kan nämnas i detta sammanhang — författningsutredningen är för övrigt inne på denna linje — är att man i stället för lottdragning tillämpar principen att den mening, som ordföranden biträder, skall vara utslagsgivande. Jag tycker att man mycket väl kan överväga ett sådant förslag, men jag är synnerligen tveksam inför om det kan och bör tillämpas beträffande konstitutionsutskottets ansvarsutkrävande. Detta förfaringsätt skulle kanhända omöjliggöra varje form av reaktion från utskottets ledamöter.

Jag skulle för min del inte alls stå främmande för tanken att regeringspartiet inte skulle ha majoritet i utskottet, såsom för närvarande är fallet, utan att man införde en anordning, vilken skulle ge möjlighet till uttalande av den kritik som är en oundgänglig

förutsättning för att folkstyret över huvud taget skall kunna fungera.

Efter detta skall jag säga några ord om sakinnehållet i konstitutionsutskottets föreliggande dechargememorial och skall då börja med anmärkningarna mot försvarsministern, statsrådet Sven Andersson.

Jag stannar här vid den punkt, då överste Wennerström skulle gå i pension efter sin tjänstgöring på försvarets kommandoexpedition och då man enligt handlingarna sökte skaffa honom en arvodesbefattning, där han skulle vara om inte helt ofarlig så i alla fall relativt ofarlig. Jag frågar mig då: Var det alldeles nödvändigt med denna beskäftighet att skaffa denne person, som i alla fall utgjorde en säkerhetsrisk, en sådan arvodesbefattning? Denna form av »extraknäck» är inte en oavvislig rättighet för officerare som gått i pension; det är en förmån som de kan få i den mån det över huvud taget finns sådana befattningar. Jag känner för min del åtskilliga personer i Wennerströms militära tjänsteställning, vilka inte har fått en dylik arvodestjänst. Det kan omöjligen höra till de mänskliga rättigheterna att få en sådan.

Vad som främst gör ett olustigt intryck i sammanhanget är den energi, med vilken man från regeringens sida, från försvarsministerns sida, från höga militärers sida bedrev ett spaningsarbete för att hjälpa Wennerström att få en befattning. Man motiverar detta med att man på goda grunder funnit sig föranlåten att inte låta honom få en tjänst som expeditionsofficer i flygstaben och att det därför förelåg någon form av skyldighet att ge honom någonting annat. Jag kan inte dela den uppfattningen. Wennerström var uppenbarligen överkvalificerad för befattningen vid flygstaben; den var avsedd för en officer av kaptens, högst majors, tjänsteställning. Med kännedom om den militära hierarkiens funktionssätt måste jag säga, att det i vissa avseenden ter

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

sig tivelaktigt att ge en person med alltför hög tjänsteställning en befattning, där han kanske som överordnade får personer i lägre tjänsteställning.

Det fanns alltså välgrundade sakliga skäl för att direkt säga vederbörande att han av denna anledning inte ansågs lämplig för befattningen i fråga. Jämför denna intensitet i ansträngningarna att tillvarata den sedermera för spioneri gripne överstens rättigheter med den summariska behandling som drabbar låt mig säga underbefäl, som har tillhört någon politisk ytterlighetsriktning, t. ex. kommunistpartiet. Det kan bidra till att för all framtid stäcka deras karriär. I sådana sammanhang yttras aldrig någonting om de mänskliga rättigheterna, men för denne överste skulle de mänskliga rättigheterna åberopas.

Beträffande placeringen i utrikesdepartementet kan jag hänvisa till vad juristkommissionen anfört. Jag skall inte här, herr talman, framföra någon kritik mot juristkommissionens formuleringar, som kanske i vissa avseenden ter sig diskutabla, men jag vill ändå säga att dessa formuleringar i regel är utomordentligt försiktiga. Man väger, som jurister har för vana — och det är kanhända en mycket god vana hos dem — för och emot, pro et contra; man kommer med en argumentation i en riktning, och sedan säger man att mot detta kan naturligtvis anföras andra synpunkter. Det gör att intrycken i vissa fall blir vaga. Men mot bakgrunden av den allmänna försiktigheten i juristkommissionens skrivning ter sig dess nära nog kategoriska omdömen om placeringen i utrikesdepartementet i hög grad anmärkningsvärda. Statsrådet får icke något som helst stöd för sin uppfattning att Wennerström borde placeras i utrikesdepartementet. Där hade man alltså ett tillfälle, där var han ofarlig, heter det i statsrådets redogörelse. Representanterna för oppositionspartierna i konstitutionsutskottet erinrar

också om att det från spaningsledningens sida inte förekom några som helst yrkanden på att man för att underlätta spaningen skulle ha Wennerström under övervakning i en tjänsteutövning, där man skulle kunna avslöja honom så att säga in flagranti, d. v. s. då han utövade sitt spioneri. Ur allmän rättssynpunkt förstår jag både spaningsledningens och juristkommissionens resonemang, ty det är en olustig tanke att man skulle låta misstänkta personer vara kvar och beredas tillfälle att utöva sin verksamhet enbart för att få möjlighet att sedan gripa dem. Det är ju ett förfaringssätt som man inte tillämpar på andra områden.

Om vi alltså inom oppositionen utskottshälft anser att det var felaktigt att placera Wennerström i utrikesdepartementet, så anser vi att det var än mer felaktigt att Wennerström, då misstankarna skärptes, inte entledigades från sin befattning. Statsrådet Andersson talar i ett avsnitt om en vändpunkt i spaningsarbetet. Jag skulle vilja tillägga att det är en huvudpunkt för oppositionen att anmärka på att Wennerström icke befriades från detta uppdrag, då det redan hade utsetts en framstående officer som skulle biträda nedrustningsdelegationen i Genève. Wennerströms uppdrag var inte ett livstidsuppdrag; det kunde ju återkallas när som helst, och det fanns också möjlighet att göra det.

Efter detta skall jag övergå till den roll som spelades av förre utrikesministern Undén. Man kan närmast karakterisera herr Undéns roll i sammanhanget som utpräglat passiv, alltför passiv, en passivitet, som emellertid hade vissa nära nog aggressiva drag mot varje form av insyn.

Vad vi framför allt angriper förre utrikesministern för är att han inte ville underrätta någon annan inom departementet om att en expert, som stod till försvarsministerns och utrikesministerns förfogande, var en sä-

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

kerhetsrisk. Han borde ha underrättat dåvarande statsrådet af Geijerstam som var vikarie för honom när han var utomlands. Detta var så mycket mera motiverat som af Geijerstam hade betydande erfarenheter av dylika säkerhetsärenden från sin tid i inrikesdepartementet. Han borde också ha underrättat säkerhetschefen inom departementet, kabinettssekreterare Belfrage, och det förefaller mig ytterligare ostridigt att han borde ha underrättat ambassadör Alva Myrdal som under utrikesministern ledde arbetet i nedrustningsfrågan. Beträffande ambassadör Alva Myrdal tycker jag med kännedom om den heroiska roll som spelats av kvinnorna i detta drama, att det inte fanns någon anledning att utesluta henne ur kretsen av dem som fick ett förtroligt meddelande. Är det inte så, ärade kammarledamöter, med dessa ledande tjänstemän i utrikesdepartementet, att det ingår i hela deras uppfostran och attityd att vara synnerligen försiktiga med meddelanden till utomstående? De är ju alldeles speciellt tränade för den uppgiften. Varför meddelade man inte då dessa?

Från något håll — från militärt håll vill jag minnas — har det i pressen gjorts gällande, att en av anledningarna till att det inte ansågs lämpligt att underrätta så många personer var att man fruktade, inte att de skulle skvallra om saken för obehöriga men att de i sin mimik och sin attityd i alla fall skulle röja vad de visste. De hade med andra ord inte den talang av pokerspelare som här skulle ha varit önskvärd. Men med ett sådant resonemang kommer man ju till slutsatsen, att man över huvud taget inte skall underrätta några människor alls! Vad hade man för garantier för att de redan underrättade — och några måste man ju ändå underrätta — inte genom åtbörder eller på annat sätt skulle visa mera än som var nyttigt att låta spionerna veta.

Vi anmärker alltså på denna brist på meddelanden från utrikesministerns sida och även på att han inte tog någon del i utfärdandet av den instruktion och den generalorder som gällde för Wennerströms uppdrag i utrikesdepartementet.

För det tredje skall jag säga några ord om statsministerns roll i sammanhanget. Mot statsministern har vi som fungerat som minoritet i utskottet inte riktat någon anmärkning enligt § 107 i regeringsformen utan i stället gjort ett »tillkännagivande», vilket kortast uttryckt innebär en mild form av anmärkning.

Anledningen ligger i öppen dag. Statsministern förmådde inte — om det nu berodde på en långvarig förkylning eller annan ohälsa — höra på ett uppenbart sensationellt meddelande som justitieministern lämnade, när denne kom och anmälde för statsministern att det var en överste som var en säkerhetsrisk och att man måste ha en beredning i det ärendet. Tidpunkt för två sådana beredningar utsattes, men de blev aldrig av. Det är detta vi velat påtala.

Jag fäster uppmärksamheten vid att i minoritetens kritik av herr Erlander ligger samtidigt en form av uppskattning. Vi har nämligen den meningen, att om statsministern hade blivit underrättad så skulle han ha igångsatt en verklig beredning för detta ärende med statsministern som ordförande och två eller tre statsråd som bisittare, ett förfaringssätt som inte torde vara ovanligt för regeringen. Vi trodde så mycket om honom, att han skulle ha lystrat i detta fall. Men efteråt förklarar han att allt som gjordes nog i stort sett var bra, och han skulle inte ha kommit till ett beslut om någon annan behandling.

Statsministern var otvivelaktigt mycket upptagen. En anmärkning, som emellertid aldrig kommer att kunna riktas mot statsminister Erlander från

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

konstitutionsutskottet, är att han vid något tillfälle skulle försumma att utöva sin egen PR-verksamhet. Det var nämligen denna som upptog honom, så att han inte hade tid att vara med om en beredning i spioneriärendet: han var alldeles tvungen att trots sin dåliga hälsa delta i en filminspelning till förmån för världsutställningen i Seattle.

Med dessa ord, herr talman, har jag i stora drag angett huvudpunkten i oppositionens ståndpunkt. Vi bortser i detta sammanhang alldeles från slumpens skördar i form av olika lottmajoritet. Vi konstaterar att beräffande Sven Andersson och förre utrikesministern Undén har oppositionshälften i konstitutionsutskottet velat yrka anmärkning enligt § 107 regeringsformen. Vad vi har att hålla oss till är detta och inte de resultat som av en tillfällighet blev utskottets.

Ett par slutord i detta sammanhang. Man talar mycket ofta om nödvändigheten av en stark regering. Var det en stark regering som fungerade vid den här angivna tidpunkten när Wennerström var påtalad som en säkerhetsrisk och sedan ända till den tidpunkt då polisen vid midsommaren förra året grep honom och han sedan lagfördes inför domstol? Var det en stark regering som bestod av en statsminister, som inte ville och inte kunde höra, av en försvarsminister som bland mycket annat för att uppdaga vad spionen egentligen hade för sig i utrikesdepartementet måste gå omkring med försiktiga utfrågningar för att ta reda på detta i stället för att få upplysningarna på något annat sätt, av en utrikesminister, departementschef och samtidigt chef för ett ämbetsverk, som är totalt likgiltig för överste Wennerströms förhållanden i departementet, som inte bryr sig om att underrätta några medarbetare och inte heller att ta del av de instruktioner som bedömts nödvändiga, och till slut av en inrikesminister, som visserligen mycket sent fick

reda på misstankarna mot Wennerström men sedan inte vidtog några som helst åtgärder i ärendet?

Nej, förvisso är detta ingen stark regering. En stark regering är nämligen inte bara en regering som förfogar över en pålitlig majoritet och som med användande av inströmmande skattemedel kan besluta om den ena eller andra reformen. Av en stark regering kräver man också administrativ skicklighet, samordningsförmåga och en bestämd vilja att i varje enskilt fall stå i full nivå med det föreliggande ärendet.

Så har inte skett i detta fall, och det är mot en sådan regering som vi här riktar en anmärkning. Vi kanske litet var drar den slutsatsen, att om det går till på det sättet i denna fråga, som var så alldeles särskilt väl dokumenterad för oss, hur kan det då inte gå till i en lång rad av de tiotusentals ärenden som handlägges av regeringen? Det blir till slut den fråga som vi inom oppositionen med en viss oro ställer oss.

Herr BRACONIER (h):

Herr talman! Det är ingen tvekan om att fallet Wennerström är en nationell katastrof. Man kan säga att med hänsyn till den värdegemenskap, som kommer att krävas av de demokratiska partierna när det gäller det svenska försvaret, kan en debatt av detta slag möjligen verka hämmande på de ansträngningar som måste göras för att reparera följderna av ett spionage, som i varje fall har kostat flera hundratal miljoner kronor — hur mycket vet väl ännu ingen. Det är över huvud taget så, att en bedömning av vad överste Wennerström har utlämnat är ganska besvärlig att göra i en kammardebatt, eftersom det gäller hemliga handlingar och vissa upplysningar så att säga kan ge besked åt makter som inte skall ha dem.

Det har sagts att när konstitutionsutskottet har gjort denna granskning efter den praxis och de regler som är

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

hundraåriga, utmanar man löjet därför att man tillgripit lottning. Statsministern uttryckte det så i en debatt i höstas, att det är ett fattigdomsbevis av oppositionen att syssla med denna sak. Det skulle alltså vara ett fattigdomsbevis att konstitutionsutskottet följer den praxis som socialdemokraterna följde i sådan utsträckning när de år 1930 var i oppositionsställning, att de riktade inte mindre än tio anmärkningar mot statsråd i den Lindmanska ministären. De riktade kritik mot en ecklesiastikminister, som hade följt de sakkunnigas majoritet vid utnämningen till en professor i filosofi vid Lunds universitet. De riktade kritik mot statsråd, som vid varje punkt kunde säga att de hade de sakkunniga bakom sig.

Det är med hänsyn till detta, herr talman, som jag vill säga att konstitutionsutskottet här i den mån de borgerliga blivit i majoritet har följt den praxis, som inte minst Per Albin Hansson i den stora debatten mot Ernst Trygger som utrikesminister 1930 tillämpade. Frågan gällde då, huruvida utrikesnämnden hade hörts på ett tillräckligt tidigt stadium eller inte.

Det är i denna situation som man bland annat har att bedöma de anmärkningar som har framkommit inte minst i regeringspressen om att det är löjligt att pricka en hedrad och gammal statsman som Östen Undén. Det är sålunda löjligt att konstitutionsutskottet nu följer den praxis som socialdemokraterna följt i alla andra sammanhang när de agerat i konstitutionsutskottet. När kommer löjligheten in i bilden? När blev det så, att vi skulle börja tillämpa en ny och annan praxis än den som oppositionen följde mot exempelvis den Lindmanska regeringen? År 1929 fälldes en finansminister därför att man tillgrep § 107 regeringsformen. Man tog för övrigt i det sammanhanget också upp frågan om kungamakten.

Jag säger detta därför att det återstår för socialdemokraterna och regerings-

partiet att bevisa, att oppositionspartierna i konstitutionsutskottet handlat mot de regler som vi har att utgå från vid bedömningen av statsrådets handlande. Vore det så att man skulle ta hänsyn till vad en person tidigare hade utträttat, kunde Per Albin Hansson 1930 ha sagt att Ernst Trygger också utträttat en del. Även Ernst Trygger betraktades av den dåvarande oppositionen som en framstående politiker. Men i den mycket långvariga debatt som då förekom var det inte tal om något sådant. Skulle vi ha avstått från att yrka anmärkning mot en förutvarande utrikesminister därför att han har en lång och hedrande bana bakom sig? Då hade vi inte tillämpat § 107 i regeringsformen.

Socialdemokraterna och regeringspartiet kan säga att det nuvarande systemet för konstitutionsutskottets granskning är tungrott och gammalmodigt. Men det är ett tiotal år sedan som jag i denna kammare diskuterade denna sak med dåvarande konstitutionsutskottets ordförande prosten Halén. Han sade då, att det var angeläget att vi fick nya regler för att fastställa statsrådets ansvar. Samma uppfattning utvecklas av författningsutredningen. Men vem har ansvaret för att vi inte fått dessa nya regler? Är det oppositionen som haft majoritet i riksdagens båda kamrar? Är det mot oppositionen som det skall riktas kritik för att vi har bestämmelser som man nu i regeringspressen vill förlöjliga? Det är väl socialdemokraterna som i decennier haft möjligheter att ändra de regler som nu anses föråldrade och löjliga. Nej, konstitutionsutskottet har vid sin granskning uppenbarligen måst hävda grundlagens bestämmelser i sin egen skap av ett grundlagsvårdande utskott. Och dessa bestämmelser har icke upphävts av det maktägande partiet.

Jag skall sedan övergå till den kritik som vi har riktat. Jag tror att kammarens ledamöter håller mig räkning för om jag inte närmare går in på många

Statsrådets befatning med Wennerströmsaffären

av de punkter som finns upptagna i konstitutionsutskottets memorial. Jag skall bara försöka att något belysa den kritik som kommit fram.

För försvarsministerns ställningstagande i denna fråga är det avgörande — och det är en hederlig deklaration från hans sida — att han säger sig ta ansvar för vad som förekommit. Därmed går det inte att skylla på polisintendenten och andra. Det konstitutionella ansvaret kan aldrig överflyttas till en underlydande, något som också starkt underströks i en socialdemokratisk reservation år 1930 gällande kritik mot dåvarande statsråd.

Den telefonkontroll, som det varit tal om i detta sammanhang, har spelat en mycket stor roll i debatten. Det är klart, herr försvarsminister, att man kan glömma innehållet i propositioner som man själv varit med om att utforma. Men vid tillkomsten av 1952 års lag om telefonkontroll satt försvarsminister Andersson med i regeringen och gjorde ingen reservation i fråga om den proposition som gällde telefonkontroll. Det är därför märkligt att man i aktstyckena till detta ärende kan finna, att försvarsministern säger sig inte känna till de legala förutsättningarna för telefonkontroll. Dåvarande justitieministern hävdade vid 1952 års debatt i denna fråga, att spørsmålet om tvångsmedel i samband med undersökningar om spionage ingående hade diskuterats i den regering som statsrådet Sven Andersson även då var ledamot av.

Visst kan man i ett stort sammanhang glömma mycket, men vad som förvånar mig är ändå att försvarsministern, med det intresse han ägnat dessa frågor, aldrig direkt och på ett tidigt stadium ställde den frågan till polisen: Har ni utövat de tvångsmedel som den socialdemokratiska regeringen genomförde 1952?

Varför genomfördes denna lagstiftning om telefonkontroll? Det kan, herr talman, vara skäl att anknyta till det

spioneri som då hade uppdragats, t. ex. Enbomsaffären och många andra. Statsministern förklarade vid det tillfället, att det nu krävdes av envar svensk medborgare att man iakttog vaksamhet mot spionage. Vi behövde tvångsmedel och, som justitieministern utvecklade saken, kan det uppkomma situationer där deklarationer om mänskliga rättigheter kan komma i kläm, ty vid bekämpningen av spionage måste man ha långtgående medel till buds. Sådana medel har man också senare velat tillgripa. Det är bara några år sedan som finansminister Sträng i denna kammare förklarade, att husrannsakan och handräckning kan användas t. o. m. när det gäller sådana bagatellförseelser som snatteri etc. Finns det då någon anledning att vara upprörd för att man diskuterar frågan, huruvida det fanns skäliga misstankar mot den person som blev föremål för telefonkontroll? Anser man att misstankarna var så vaga, att det inte var befogat med telefonkontroll? Ja, då har domstolen gjort fel. Då underkänner man den argumentering som låg till grund för justitieministerns resonemang vid tillkomsten av 1952 års lagstiftning om telefonkontroll. Det är en mycket central fråga hur ett statsråd uppfattar en lagstiftning som han själv varit med om att genomföra.

Herr von Friesen har berört några av de anmärkningar, som vi riktat mot placeringen av överste Wennerström i utrikesdepartementet. Något som bland annat var beklagligt med placeringen i utrikesdepartementet är att spionen därmed fick möjligheter att umgås med sina uppdragsgivare utan att det behövde väcka uppmärksamhet. Han kunde hela tiden hänvisa till sitt uppdrag i utrikesdepartementet. Han kunde t. o. m. i vissa sammanhang göra gällande, att han var något av en regeringens förtroendeman. Det är bland annat därför som placeringen i utrikesdepartementet var så olycklig. Ju

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

riskkommissionen har på en punkt i sitt utlåtande uttalat sin förvåning över placeringen. Kommissionen finner det märkligt, att man vid placeringen av överste Wennerström i utrikesdepartementet inte tagit hänsyn till att han därmed fick en social ställning, en position som underlättade hans spionage.

Polisintendenten Thulin, som man hänvisar till i detta sammanhang, fick den uppfattningen, att vad herr Wennerström skulle syssla med i utrikesdepartementet var ofarliga ting. Jag vet, herr talman, att det råder delade meningar i utredningarna om vad försvarsminister Sven Andersson direkt har sagt till Thulin, men faktum är att det finns återgivet ett yttrande enligt vilket i varje fall Thulin skulle ha uppfattat saken så, att det var ganska ofarliga saker som herr Wennerström skulle syssla med. Och märk väl, spaningsledningen tillstyrkte placeringen endast mot bakgrund av den från början avsedda sysselsättningen.

Då blir nästa fråga: Hur skulle polisen ha möjlighet att få en inblick i vilka frågor som herr Wennerström sysslade med? Jag skall gärna ge försvarsministern det erkännandet, att han i det fallet försökte få någon liten precisering till stånd av de uppgifter som herr Wennerström sysslade med. Men uppenbarligen har han inte fått de uppgifterna från departementschefen, d. v. s. utrikesministern. Han har varit tvungen att gå och fråga kabinettssekreteraren och även herr Åström om vad herr Wennerström sysslade med. Men, herr talman, säkerhetschefen i utrikesdepartementet var av herr Undén aldrig invigd i denna fråga. Han visste inte att herr Wennerström var en säkerhetsrisk. Det var också därför som det dröjde så länge med utfärdandet av instruktionen för herr Wennerström.

Om man anser att utrikesdepartementet är ett lämpligt ställe att placera en för spioneri misstänkt på, bör väl

det första villkoret vara att man preciserar hans uppgifter. Denna precisering kom över huvud taget aldrig till stånd. Det förhållandet, att säkerhetschefen icke var underrättad, gjorde över huvud taget behandlingen av denna fråga mycket egendomlig.

Det har sagts att polisledningen ansåg att det var farligt att låta alltför många personer bli informerade i denna fråga. Herr talman! Nog var det ganska märkligt att, medan ett trettiotal militärer blev informerade utan att polisledningen ansåg att det skulle kunna medföra någon skada, så kunde inte en enda man i utrikesdepartementet utom utrikesministern bli informerad — inte ens den person som hade att följa 1954 års förordning, som dåvarande inrikesministern herr Hedlund utfärdade och i vilken det står att man inom departementen skall utöva vaksam kontroll i dessa frågor.

Hade det inte varit rimligt av hr Undén att underrätta sina närmaste män. Det gjorde ju den nuvarande utrikesministern Torsten Nilsson — visserligen sedan det gått några månader, därför att han var upptagen av andra göromål.

Det framgår av juristkommissionens utlåtande — jag åberopar det därför att det är en allmän uppfattning att kommissionen uttrycker sig mycket försiktigt — att det var till skada för saken att det icke fanns en kontaktman inom utrikesdepartementet som kunde ge bland annat polisen t. ex. upplysningar om vad herr Wennerström sysslade med.

Allteftersom tiden gick blev inte bara försvarsministern själv bekymrad. Statsrådet Andersson talar om att det i september 1961 blev en »vändpunkt». Polisen får en föredragning. Det diskuteras varför herr Wennerström egentligen haft anledning att begära vissa hemliga handlingar. Hans uppdrag var så litet preciserat i det ögonblicket, att varken dåvarande utrikesministern el-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ler försvarsministern egentligen visste, om herr Wennerström hade en naturlig anledning att efterfråga dessa handlingar. Vid en senare tidpunkt understryker även spaningsledningen att det finns alla skäl att avkoppla herr Wennerström från hans uppdrag inom utrikesdepartementet.

Jag vill, herr talman, med detta inte ha bestrift att försvarsministern i en svår avvägningsfråga — det skall medges — visat en viss aktivitet. Men vad som förvånar mig bland annat är att man inte fick en kontaktman och ett sådant samarbete med utrikesdepartementet och en sådan precisering av herr Wennerströms arbetsuppgifter där, att övervakningen kunde underlättas, och desslikes att man i en regering som den svenska och i en nationell fråga av den allra största vikt, inte har kommit på tanken att underrätta statsministern? Hade det inte varit skäl, om det nu varit så svåra bedömningar som statsrådet Andersson hävdar, att frågan underställts regeringens främste? Jag medger — och där kan jag anknyta till vad herr von Friesen sade — att statsministern har ändrat praxis för säkerhetsfrågors behandling i regeringen. Den olyckliga praxis som förut tillämpades i regeringen, att försvarsministern inte fick kännedom om att inrikesministern meddelat säkerhetsfallet till statsministern, denna praxis har ju lyckligtvis förändrats; den kan ju inte ha varit en rimlig anordning i en regering, allra helst efter de stora spionaffärer som vi hade i början på 1950-talet och som bidrog till tillkomsten av 1952 års lagstiftning. Hade det inte funnits verkligt vägande skäl för de två statsråden, ansvariga för säkerhetsärenden som försvarsministern var när det gällde det militära området och som inrikesministern var när det gällde andra säkerhetsärenden, att ha en beredning i denna fråga? Om jag inte minns fel, så hade inrikesminister Johansson, när han blev informerad i denna sak, fått den uppfattningen, att

det inte var så farliga saker som herr Wennerström sysslade med.

Herr talman! Jag skulle beträffande herr Östen Undén kunna hänvisa i stort sett till vad herr von Friesen sade. Det för mig mest anmärkningsvärda är enligt min mening utrikesministerns nästan maximala passivitet — och märk väl: utrikesministern var chef för det departement för vilket han själv i en skrift utvecklat den tesen, att utrikesministern har mycket vittgående befogenheter. I detta departement tillämpas också verkligen en sådan ministerstyrelse, som vi har exempel på i andra länder men som vi inte har när det gäller statsråd i allmänhet i Sverige. Inom utrikesdepartementet har det sålunda varit praxis att utrikesministern kan sätta befattningshavare i disponibilitet o. s. v. Men i denna diskussion om en storspion — det är det största spionaget i vårt lands historia — börjar man plötsligt att ingående diskutera, om utrikesministern egentligen har befogenhet att informera t. o. m. sina närmaste män. Hur skulle den instruktion som 1954 utfärdades till departementen kunna efterföljas i ett departement, om det anses skadligt att informera den som bär ansvaret för säkerhetsärendena i departementet, nämligen i detta fall kabinettssekreterare Belfrage?

Uppenbart är också, att om ett statsråd tillfälligt lämnar sin post — vilket utrikesminister Undén gjorde, delvis på grund av sjukdom, delvis på grund av utländskt uppdrag — så skall den som fungerar i hans ställe vara underlättad om att i samma departement där den fungerande departementschefen verkar också förekommer en person som är så skäligen misstänkt för spioneri, att han står under telefonkontroll. Men af Geijerstam underrättades aldrig i denna fråga. Detta är får man hoppas, herr statsråd, en praxis som socialdemokraterna inte tänker praktisera i kommande tider, nämligen att det konstitutionella ansvaret inte skulle kunna ut-

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

krävas av den som fungerar såsom departementschef? Det hade väl funnits alla skäl att underrätta af Geijerstam om säkerhetsrisken Wennerström.

Jag skall till slut, herr talman, uttala min förvåning över att säkerhetspolisens chef statsrådet Rune Johansson underrättades mycket sent. Det är som jag sade mycket märkligt, att medan försvarsministern i åratal går och funderar på vad man skall göra med en spion, så är det statsråd, som har att syssla med säkerhetsärenden, hela tiden okunnig om detta. Och när statsrådet Johansson sedan hade underrättats om att man skulle ha en beredning i frågan, varför ställde han då inte närmare frågor om vilka åtgärder som borde vidtagas? Det är möjligt — vissa uppgifter har ju utelämnats i handlingarna — att jag begär en orättvisa. Men jag bygger på de utredningar som konstitutionsutskottet haft tillgång till. Jag kan inte finna annat än att säkerhetspolisens chef statsrådet Johansson efter det han underrättats om förhållandena visat passivitet.

Beträffande statsminister Erlander skulle man däremot i viss mån kunna lägga ner talan av det skälet, att statsministern har erkänt att den praxis som förut tillämpats inte varit tillfredsställande. Han har vidare erkänt att en mycket stor arbetsbörda i förening med sjukdom gjort att han inte, sedan han fått de två första påstötningarna av justitieminister Kling, sedan kommit ihåg denna sak. Men han har medgivit att detta var otillfredsställande. Man får väl säga att ett av de märkligaste förhållandena i denna affär är att när spionen hade gripits var det första meddelandet från statsminister Erlander, vilket kom från den Reso-by där han befann sig, att han inte kände till frågan. Sedan erinrade han sig den.

Det är tyvärr så, herr talman, att hela denna historia visar en brist på samarbete inom den svenska regeringen som jag tror illa överensstämmer med de

uttalanden som statsråden själva har gjort i den utredning om regeringsarbetet som var den första frukten av författningsutredningens utlåtande.

Herr LARSSON i Luttra (cp):

Herr talman! Vad överste Wennerström låtit komma sig till last betraktas med rätta som den genom tiderna största spioneri- och förräderiaffär som drabbat Sverige och det svenska försvaret. Skadorna har uppskattats till hundratals miljoner kronor, och i händelse av ett ryskt angrepp på Sverige en tid före eller efter Wennerströms avslöjande skulle verkningarna av spioneriet sannolikt ha blivit rent katastrofala för det svenska försvaret med tiotusentals eljest onödiga offer i människoliv som en direkt följd av spionverksamheten.

När man påstår att Wennerström är vår genom tiderna farligaste spion får man kanske göra en liten reservation. Man måste tillägga »såvitt man vet» eller kanske ännu hellre »som har blivit avslöjad». Vilka spioner som aldrig blivit avslöjade och vilka spionaffärer som aldrig blivit uppkärlade vet vi självfallet ingenting om. Men även med denna reservation är Wennerströmmaffären sannolikt en riksolycka av aldrig tidigare skådad omfattning i sitt slag.

Jämfört med annan brottslig verksamhet intar spioneriet en särställning. Vid andra brott är polisens uppgift att gripa brottslingen sedan brotten blivit anmälda eller kommit i dagen. Vid brott mot rikets säkerhet blir polisens uppgift oändligt mycket svårare. Det är inte bara fråga om att gripa brottslingen utan också att avslöja, om brottslig verksamhet över huvud taget förekommit eller pågår. Uppgiften är som sagt mycket svår, och man måste därför tyvärr räkna med att huvudparten av denna brottsliga verksamhet sannolikt inte blir avslöjad. Det talas ibland om att utländska erfarenheter skulle ge vid handen att det är realistiskt att räkna med

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

att endast cirka 10 procent av säkerhetsbrotten blir uppklarade.

Att Wennerström till sist kunde avslöjas och gripas är resultatet av ett ihärdigt och skickligt polisarbete. För egen del vill jag helt instämma i juristkommissionens omdöme då man säger: »Det måste sålunda konstateras, att Wennerströms förslagenhet, personliga förutsättningar i övrigt, tjänsteställning och allmänna bakgrund utgjort sällsynt gynnsamma förutsättningar för hans verksamhet som spion. Det finns i verkligheten knappast skäl att förvåna sig över att Wennerströms spioneriverksamhet kunnat fortgå under en lång följd av år. Snarare är det ägnat att förvåna att Wennerström kunnat avslöjas.» Jag vill gärna ha sagt detta eftersom jag av parlamentariska nämndens rapport fått intrycket av en viss kritik mot statspolisintendent Thulin för alltför stor försiktighet. Om det är avsikten delar jag inte det omdömet. Om en oförsiktighet från säkerhetspolisens sida hade resulterat i att Wennerström krupit ur nätet skulle hela affären sannolikt ha fått läggas till avdelningen för ouppklarade brott. Försiktigheten var dessutom betingad både av spaningstekniska skäl och av respekt för den personliga integriteten hos den som kommit under polisens observans men där man inte visste om det fanns någon grund för miss-tankarna.

Härefter, herr talman, skall jag gå över till konstitutionsutskottets granskning av detta ärende. Jag tror att kammaren håller mig räkning för om jag sparar tid genom att inte gå närmare in på problematiken med lottningen i utskottet. Det är en olustig sak, men det är inte ledamöternas utan grundlagens fel.

Sedan interpellationsdebatten i höstas har värdefullt material tillförts genom juristkommissionens och parlamentariska nämndens rapporter. Styrkan i parlamentariska nämndens rapport ligger väl framför allt däri, att det är ledamö-

ter både från regeringspartiet och från oppositionen som står bakom de omdömen och de uttalanden som finns i den rapporten. Det blir nu genom detta material möjligt att göra en nyanserad bedömning av hela ärendet.

I ett fall som detta ligger alltid efterklokheten på lur. Bedömningen av statsrådets åtgärder och underlåtenhet att vidta åtgärder måste självfallet ske med utgångspunkt ifrån vad som vid varje tidpunkt var känt eller borde vara känt för statsråden. Att bedömningen skall ske ifrån sakliga utgångspunkter anser jag vara självklart. § 107 i regeringsformen gäller ju det politiska ansvaret, men jag tror att kritiken vinner i styrka, om de partipolitiska spekulationerna kan hållas tillbaka.

Det kan sedan också finnas personliga nyanser i bedömningen av de särskilda avsnitt som kritiken här gäller. Jag vill därför något närmare ta upp några av dessa och börjar då med anställningen i försvarets kommandoexpedition, där Wennerström var chef för flygsektionen sedan 1957. Under den tiden hade han särskilt uppdrag att vara fördragande i robot- och kärnvapenfrågor inför försvarsministern. Detta uppdrag återkallades inte, trots att det fick anses slutfört i och med att vissa robotbeställningar gjordes. Det hade givetvis varit bra om ett återkallande hade skett. Men med hänsyn till vad som redovisats kan jag inte fästa någon avgörande vikt vid den detaljen.

Avgörande för min anslutning till anmärkningsyrkandet har varit de framkomna omständigheterna under placeringen i utrikesdepartementet från sommaren 1961. Wennerströms placering i UD, med de arbetsuppgifter som försvarsministern hade uppfattat att det rörde sig om, borde enligt min mening kunna accepteras men endast under den självklara förutsättningen att övervakningen var effektiv. Men vad inträffade? Ja, troligen har försvarsministern från början i viss mån missuppfattat

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

uppdraget i UD. Arbetsuppgifterna förändrades ju dessutom. Punkten 13 i parlamentariska nämndens sammanfattning ger en ganska värtalig skildring av situationen; jag citerar: »Ovissheten om Wennerströms uppdrag i UD vållade svårigheter att bedöma, huruvida Wennerströms önskemål att få tillgång till olika handlingar kunde anses legitima eller ej. Från statspolisens sida framställdes på grund härav flera gånger önskemål till försvarsministern om en precisering av uppdragets omfattning, och försvarsministern gjorde i sin tur förfrågningar hos utrikesministern. Dessa förfrågningar ledde ej till ett klarläggande.»

Wennerströms arbete i UD skulle regleras genom en instruktion. På grund av att chefen för politiska avdelningen i UD ej var informerad om misstankarna mot Wennerström och därför ansåg instruktionen onödig blev denna försevad, så att den blev klar först den 15 juni 1962. Enligt parlamentariska nämnden tog utrikesministern del av denna instruktion först efter Wennerströms gripande. Enligt utrikesministerns mening hade instruktionen givit Wennerström storpolitiska uppgifter som Undén ej avsett.

Det kan här finnas anledning att göra ett annat citat nämligen ur juristkommissionens utlåtande, vilket också belyser situationen. Där säges att först i december 1962 vid föredragningen för utrikesminister Torsten Nilsson synes polisen ha erhållit något utförligare upplysningar om Wennerströms göromål och om vilka slags handlingar som mer eller mindre automatiskt delgavs honom i UD. Detta var alltså i december 1962, och då hade Wennerström varit i UD nära ett och ett halvt år.

Den bild som denna skildring ger är ju att ingen vare sig i försvarsdepartementet, utrikesdepartementet eller säkerhetspolisen visste vad Wennerström egentligen hade för uppdrag eller arbetsuppgifter i UD. Den ende som möj-

ligen visste det var Wennerström, men han tolkade tydligen allt efter sitt eget huvud.

Hur blev det då med övervakningen? Ja, i UD blev det ingen övervakning. Jag citerar på nytt parlamentariska nämndens sammanfattning: »Kabinettssekreterare Belfrage, som enligt då gällande bestämmelser var säkerhetschef inom UD, underrättades icke under Undéns tid som utrikesminister om Wennerströms egenskap av säkerhetsrisk. Undén har uttalat, att han i sammanhanget ej hade säkerhetschefens befattning i tankarna. Han vidtog ej under sin tid som utrikesminister något som helst försiktighetsmått och granskade ej hur gällande säkerhetsbestämmelser fungerade, därest Wennerström var underrättelseman.»

I påföljande punkt heter det: »Under professor Undéns frånvaro i anledning av FN-uppdrag och sjukdom tjänstgjorde dåvarande statsrådet Sven af Geijerstam som utrikesminister. Undén invigde icke denne i misstankarna mot Wennerström.»

Jag understryker ännu en gång att parlamentariska nämnden är enig i dessa uttalanden. Den valhänhet som kännetecknat detta ärendes handläggning inom regeringen kan väl förklaras endast genom den totala avsaknaden av erfarenhet från säkerhetsärenden av denna storleksordning. Ingen regering kommer sannolikt härnäst att göra sig skyldig till något liknande. I vissa avseenden — har vi fått veta — har en ändrad praxis redan genomförts.

Herr talman! De förhållanden som jag här har refererat utgör den huvudsakliga anledningen till att jag finns bland dem som yrkat anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot statsrådet Andersson och mot professor Undén i dennes egenskap av minister för utrikes ärendena.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Egentligen skulle jag

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kunna hänvisa till det anförande som jag höll i denna kammare den 29 oktober förra året. Vad jag då yttrade kan jag punkt för punkt upprepa även sedan juristkommissionens utlåtande och den parlamentariska nämndens rapport lagts fram och konstitutionsutskottet nu är färdigt med sin behandling av Wennerströmaffären. De anföranden som har hållits här ändrar heller ingenting.

Oppositionen anklagar mig för felbedömningar och försummelse. I minoritetsanmärkningen görs helt andra bedömningar än juristkommissionens. Minoritetsanmärkningen ger dessutom en klart missvisande bild av Wennerströmaffärens handläggning.

Vad är det då man anmärker på i min handläggning av denna affär? Den första anmärkningen gäller Wennerströms placering i utrikesdepartementet, den andra avser övervakningen av Wennerström inom utrikesdepartementet och den tredje rör frågan om huruvida Wennerström från våren 1962 skulle ha avkopplats från befattningen inom utrikesdepartementet. Jag har tidigare tillbakavisat dessa beskyllningar om felbedömningar och försummelse, och jag är glad över att minoritetsanmärkningen ger mig ännu en chans att inför kammaren tillbakavisa anklagelserna.

Jag skall börja med frågan om Wennerströms UD-uppdrag och vill då först hänvisa till vad juristkommissionen säger, nämligen att indicierna mot Wennerström på våren 1961 var svaga. De uppgifter som fanns om Wennerström gav inga hållpunkter för några verkliga misstankar mot honom. Spaningsledningen, som ensam satt inne med alla uppgifter om Wennerström, ansåg sig kunna förklara de omständigheter och händelser som var kända beträffande honom och som vi nu kan se beskrivna i juristkommissionens utlåtande. Det fanns inte heller för mig anledning att vid denna tidpunkt bedöma Wennerström som en illojal officer.

Det var ingen som gjorde det. Det fanns inga rapporter om att Wennerström visade något anmärkningsvärt intresse för hemliga handlingar. Inga indicier i sådan riktning förelåg under våren 1961. Juristkommissionen har också efter en ingående penetration av allt som hänt fram till denna tidpunkt gjort den bedömningen att »ringa grund för misstankar förelåg». Det fanns vid denna tid — såsom framgår av juristkommissionens utlåtande — planer på att spaningsarbetet skulle nedläggas.

Wennerström fick inte den befattning vid flygstaben som han hade sökt och för vilken han var den mest meriterade. Denna tjänst tillsätter inte jag, utan det gör flygledningen; annars skulle jag icke ha kopplats in på ärendet på detta sätt. Wennerström lockades av mitt erbjudande att i stället få detta expertuppdrag i utrikesdepartementet. Den ansvariga spaningsledningen och jag var helt ense om denna lösning.

Jag trodde att det rådde enighet om att denna tjänst var en från säkerhetsynpunkt mindre farlig befattning än den som Wennerström sökt vid flygstaben och hade därför kanske inte tänkt gå närmare in på den saken, men jag skall strax återkomma till den efter herr von Friesens anförande. Juristkommissionens uppfattning var till och med, att denna befattning var »avsevärt mindre farlig».

Först några ord om hur jag har beskrivit detta uppdrag för statspolisintendenten. Det finnes minnesanteckningar från mina samtal med honom och i dessa anteckningar är inte saken upptagen på det sätt statspolisintendenten har uppfattat den. Jag vill gå efter dessa minnesanteckningar som inte jag själv, utan en tredje närvarande person har fört. Det heter där bl. a. att farlighetsgraden berördes på det sättet att jag framhöll att inom utrikesdepartementet finns inga topphemliga handlingar som berör det svenska försvaret och att Wennerström i första

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

hand skulle kartlägga situationen i den internationella nedrustningsfrågan.

Nu anser reservanterna att även om UD-uppdraget ur säkerhetssynpunkt var mindre farligt än befattningen i flygstaben, måste det likväl enligt deras mening betraktas såsom förenat med sådana risker att Wennerström icke bort erhålla uppdraget. Reservanterna slår alltså fast att det var riktigt att jag hindrade Wennerström från att komma till flygstaben men att det däremot var felaktigt att låta honom komma till utrikesdepartementet.

Det är bekvämt att inta denna ståndpunkt mot bakgrunden av vad vi nu vet om Wennerström. Men jag vill ändå fråga: Vilken lösning skulle ha valts? Skulle vi ha hindrat Wennerström att få någon befattning i statens tjänst och låta honom gå i pension? Ja, säger herr von Friesen, det finns många officerare som inte får någon arvodesbefattning; varför skulle just Wennerström bli gynnad?

Jag vill svara herr von Friesen att alla svenska officerare, som avgår med pension från aktiv stat, kan om de är meriterade erhålla en arvodesbefattning, och detta vet officerarna. Det finns inom försvaret 400 arvodesbefattningar för officerare och vi har icke lyckats besätta alla dessa arvodesbefattningar med officerare på aktiv stat, eftersom det icke har funnits tillräckligt många sökande, utan vi uppehåller — såsom jag nyligen sagt i ett interpellations-svar här i kammaren — en rad av dessa arvodesbefattningar med reservofficerare.

Varje officer har alltså rätt till dessa arvodesbefattningar. På grund av att pensionsåldern för officerare är låg och med hänsyn till statsnyttan — lägg märke till att det är fråga om billig arbetskraft; officerarna skall ju ändå ha sin pension — har vi inrättat relativt många sådana befattningar. Juristkommissionen har också klart påvisat den rätt som en tjänsteman i statens tjänst härvidlag har.

Trots vad herr von Friesen sagt har jag också uppfattat reservanternas på det sättet att de delar juristkommissionens uppfattning att man inte borde ha vägrat Wennerström en arvodesbefattning efter avgången med pension den 1 oktober 1961. Även reservanternas mening är att han då borde ha erhållit något slags befattning. Men var skulle han ha placerats? Inte i flygstaben, ty där fanns det för mycket kvalificerat hemliga handlingar, inte i utrikesdepartementet och inte i utlandstjänst. Det skulle vara intressant att få en anvisning om var en överste i Wennerströms situation borde ha placerats, när man måste utesluta bl. a. de möjligheter som jag nämnt och när det gällde — observera detta! — att placera honom utan att väcka hans misstankar. Från det jag inkopplades på fallet och ända till slutet har spaningsledningen och åklagarmyndigheten gång på gång vädjat till mig att handla så, att Wennerström inte misstänkte att han stod under övervakning.

Jag har hela tiden framhållit att det inom utrikesdepartementet inte finns några topphemliga svenska försvarshandlingar, och det var sådana som man i första hand ville förhindra att Wennerström kom åt. Wennerström lämnade den 1 oktober 1961 sitt tjänsterum och sin befattning vid försvarets kommandoexpedition, där han automatiskt haft tillgång till en del sådana handlingar. Han hade sökt en befattning hos flygstabens expedition, där tillgången till kvalificerat hemliga handlingar var tio gånger större än på den befattning vid kommandoexpeditionen som han lämnade. Han fick inte befattningen vid flygstabens expedition.

Hur har nu, sedan Wennerströms spioneriet är klarlagt, befattningen i UD utfallit ur Wennerströms speciella synpunkt som underrättelseman? Jo, Wennerström lyckades under sina nära två år i UD komma över summa en kvalificerat hemlig handling, och den fick han inte i UD utan i den då arbetande

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

försvarskommitténs sekretariat. Och han kom över den genom ett rent be-
drägligt förfarande. Han hade fått låna
den en halv timme.

Under tiden på kommandoexpeditio-
nen utlämnade Wennerström 23 kvali-
ficerat hemliga handlingar mot denna
enda under UD-tiden. Jämförelsen får
tala för sig själv. Om Wennerström ha-
de suttit på flygstabens expedition, skul-
le han ha kommit över tio gånger så
många kvalificerat hemliga handlingar
som han gjorde på kommandoexpeditio-
nen.

Men Wennerström lämnade också ut
andra handlingar. Han fotograferade el-
ler angav innehållet i handlingar, som
betecknas som strängt förtroliga eller
förtroliga. Jag skall här hålla mig till
sådana militära handlingar, som av för-
svarsstaben benämnes hemliga, alltså
inte kvalificerat hemliga. Under tiden
på kommandoexpeditionen utlämnade
Wennerström 62 sådana handlingar, som
berör Sveriges försvar. Under UD-tiden
lämnade han ut 23 handlingar från bok-
och blankettförrådet, betecknade hem-
liga och berörande Sveriges försvar,
samt fyra handlingar i övrigt som berör
den svenska krigsmakten. Härutöver ut-
lämnade han också 19 handlingar som
inte berör svenska försvarsfrågor utan
är rapporter om internationella förhål-
landen.

Om jag alltså summerar och bortser
från bok- och blankettförrådet, så lyc-
kades Wennerström under UD-tiden
endast utlämna fyra hemliga handling-
ar plus den kvalificerat hemliga hand-
ling som jag förut nämnde om. Försva-
rets bok- och blankettförråd var sålun-
da Wennerströms huvudsakliga källa
under UD-tiden.

Under Wennerströms försök att kom-
ma över dessa handlingar — och fram-
för allt de handlingar som han hindra-
des från att utfå — gjordes viktiga iakt-
tagelser, som stärkte misstankarna mot
honom. Man kan säga att det var på
försöken att forcera de spärrar, som

anbragts inom staberna, i försvarets
forskningsanstalt och i försvarets kom-
mandoexpedition, som Wennerström
stupade. Med undantag för bok- och
blankettförrådet, där ingen spärr hade
upprättats, har de motåtgärder som sat-
tes in under hösten 1961, sedan vi fått
klart för oss att Wennerström sökte ef-
ter hemliga handlingar i staberna, i
stort sett varit tillfredsställande.

Juristkommissionen skriver att mot-
åtgärderna icke blev helt effektiva, och
så kan man naturligtvis också uttrycka
det. Men man skall komma ihåg att åt-
gårderna sattes in mot en man, som vid
denna tidpunkt inte med säkerhet kun-
de bedömas som illojal. Då får man ett
annat perspektiv på spaningarna och
övervakningen, och från den utgångs-
punkten får man anse resultatet som
tillfredsställande.

Jag är den förste att beklaga att Wen-
nerström inte hejdades i försvarets bok-
och blankettförråd, men jag skall inte
här uppehålla mig vid de missförstånd
som möjliggjorde för Wennerström att
upprepade gånger besöka bokförrådet
utan att några motåtgärder vidtogs. Jag
fick hela tiden uppgifter om Wenner-
ströms försök att få ut hemliga hand-
lingar i staberna och på andra håll,
men jag fick aldrig några rapporter om
hans intresse för försvarets bokförråd.

Det som bidrog till att Wennerström
i stort sett misslyckades i staberna var
naturligtvis att vi hade informerat folk.
Den generalorder som sedan utfärda-
des hänvisade Wennerström till en enda
legal väg, nämligen till chefen för den
militära säkerhetstjänsten. Man har
gjort stor affär av att genomslagsko-
pior av generalordern inte skickades
till flera myndigheter för kännedom.
Eftersom det har uppstått så många
missförstånd i den frågan vill jag er-
inra om att generalordern var ställd
till överbefälhavaren. Han fick Kungl.
Maj:ts uppdrag att reglera Wenner-
ströms åtkomst av försvarshandlingar.
ÖB och de ledande männen i hans stab

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

var i detalj informerade om vad det gällde. Ja, det var till och med så att uppslaget till att på detta sätt kanalisera Wennerströms aktivitet kom från den militära säkerhetstjänsten.

Det hela var alltså noga planerat i försvarsstaben, och skall jag uttrycka mig rakt på sak, var generalordern beställd. I generalordern anges det uppdrag ÖB fick, nämligen att reglera Wennerströms åtkomst av handlingar inom krigsmakten. Genomslagskopiorna var i och för sig alldeles onödiga. ÖB hade fått sitt uppdrag. Genom övervakningen skulle konstateras, när Wennerström var ute i illegalt ärende. Instruktionen spelar en helt underordnad roll i sammanhanget. Den var bara ett underlag och en formell förutsättning för generalordern. Juristkommissionens utredning ger inte något belägg för att Wennerström har använt instruktionen för att, isolerat med denna i hand och med dess innehåll till förfogande, göra några försök att få ut hemliga handlingar. Även försvarsstabschefen har bestyrkt, att så inte har skett.

Beträffande det uppdrag som Wennerström hade för min räkning, nämligen att bevaka internationella robot- och kärnvapenfrågor, vill jag framhålla, att det, så långt jag vet, bara var ett muntligt uppdrag. Det upphörde självfallet, när han lämnade försvarets kommandoexpedition. Något meddelande till staber eller förvaltningar om att Wennerström hade ett sådant uppdrag har aldrig utgått. Det var ett förhållande mellan Wennerström och mig. Han försåg mig med översättningsmaterial — i huvudsak öppet — för att jag skulle vara informerad framför allt beträffande den internationella robotutvecklingen. Vad Wennerström i övrigt sysslade med beträffande robotar hörde till hans uppgift som chef för flygsektionen inom försvarets kommandoexpedition. Han deltog inte i beredningar i robotfrågor annat än om han tillkallats av chefen för flygvapnet. Han deltog inte heller i

mina resor ute i landet för att se på robotar eller för att inspektera vad vi höll på med på detta område.

Därefter vill jag säga några ord om den fråga som kommit att få så stor betydelse i denna affär. Varför blev inte fler personer informerade om misstankarna mot Wennerström — t. ex. inom UD? Varför satte inte utrikesminister Undén och jag oss över spaningsledningens bestämda avrådan? Jag vill inte gärna göra denna frågeställning till en kompetensfråga mellan å ena sidan polis- och åklagarmyndigheten och å andra sidan statsråden. Det är klart, att ett statsråd kan handla efter egen bedömning i dessa frågor, men förutsättningen är då, att statsrådet är säker på att han har alla informationer i ärendet och även har uppgifter om de personer som skall motta informationer. Enligt all min erfarenhet av säkerhetsfrågor är det endast polisen och möjligen åklagarmyndigheten som förfogar över alla nödvändiga informationer för att bedöma, om en sådan åtgärd är ändamålsenlig. Polisen är vår enda expertis i sådana frågor. Om utrikesministern eller jag hade tagit denna sak i egna händer och, mot polisens bestämda avrådan — ty det är det som det här gäller — informerats, så hade vi också fått ta på oss ansvaret ifall spaningarna av den anledningen hade misslyckats. Många spionaffärer har förblivit ouppklarade på grund av informationers utlämnande. Man måste också som en möjlighet räkna med att en oskyldig tjänsteman blivit misstänkliggjord.

Man kommer inte ifrån att polismyndighetens åsikt i en avvägningsfråga som denna kräver den allra största respekt. Jag bygger mitt påstående på vid det här laget ganska många års erfarenhet om det vi menar med säkerhetsrisk. Jag skulle kunna berätta om säkerhetsfall vid vilka den övervakade själv plötsligt, kanske i samband med en befodrings- eller utnämningsfråga,

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

upptäcker sin situation och vänder sig till sina chefer och begär förklaring. I några uppmärksammade fall har vederbörande, när de inte ansett chefernas förklaring till fyllest, vänt sig till mig och begärt förklaring. I andra fall har de riktat sig till den fackliga organisation de tillhört. De personer som har vänt sig till mig och begärt förklaring har förstått, att de var misstänkta. Varför? Jo, därför att personer i deras omgivning, vilka hade spaningsledningens förtroende och som hade fått vissa övervakningsuppgifter, hade pratat bredvid munnen och röjt sig.

Sådana misslyckanden i spaningsarbetet gör naturligtvis att spaningsledningen är ytterst försiktig — och jag medger att erfarenheten också har stämt mig till försiktighet. Det var enligt min mening rätt — ja, jag vill skärpa det och säga nödvändigt — att hålla kretsen av informerade så snäv som möjligt. Jag hade en annan mening än spaningsledningen beträffande några personer i utrikesdepartementet — det är känt. Jag menade att man skulle våga informera några i utrikesdepartementet. Men eftersom jag hade framfört denna mening och diskuterat saken ingående med statspolisintendenten vid flera tillfällen och han ändå bestämt avrådde, ansåg jag mig icke böra gå emot honom.

Vi vet nu att Wennerströms avslöjande helt höll på att äventyras genom att några av dem som var informerade hade svårt att hålla masken. Det är nämligen mycket svårt att vara oberörd och obesvärad i sällskap med en man, som man vet mycket om och som man vet att polisen misstänker.

Det är väl ingen som ifrågasätter att regeringens ledamöter skall överta polis- och åklagarmyndigheternas ansvar för spaning, förhör, anhållande och häktning? Dessa ting faller ju inom polis- och åklagarmyndigheternas kompetens- och ansvarsområde. Önskar någon riksdagsman ändring på denna

punkt bör detta lämpligen kunna sägas ut under debatten.

Jag förutsätter att den parlamentariska nämnden — som ju ingalunda är färdig med sin grannliga uppgift utan skall fortsätta arbetet och försöka klara ut i varje fall principerna för hur vi bör handlägga säkerhetsärenden i fortsättningen — kommer att ta upp dessa intrikata frågor. Man kommer då att finna att vad jag här sagt om att endast spaningsledningen förfogar över alla uppgifter i ett säkerhetsfall är riktigt. Även för mig var juristkommissionens utlåtande fullt av nyheter från spaningsfronten.

Jag kommer så till frågan om Wennerström borde ha avskedats på våren 1962 — det som herr von Friesen här betecknade som en av huvudpunkterna i anmärkningen.

Hur var då läget vid denna tidpunkt? Den 22 mars — vi är alltså nu framme vid våren 1962 — hölls det stora sammanträdet inför inrikesministern och mig i närvaro av riksåklagaren, statsåklagaren i Stockholm, spionåklagaren, statspolisintendenten och hans närmaste man samt chefen för den militära säkerhetstjänsten. Vid sammanträdet gav jag — tillsammans med flera andra — klart uttryck för misstankar mot Wennerström. Både inrikesministern och jag fick vid sammanträdet klart för oss att Wennerström stod under telefonkontroll. Vi uppfattade — och det gjorde övriga deltagare också — överläggningen så att det rådde enighet om att spaningarna skulle fortsätta.

Någon vecka senare informerades justitieministern. Han och jag hade därefter diskussioner om saken, och även vi var eniga om att det var nödvändigt att försöka få klarhet.

Polisen fortsatte alltså övervakningen. Wennerström hade stoppats i staberna, i försvarets forskningsanstalt och på kommandoexpeditionen. Han telefonavlyssnades nu både i hemmet och på arbetsplatsen. Vad han gjorde upp-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

märksammades av både polis och ett tjugotal militära befattningshavare.

ÖB och jag ifrågasatte — kanske litet nervöst; jag tror det var i maj månad — om man inte genom att sätta Wennerström under förhör på vissa punkter skulle kunna komma till klarhet. Spaningsledningen övertygade oss om att sådana förhör inte skulle kunna leda till någonting. Spaningsledningen var osäker om det över huvud taget var något farligt — men om det var det, så skulle Wennerström i den situationen utan vidare kunna smita ut ur förhören. Därmed vore det hela spolierat.

På den militära sidan vidtogs vid denna tid en hel rad nya åtgärder. Generalordern är känd. Däremot är en annan aktivitet, som utvecklades på den militära sidan, inte lika känd — vad jag kallat för »fällorna mot Wennerström».

Den första fällan arrangerades i maj — juni. Statspolisintendenten var med om saken. Den gav inget resultat.

I augusti och september utlades nya fällor. Man försökte genom att följa vissa handlingar och deras öde få klarlagt, om Wennerström sysslade med något olagligt. Det misslyckades.

I februari 1963 gjordes ett nytt försök. Fällorna arrangerades mycket noggrant. Det tog lång tid att arrangera dem och många personer inom försvaret var invecklade i verksamheten. Framför allt valet av lämpliga handlingar var besvärligt.

Denna aktivitet har inte redovisats av juristkommissionen eller av den parlamentariska nämnden. Men för mig som höll ständigt kontakt med i första hand den militära säkerhetstjänsten spelade denna aktivitet en mycket stor roll.

Jag visste att man gjorde allt vad man kunde för att försöka förhindra Wennerström att komma över handlingar men också för att komma till klarhet om han var skyldig. I september—oktober hölls nya överläggningar och den

6 december informerades utrikesminister Torsten Nilsson av statspolisen om misstankarna. Resultatet av denna överläggning är också känt. Vi kom överens om att utrikesministern och jag skulle överväga om Wennerström skulle hållas kvar inom UD eller om han skulle avkopplas.

En ganska kort tid efter denna sammankomst — det var för övrigt omkring årsskiftet — fick jag av den militära säkerhetstjänsten sådana informationer, att jag ansåg att ett avgörande »så eller så» måste komma till stånd. Jag föreslog då utrikesministern att vi borde avvakta ännu en tid. Men dagarna, veckorna och t. o. m. månaderna gick. Polis- och åklagarmyndigheterna ansåg sig inte ha tillräckliga skäl för något ingripande.

Mina misstankar hade — det erkänner jag — med anledning av de nya upplysningar jag fått tagit fastare former. Men polisen kunde inte skaffa fram de bevis som krävdes för ett anhållande. Nu vet vi att detta till slut lyckades. Vi har också lyckats skapa tillräcklig klarhet för att kunna fälla Wennerström.

Nu hävdar oppositionen att det var en felbedömning av mig att inte avskeda Wennerström på våren 1962. Hade han då blivit avkopplad, skulle de skador han tillfogat landet ha blivit mindre. Det har i pressen — på många håll med skärpa — hävdats att det var ansvarslost av mig att inte förflytta honom våren 1962, eftersom jag själv vid denna tidpunkt ansåg att det fanns skäl till misstankar mot honom. En handlingskraftig försvarsminister skulle omedelbart ha gått till aktion. Men jag var alltså inte vuxen min uppgift och därför lät jag »spionen» hållas!

Ja, detta är en tacksam tes att upprepa i en personkampanj. Höger- och folkpartipress har flitigt ägnat sig — och gör det fortfarande — åt denna legendbildning.

Men jag upprepar vad jag framhållit

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

i denna kammare: jag ansåg inte då och anser fortfarande inte, att det skulle ha varit rätt att avskeda Wennerström sedan misstankarna mot honom hade skärpts. Vi visste inte att Wennerström bedrev olaglig verksamhet. Att avskeda en tjänsteman mot vilken det endast finns obekräftade misstankar är — jag upprepar det — i en rättsstat som vår en högst allvarlig sak.

Men rättssynpunkterna var aldrig — det erkänner jag — ensamt avgörande för mig. Affären Wennerström var till sin karaktär sådan, att det enligt min mening var nödvändigt att gå till botten med den. En överste med den ställning och de möjligheter att skada vårt försvar, som Wennerström hade haft, kunde inte utan vidare släppas.

Vid denna tidpunkt förstod vi att vi, om misstankarna var riktiga, stod inför en så allvarlig spionaffär som det sedan visat sig vara fråga om. Omtanken om rikets säkerhet krävde ett bestämt svar på frågan om denne överste verkligen varit spion under hela den långa tid han suttit på viktiga befattningar och stått under polisens observation. Var han spion eller var han oskyldig?

Den fråga, som vi nu står inför har, såsom kammarens ärade ledamöter säkerligen inser, två viktiga aspekter. Den första är: Skall den preventiva skyddssynpunkten ges företräde framför kravet på att avslöja brottslig gärning? Ställer man sig på den linjen att skyddssynpunkten skall ges företräde, måste man samtidigt vara fullt klar över att de skador man kan misstänka har tillfogats landet aldrig blir kända och klarlagda.

Den andra aspekten är den, att man bedömer det som nödvändigt att klarhet vinnes i frågan huruvida den misstänkte är skyldig eller oskyldig, och då måste man vara beredd att ta risker.

Det är möjligt — och det antagandet har jag kunnat göra först sedan jag läst protokollen från samtalen och förhören

inför juristkommissionen — att spaningsledningen haft den förstnämnda synpunkten som ledstjärna. Det är möjligt, men i så fall har man aldrig låtit dessa tankar komma till uttryck inför mig. Inom försvarsledningen, som ju jag haft den närmaste kontakten med, var utgångspunkten i varje fall en annan. Den militära säkerhetstjänsten gjorde ingen hemlighet av att man önskade att spaningsarbetet skulle inriktas på att ge ett resultat, att fria eller fälla. Jag delade denna mening, trots att jag naturligtvis också begrep att den var förenad med ett risktagande. Genom att ständigt stärka skyddet inom den militära sektorn sökte vi eliminera riskerna; ingen kan förneka vår aktivitet på den punkten, och som jag har påvisat blev Wennerströms möjligheter att skada försvaret under UD-tiden starkt begränsade, vilket också understryks av juristkommissionen. De skador som tillfogades det svenska försvaret under denna tid är små, ja, i själva verket *mycket* små, i förhållande till de skador som drabbade försvaret under Wennerströms tid på kommandoexpeditionen, och framför allt är de av ringa vikt i förhållande till värdet av den kartläggning av hans skadegörelse som nu kunnat göras. Nu när vi vet om resultatet av hans verksamhet råder det ingen som helst tvekan om att det var vårt risker att ha honom kvar på UD; skadorna för vårt försvar hade självfallet blivit betydligt allvarligare, om vi låtit honom gå och inte vetat någonting.

Jag antar den parlamentariska nämnden kommer att ta upp dessa principer till behandling. Nämnden kommer då att finna att den frågeställning som jag här berört ständigt är aktuell. Vi har ett stort antal säkerhetsärenden på olika nivåer. En del av dem är mycket svårbedömda, känsliga och allvarliga med hänyn till rikets säkerhet. Skall vi då för att undvika varje risk inrikta oss på att oskadliggöra den misstänkte genom preventiva åtgärder, d. v. s. berö-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

va honom hans tjänst eller placera om honom? Det gäller här mycket allvarliga rättsfrågor för den enskilde, men också väsentliga frågor för rikets säkerhet. Oppositionen hävdar tvärsäkert att det med hänsyn till rikets sannskyldiga nytta hade varit riktigtast att avskeda Wennerström och därmed avbryta spaningarna. Här står åsikt mot åsikt.

Vad är rikets sannskyldiga nytta i ett fall som detta? Om jag hade avskedat Wennerström såsom jag enligt de borgerligas uppfattning borde ha gjort, hade den enda effekten blivit — det vet vi nu, nu är jag efterklok — att undersökningen nedlagts och Wennerströms spionage aldrig avslöjats. Han själv skulle ha suttit i Madrid med svensk och sovjetrisk pension och kunnat fortsätta sin för hela västerlandet vådliga verksamhet. Hade det stått i överensstämmelse med rikets sannskyldiga nytta? Om Wennerström hade avskedats och kunnat förverkliga sina utlandsplaner, vilken hade reaktionen då blivit om affären förr eller senare avslöjats inför offentligheten? Tänk er nyheten om spionen som av ett stort uppbåd av polis och militära myndigheter hade misstänkts och övervakats i flera år hemma i Sverige och sedan i panikens tecken av försvarsministern avskedats innan spaningsarbetet givit resultat och nu levde flott i utlandet! Jag överlämnar åt kammarens ärade ledamöter och svenska folket att gissa hur situationen då skulle ha varit här i kammaren. Tror någon att oppositionen då skulle ha ansett att avskedandet stått i överensstämmelse med rikets sannskyldiga nytta? Nej, allt talar för att man i stället skulle ha inriktat sig på en anmärkning jämlikt § 107 regeringsformen och kanske också skrikit på riksrätt. Jag har lärt känna oppositionen grundligt under denna kampanj.

Jag har nu pekat på de fakta som varit avgörande vid min bedömning av Wennerströmaffären. Min befattning med ärendet härrör till tiden före Wen-

nerströms gripande, då allt vad vi nu vet var höljt i dunkel. De som i dag är ute efter att söka fel och brister befinner sig i den avundsvärda situationen att de kan göra det utifrån full vetskap om vad Wennerström sysslade med. Till denna himmelsvida skillnad, som juristkommissionen fäster utomordentlig vikt vid, tar oppositionen knappast någon hänsyn. Man vill till varje pris ha någon i regeringen fastnaglad såsom ansvarig för att Wennerström var spion. Man utnyttjar denna för vårt land så allvarliga spionaffär i partipolitiska syften — i varje fall delar av oppositionen gör det. Möjligen spekulerade man i att folkvreden mot spionen skulle vändas mot regeringen. Jag föreställer mig att det är dessa spekulationer och beräkningar som tvingar oppositionen att dölja väsentliga, för frågans bedömning avgörande fakta. Det är endast på det sättet som myten om misskötsel och försummelse kan hållas vid liv.

Det är i den situationen som regeringen har funnit det riktigtast att lägga alla papper på bordet. Nu kan var och en som så önskar få en fullständig inblick i hela Wennerströmaffärens handläggning från början till slut. Längre i öppenhet har aldrig någon regering gått. Ingenting som inte direkt har med rikets säkerhet att göra har undanhållits eller kommer att undanhållas allmänheten. För egen del avvaktar jag därefter lugnt allmänhetens bedömning av min roll. Jag har hela tiden eftersträvat i denna affär att tillvarata »rikets sannskyldiga nytta» för att nu använda det uttrycket. Jag är naturligtvis medveten om att det i denna omfattande — och svåra — affär finns detaljer i handläggningen som kan diskuteras. Det är lätt att kritisera efteråt. Jag skulle kunna peka på en hel rad misstag som vi har begått, och naturligtvis begår man alltid misstag när man är på jakt efter någon som man ingenting vet om. Jag kan återkomma till detaljerna

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

senare. Debatten i dag gäller huvudfrågorna, och där tvingades vi ta risker. I efterhand vet jag att det var rätt att ta de riskerna: spionen avslöjades och kunde gripas. Skadorna på vårt försvar blev mindre än om jag hade följt de råd som i efterklokhetens tecken nu ges. Jag vet att jag har tillvaratagit »rikets sannskyldiga nytta».

Herr von FRIESEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Det är för visso icke så, att oppositionen här rör sig i myternas och fablernas sagovärld. Vi har som tidigare påpekats en mycket omfattande dokumentation som grund för vårt ställningstagande.

Låt mig med några ord bemöta vad försvarsministern här yttrat.

Försvarsministern inledde med att säga att det fanns föga grund för misstankarna mot Wennerström vid tiden för dennes tillträde till sin tjänst i UD. Hur hänger detta samman med att åklagarmyndigheten den 10 november 1959 beslöt om telefonavlyssning av Wennerström, en telefonavlyssning som sedan kontinuerligt varje månad förlängdes? Telefonavlyssning är ju ett icke ringa ingrepp i en medborgares privata liv. Att det kunde betraktas som en kränkning av en medborgares rättigheter hade vi erfarenhet av under kriget. Det var ju därför vi ville ha skärpta bestämmelser för telefonövervakning. Det skulle föreligga skäligen misstanke för vissa, i lagrummet åberopade brott. Detta stämmer inte riktigt med försvarsministerns plädering att det inte fanns grund för misstankarna.

Försvarsministern kommer i dag med en alldeles ny upplysning som inte förekommer i något av de dokument som vi har framför oss, att han någon gång — jag tror det var i mars 1962 — hade ett samtal med den högsta övervakaren av rättsordningen här i landet, justitieminister Herman Kling. Jag skulle vilja fråga försvarsministern: Berördes

inte alls frågan om telefonavlyssning vid det tillfället? Vid det tillfället kanske inte försvarsministern hade klart för sig — vilket ju är uppseendeväckande i och för sig i sammanhanget — de lagliga förutsättningarna för telefonkontroll. Det fick han ju först senare.

Då vi kommer till Wennerströms placering i UD eller placeringen av honom över huvud taget frågar man sig: Fanns det ingen ofarligare befattning än dels en ganska absurd tanke att placera honom som flygattaché i Paris, dels också den ingalunda ofarliga placeringen i UD? Här fanns dock många arvodes-tjänster för pensionsavgångna officerare. Kunde man inte ha lagt ned någon större möda, om det nu var så nödvändigt att hjälpa spionöversten till detta? Fanns det inte något annat? Jag erinrar mig också från handlingarna en uppgift om att Wennerström umgick med tanken på att ägna sig åt privat affärsverksamhet inom något familjeföretag. Fanns inte någon behjärtad människa som kunde uppmuntra honom till detta? Han skulle på det sättet ha kunnat lösa de ekonomiska problemen, vilka tydligen var särskilt brännande för denne pensionär.

Beträffande UD-tiden vill jag ytterligare säga, att generalordern och instruktionen enligt vad försvarsministern själv uppger var av central betydelse för spaningsarbetet, men utfärdandet av generalordern och instruktionen fördröjdes genom att ingen på UD var informerad — utom utrikesminister Undén som ju ingenting gjorde. Här kan vi få belägg för denna uppfattning i vad juristkommissionen säger dels på s. 101 och dels på s. 102, där man konstaterar: Vidare skulle en sådan kontaktman ha kunnat underlätta och påskynda handläggningen på våren 1962 av ärendet rörande instruktion för Wennerström, vilket nu drog ut på tiden, säkerligen delvis till följd av att ej någon av dem inom UD som sysslade

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

med det ärendet visste vad det verkliga var fråga om.

Detta allvarliga dröjsmål, herr talman, kunde lätt ha resulterat i att Wennerström slapp undan.

Försvarsministern åberopar juristkommissionens uttalande om placeringen i utrikesdepartementet, och det är klart att om man bara tar juristkommissionens argument å ena sidan och glömmer å andra sidan, kanske man hittar sådana formuleringar som citerats. Men om vi ser på någonting som skulle kunna kallas för klämman i kommissionens uttalande om placeringen, säger denna: Det kan göras gällande att placeringen i UD likväl var förenad med sådana risker att den inte kunde anses godtagbar och att någon annan lösning därför borde eftersträvas.

Herr Wedén som har stor erfarenhet av detta ärende genom sin verksamhet i den parlamentariska nämnden kommer att redogöra för de mera militära aspekterna på Wennerströms tjänstgöring på olika håll. Låt mig bara, herr talman, i anslutning till försvarsministerns konstaterande att det bara var fråga om *en* kvalificerad handling som han kom över säga att denna enda handling kunde ha lett till att Wennerström hade dömts till livstids straffarbete.

Eftersom min tid för replik inte är så lång som statsrådets, ber jag att få återkomma i ett senare sammanhang.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Försvarsministern sade nyss något om att regeringen inför oppositionens kritik beslöt sig för att i detta läge lägga alla papperen på bordet. Ja, just det. Längre vägrade regeringen att tillåta parlamentarisk insyn. Det gick några månader under krav från oppositionen, men regeringen ville då inte medge att man skulle få parlamentarisk undersökning och insyn i frågan. Man sade att juristerna kunde titta på det hela.

I dagens läge är det väl ingen som nekar till att den parlamentariska utredningen har bidragit till att ge en mera fullständig belysning av frågan än som annars hade kommit till stånd. Det är allvarligt när man på regeringens sida inför den oppositionens kritik som oppositionen enligt grundlagen är skyldig att utöva här inte har annat att svara än att kritiken övergått i partipolitiska manövrer o. d. Får jag så långt tiden medger, herr talman, lov att räkna upp en del saker, vilka det föreföll mig som om försvarsministern i rätt hög grad antingen gick förbi eller gav en ofullständig framställning av.

Han förklarade att han fortfarande står för sin redogörelse i höstas. Får jag då då erinra om att han både nu och då hävdade att det vid denna tidpunkt — på våren 1961 — »icke fanns konkreta indicier som pekade på att Wennerström var spion, till och med spion för visst lands räkning». Uttrycksättet är ägnat att ge Sveriges folk intrycket att ingenting fanns att ta på, men det förelåg dock en PM, som använts som grund vid föredragningen för försvarsministern i januari 1960 och som slutade med att Wennerström var skäligen misstänkt för spioneri, närmast för rysk räkning. Alltså, skäligen misstänkt för spioneri! Tänk om försvarsministern hade varit ärlig nog att meddela detta. Då skulle bilden ha blivit en annan.

Försvarsministern sade då — nu gick han förbi detta — att säkerhetschefen i försvarsdepartementet, överstelöjtnant Bondeson, informerades och beordrades att noga övervaka Wennerström etc. Men det förhöll sig så att försvarsministerns egen säkerhetschef under tio månader fick fungera i denna uppgift utan att alls informeras om att Wennerström utgjorde en säkerhetsrisk. Hur kan då försvarsministern genom att fälla ett omdöme som hänför sig till en senare situation underlåta att tala om att försvarsdepartementets

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

egen säkerhetschef inte informerades? Det är bara två exempel.

Får jag nämna att försvarsministerns tanke att placera Wennerström i Paris som flygattaché har mött enig kritik. Beträffande placeringen i utrikesdepartementet kan sägas att Wennerström gavs ett arbete i UD trots att säkerhetspolisen *ur säkerhetssynpunkt* ansåg det bäst att Wennerström icke fick vara kvar i försvarets tjänst och trots att försvarsministern själv *ur försvarssynpunkt* ansåg det inte vara önskvärt att Wennerström var kvar, utan förklarade att om han bara hade tagit sådana hänsyn, skulle han ha varit med om att neka Wennerström fortsatt anställning i försvaret efter pensionsålderns inträde. Om försvarsministern då har handlat på motsatt sätt och givit Wennerström anställning i UD, har detta alltså inte skett av hänsyn till försvarets intressen och inte av hänsyn till säkerhetstjänstens önskemål i *detta* avseende utan av hänsyn till att Wennerströms rätt att få någon arvodesbefattning som pensionerad ansågs ta över hänsynen till rikets säkerhet och försvar. Försvarsministern handlade på ett sätt som varken säkerhetspolisen eller han själv ansåg motiverat *av försvars- och säkerhetskänslan*.

Försvarsministern vilseledde säkerhetspolisen rörande de risker som var förenade med arbetet i utrikesdepartementet. Han studerade inte föreskrifterna i fråga om personalens rätt till hemliga handlingar i UD, han gav inte polisen besked om arbetets art, och inte ens längre fram när säkerhetspolisen begärde detta kunde den få något besked i saken. Han beaktade inte den prestigevinst som Wennerström enligt juristkommissionen erhöll genom att få vara rådgivare i militära frågor åt två statsråd. Han glömde att kontrollera att källorna till hemliga handlingar täpptes till, att begära en PM om detta, och han är därför i hög grad ansvarig för att försvarets bokförråd förblev

öppet för Wennerström så att han där även under UD-tiden kunde hämta mycket viktiga handlingar.

Detta är en mycket liten början till den förteckning som jag skall återkommat till och som ger en helt annan bild än försvarsministern har givit här i dag av vad som har förekommit.

Herr BRACONIER (h) kort gemmäl:

Herr talman! Försvarsministern erkända i slutet av sitt anförande att det gjorts misstag i fråga om detaljer men inte beträffande de stora principerna som vi menar man här skulle diskutera.

Försvarsministern utgår från den uppfattningen, att regeringen helt skall följa spaningsledningens synpunkter. Jag vill då ställan den frågan: Var det efter påtryckningar från polisens sida som nuvarande utrikesminister Torsten Nilsson informerade säkerhetschefen i utrikesdepartementet? Enligt försvarsministerns uppfattning skall ju regeringen bara följa spaningsledningens synpunkter.

Den uppfattning försvarsministern här hävdar stöds inte av juristkommissionen. Statsrådet Andersson citerar ju utförligt vad kommissionen anför. I juristkommissionens rapport heter det bl. a. att det borde ha framstått såsom värdefullt att inom UD funnits någon informerad kontaktman. Men går man ut från det principiella betraktelsesätt som försvarsministern har, att man endast skall följa vad spaningsledningen rekommenderar, kommer man fram till en annan slutsats. Det är att märka att spaningsledningen utgick från ett yttrande om att Wennerströms arbetsuppgifter skulle bestå i att studera en trave gamla handlingar. Men ju mer spaningsledningen granskade ärendet, desto mer fann den att någon precisering inte skett av Wennerströms befogenheter. Försvarsministern tog inte själv del av den instruktion som tillkom efter visst dröjsmål. Är det en detalj att studera en instruktion som reglerar en

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

säkerhetsrisks handläggande? Är det en detaljfråga att inte ha underrättat dem som har ansvaret för säkerhetsärenden inom utrikesdepartementet om en säkerhetsrisk? Är det dessutom, herr försvarsminister, en detalj när den fungerande utrikesministern icke underrättades? Jag trodde, herr försvarsminister, att frågan om vilka funktioner en fungerande minister skall ha var en stor principiell fråga. Skall inte det konstitutionella ansvaret kunna utövas mot honom? Det är väl ingen detaljfråga? Det är väl en för hela den konstitutionella granskningen stor och central fråga.

Försvarsministern säger att Wennerström bara kom över en enda kvalificerad handling. Till detta kan sägas att denna handling var av den allvarliga arten att åtkomsten av den lände rikets försvar till allvarligt men.

Jag vill tillägga att juristkommissionen på sid. 102 i sin rapport framhåller: »Av vad Wennerström numera erkänt framgår att Wennerström vid några tillfällen under UD-tiden lyckades hos olika myndigheter — även bortsett från FBF, vartill framställningen strax återkommer — få låna hemliga handlingar, avsedda att användas i hans brottsliga verksamhet.»

Det var sålunda, herr statsråd, inte fråga om endast en hemlig handling. Även de övriga hemliga handlingar Wennerström kom över och som även där de kanske mest berörde främmande makt har varit till allvarligt men för rikets försvar.

När man jämför vad Wennerström fick ut under tiden på kommandoexpeditionen med vad som förekom under hans tid på UD måste man beakta, att han inte skulle sitta kvar på försvarets kommandoexpedition och kunna utöva spionageverksamhet utan att han skulle pensioneras från den posten. Det måste man också ta hänsyn till när man bedömer denna fråga.

Jag vill dessutom påpeka, som även

herr Ohlin underströk, att generalorder — och jag antar även försvarsminsterns instruktion — inte delgavs försvarets civilförvaltning. Detta medförde att inte heller försvarets bokförråd underrättades.

Herr LARSSON i Luttra (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall nu bara ta upp en liten sak i försvarsminsterns anförande. En av de springande punkterna i vårt resonemang är ju övervakningen av Wennerström i UD. Det är riktigt, att polisen var angelägen om att starkt begränsa kretsen av dem som var informerade om misstankarna mot Wennerström. Men i fråga om placeringen i UD bör väl motviljan mot att låta fler bli underrättade ses mot bakgrunden av att polisen inte fick veta hur pass kvalificerade uppgifter Wennerström sysslade med. Enligt utrikesminister Undén var det fråga om storpolitiska uppgifter — som utrikesministern dessutom egentligen inte hade menat att Wennerström skulle ha.

Här förelåg det egendomliga förhållandet att ingen hade riktigt klart för sig inte bara vad Wennerström sysslade med — för det var kanske inte så enkelt att få tag på — men man visste inte heller vad han skulle syssla med enligt sitt uppdrag. Hade polisen alltså före december 1962 vetat vad man då fick veta i samband med föredragningen för den nye utrikesministern Torsten Nilsson, så hade kanske polisens bedömning av frågan om bättre övervakning i UD blivit en annan.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Jag skulle egentligen polemisera mot herr Larsson i Luttra, men jag skall avstå. Herr Larsson i Luttra har tillhört samrådsnämnden och varit informerad om Wennerströmsaffären under längre tid än jag. Det har hållits ett tiotal sammanträden

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

i samrådsnämnden, där informationer i Wennerströmsaffären har utlämnats under hela tiden. Herr Larsson i Luttra är ändå med på att vilja ge mig en anmärkning.

Om nu herr Larsson i Luttra är så klok i efterhand, varför var inte herr Larsson i Luttra så klok när det *gällde*? Anser sig inte herr Larsson i Luttra ha något ansvar, så borde han väl åtminstone ha skämts för att gå med på anmärkning.

Herr Ohlins anförande här bekräftar, att det inte är fakta och sak som för honom är huvudsaken i Wennerströmsaffären, utan det är från herr Ohlins sida en fråga om politisk spekulation. I annat fall skulle han ha satt sig in i frågan. Han är okunnig, och jag skall bevisa det.

För det första. Herr Ohlin säger, att det för mig någon gång 1960 föredrogs en promemoria, som slutar med orden: »Han är skäligen misstänkt för spioneri.»

Lögn, herr Ohlin! Detta är den s. k. telefonkontrollspromemorian, den Danielssonska promemorian. Den har jag aldrig sett förrän juristkommissionen avlämnade sitt utlåtande. Jag visste inte ens att den fanns. Danielsson har jag icke träffat under hela den tid ärendet pågått. Det måste vara den handlingen herr Ohlin menar.

För det andra. Herr Ohlin sade, att jag tillsatte Wennerström i utrikesdepartementet *mot* säkerhetstjänstens önskemål.

Vad menar herr Ohlin? Läs vad spaningsledningen säger! Spaningsledningen bad mig att skaffa Wennerström ett annat jobb än det farliga, som han hade sökt och som flygledningen ville ge honom. Av de olika uppslag jag framlade tog man *ett*, nämligen utrikesdepartementet. Det var vi eniga om. Kan herr Ohlin hålla fast vid att detta stred mot spaningsledningens önskemål?

Beträffande de andra punkter som herr Ohlin tog upp, skall jag bara kom-

mentera dem. Jag väntar med spänning på hela den rad av felaktiga uppgifter, som herr Ohlin lovade att han skulle lämna.

Om jag tar mitt förslag att man skulle låta Wennerström få flygattachéposten i Paris. Mot bakgrunden av vad vi då visste var detta inte alls något dumt förslag. Jag kan tala om för herrarna — eftersom materialet nu är frisläppt — att spionåklagare Ryhninger — som herr von Friesen nyss stod här och sade var en av dem som var med och fick fast Wennerström — i mars 1961 föreslog att Wennerström *borde* få en utlandstjänst. »Det är bättre att ha honom i utlandet än här hemma.» Det föreslog den ansvariga åklagarmyndighetens chef i detta mål.

Herr Ohlin tog vidare upp frågan om jag tillvaratog försvarets intressen på våren 1961, när Wennerström kom till UD. Han ifrågasatte det, eftersom jag ju »bara trycker på den enskilde tjänstemannens rätt». Också det är fel, herr Ohlin. Skall jag behöva upprepa vad jag skrivit i min redogörelse och vad jag sade i mitt anförande i oktober? Jag skall läsa upp vad jag sade i min redogörelse i juli om detta väsentliga avsnitt, som visar att även där har herr Ohlin fel.

Säkerhetstjänsten, sade jag, var vid denna tidpunkt — på våren 1961 — angelägen om att Wennerström skulle behandlas väl. De utsagda motiven för denna hållning var att det inte fanns några hållfasta misstankar mot honom och att man icke fick behandla en oförvitlig tjänsteman på ett diskriminerande sätt. Att man begärde en omplacering av honom kunde dock försvaras med att man funnit vissa omständigheter kring hans person säregna och att man därför ville undvika att han fick fri och okontrollerad tillgång till hemliga försvarshandlingar i den tjänst han sökt. Jag uppfattade, sade jag, denna önskan att handla korrekt mot Wennerström men att ändå påverka hans placering

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

och att ha honom under fortsatt uppsikt som en naturlig försiktighetsåtgärd.

Det var på våren 1961 inte bara fråga om — som herr Ohlin och herr von Friesen så starkt framhåller — att ge en pensionsavgången överste ett levebröd; det var inte bara detta det gällde, utan det var fråga om huruvida man skulle låta Wennerström redan vid den tidpunkten utan vidare försvinna ur bilden. Det fanns de som menade att vi borde göra det. Jag skulle tro att spaningsledningen, som hade räknat med att bli av med ärendet när Wennerström skulle gå i pension den 1 oktober, från början var inställd på att man skulle låta honom försvinna ur bilden. Men sedan vi nu har fått tillgång till handlingarna i ärendet — det är möjligt att alla inte har hunnit läsa de digra luntorna från juristkommissionen — så ser vi ju att det finns några män inom spaningsledningen som redan då tryckte på: Släpp honom inte, bed försvarsministern om hjälp, hindra honom från en placering i flygledningen men håll honom kvar, så att vi får titta på honom! Skicka honom inte till Paris, ty där kan vi inte hålla honom under övervakning!

Statspolisintendenten, herr Ohlin, — inte Thulin! — kom till slut med önskemålet om denna omplacering. Eljest hade omplaceringen icke gjorts. Herr Ohlin kan läsa vad jag har sagt i juristkommissionen. Jag var beredd, om spaningsledningen inte önskade fortsätta — det var vid denna tidpunkt bara vaga misstankar mot honom som juristkommissionen säger — att låta någon annan få befattningen på flygexpeditionen. Detta framgår klart av vad jag där har sagt.

Herr talman! Det finns mycket annat som jag skulle kunna ta upp här, t. ex. herr Ohlins påstående, att vi nu släpper loss alla handlingar men att vi i flera månader vägrade oppositionen att få insyn i denna affär. Herr Ohlin vet mycket väl hur regeringen lade upp

den här saken: först skulle juristkommissionen få tillfälle att i lugn och ro och utan inflytande från parlamentariker hålla alla förhör och ha samtal med de i saken inblandade — statsråd, generaler, överstar, polis och andra. När sedan detta material förelåg färdigt, borde en parlamentarisk kommitté få hand om materialet och studera det. Så har också skett. Att kalla detta tillvägagångssätt för att vägra parlamentet insyn i ärendet är verkligen ohlinskt så det förslår!

Herr Ohlin säger: Är inte oppositionen skyldig att noga kontrollera vad regeringen gör och syna allt i sömmarna för att på det sättet tillvarata rikets intressen? Jo, naturligtvis, men den är icke skyldig att utnyttja en spionaffär i politiskt syfte!

Herr LARSSON i Luttra (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag hade verkligen inte väntat mig att samrådsnämnden skulle komma upp i detta sammanhang.

Vid interpellationsdebatten i höstas togs ju detta upp. Jag tolkade det den gången som så, att det var en diversionsmanöver för att lätta trycket i huvudfrågan, men att man nu, efter de utredningar som har gjorts, skulle komma tillbaka till ämnet, förvånar mig högeligen.

Det fastslogs redan i höstas att samrådsnämnden inte alls hade den roll och de uppgifter som man ville tillmäta den i denna affär. Vad vet försvarsministern om våra informationer? Vad visste nämnden? Nämnden var ju informerad om att Wennerström stod under polisens observans. I stort sett var väl nämnden också informerad om de omständigheter som gjort att vissa misstankar mot honom fanns.

Vad visste då samrådsnämnden om placeringen i UD? Ja, här kan det vara av intresse att citera vad juristkommissionen har uttalat i frågan om statspolisintendent Thulins samråd med för-

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

svarsministern: »Vid det nyss berörda samtalet med Thulin förklarade svarsministern, att han nu hade fått tag på någonting som han trodde vara bra. Undén hade sagt sig behöva en militär, som skulle kunna gå igenom gamla nedrustningspapper. Det skulle vara ett systematiserings- och uppsamlingsarbete 'så där i största allmänhet'. Samtalet slutade med ett yttrande av försvarsministern, vilket etsade sig in i Thulins minne därför att han kände stor lättnad: 'Där, förstår Du, där är han ofarlig'. Detta samtal trodde sig Thulin ha omnämnt för samrådsnämnden. I varje fall sade han till nämnden, att det arbete på vilket Wennerström skulle placeras i UD ansågs vara ofarligt. Själv undersökte Thulin icke vad Wennerström skulle göra.» Det fanns självfallet heller inte några möjligheter för samrådsnämnden att göra en sådan undersökning och det var inte heller dess uppgift. Jag kan i sammanhanget nämna att det var först en tid efter Wennerströms gripande som jag för min del fick veta att Wennerströms uppdrag i UD rubricerades såsom militär expert i nedrustningsfrågan. Nämnden visste ingenting om hur övervakningen var ordnad. Jag hoppas att varken jag eller någon annan ledamot av samrådsnämnden skall behöva ställas vid skampålen av försvarsministern för våra åtgärder.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Försvarsministern lyckades lämna tre felaktiga uppgifter när han beskyllde mig för detsamma. Han sade att regeringen lade upp frågan så att först skulle juristerna pröva den och sedan skulle en parlamentarisk nämnd få undersöka den. Men, herr statsråd, först hade vi under ett par månader pressat och pressat under häftig kritik från regeringsidan i pressen. Så till slut gav statsministern vika på hösten och sade: »All right, vi kan tänka oss en parlamentarisk utredning.» Sedan ville han begränsa utredningens arbets-

möjligheter. Den skulle inte få skaffa fram nytt material. Så pressade vi på den punkten också.

Beträffande föredragningen för statsrådet i januari 1960 fanns det hos polisen en promemoria om misstankarna mot Wennerström. Den var uppgjord med anledning av telefonkontrollfrågan. Det förklaras här att försvarsministern vid föredragningen av Hasselrot fick del av de omständigheter som förelåg. Möjligen blev föredragningen fullständigare än om man direkt hade följt promemorian, säges det. Promemorians slutsats var att Wennerström måste anses skäligen misstänkt för spioneri för sovjetrysk räkning eller alternativt för olovlig underrättelseverksamhet.

För det första försöker försvarsministern nu att ge det intrycket att han inte kände till vad som fanns i denna promemoria trots att han fått veta allt vad den innehöll. Men det förtiger han. För det andra försöker han påstå att jag lämnat felaktig information.

Beträffande arbetet i UD konstaterar juristerna att något intresse i och för sig av att Wennerström för att eventuellt kunna avslöjas skulle bibehållas i någon ur säkerhetssynpunkt riskabel tjänst ingalunda förelåg från statspolisens sida, enligt vad Thulin uppgivit. Det var alltså andra skäl, t. ex. hänsyn till Wennerströms rätt, som man beaktade. Säkerhetsskälens ansågs inte tala för Wennerströms anställning i UD. Försvarsministern har själv uttalat att om han av statspolisen blott hade fått veta att Wennerström icke av dessa skäl borde erhålla någon tjänst inom försvaret när han pensionerades, hade han gått med därpå även om Wennerström därigenom blivit orättvist behandlad. Försvarsministern accepterade alltså då den slutsatsen att försvars- och säkerhetshänsyn icke motiverade Wennerströms anställning. När försvarsministern ändå anställde honom var det av den anledningen att säker-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

hetspolisens framfört även synpunkten om Wennerströms rätt.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet **ANDERSSON**:

Herr talman! Herr Ohlin har dåligt läst på läxan före denna debatt. För det första: Uppgiften om att vi inte utlovade en parlamentarisk undersökning är fel. Herr Ohlin vet mycket väl att statsministern den 29 juni, någon vecka efter Wennerströms gripande, utlovade antingen behandling i konstitutionsutskottet eller tillsättandet av en särskild parlamentarisk nämnd efter juristkommissionens undersökning. Täcker inte det vad jag säger om att vi har utlovat parlamentarisk undersökning?

(Ohlin: Nej, det gör det inte!)

Läs statsministerns tal!

För det andra: Om man läser parlamentariska nämndens handlingar — och läser dem riktigt — visar det sig att herr Ohlin fullkomligt har missuppfattat situationen. Det har i denna affär varje månad förekommit s. k. telefonkontrollpromemorior. Dem har jag aldrig sett.

Vid en föredragning följde föredraganden i huvudsak en sådan promemoria, men han gick inte igenom den, och om herr Ohlin frågar herr Hasselrot är jag alldeles övertygad om att Hasselrot också kommer att säga till herr Ohlin att promemorian inte blev uppläst utan den följdes endast. Alltså har inte föredraganden slutat med att säga att Wennerström var skäligen miss-tänkt. Det har aldrig sagts vid den tidpunkten. Herr Ohlin får vara snäll och ta tillbaka ett påstående som ingen kommission trots noggranna undersökningar gjort.

Herr Ohlin vågade inte upprepa det felaktiga påståendet, det tredje i raden av sådana påståenden som herr Ohlin gjorde i sitt anförande, att jag mot spaningsledningens önskemål placerade Wennerström i UD. Försök nu herr Ohlin att uppträda som en gentleman i

debatten, försök att inte sprida ut nya lögnar i Wennerströmaffären. Vi skall hålla oss till fakta.

Herr **HECKSCHER** (h) kort genmäle:

Herr talman! Det har inte varit min avsikt att blanda mig i debatten på detta stadium, men en uppgift som statsrådet Andersson nu lämnade var så påtagligt oriktig, med en oriktighet som jag kan bestyrka, att den föranlett mig att begära ordet.

Statsrådet Andersson förklarade att vid den överläggning som hölls den 29 juni 1963 med partiledarna skulle statsministern ha utlovat att en parlamentarisk undersökningskommission skulle tillsättas. Det är inte sant. Vid ifrågasvarande tillfälle hände följande. Det framställdes önskemål av herr Ohlin, herr Hedlund och mig om att man skulle komplettera juristkommissionen med en parlamentarisk utredning. Detta avisades av statsministern. Under den fortsatta diskussionen vid det tillfället framställde jag frågan om inte statsministern möjligen skulle kunna tänka sig att på ett senare stadium tillsätta en parlamentarisk undersökningskommission. Statsministern svarade: »Det har jag inte möjlighet att nu lämna något svar på.» Statsministern gav alltså icke vid det tillfället den utfästelse som försvarsministern här har påstått att statsministern skulle ha gjort. Om statsministern gjort det vid något annat tillfälle, skulle det vara intressant att få veta när det var. Det står i så fall i direkt strid mot det uttalande han gjorde vid överläggningen med partiledarna.

Herr **von FRIESEN** (fp) kort genmäle:

Herr talman! Försvarsministern framställer sig här såsom en mycket modig man, och det är otvivelaktigt en egenskap som pryder en försvarsminister. Samtidigt går hans argumentering ut på att den modiga placeringen i UD i

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

själva verket var relativt ofarlig ur svensk synpunkt. Jag vill med anledning därav erinra om att försvarsmministern själv medgivit att ett antal handlingar utlämnats som inte direkt berört det svenska försvaret men som rör västmakterna. Är det inte en mot Sverige mycket allvarlig handling, att man på det sättet utsår missämja med länder med vilka vi lever i mycket vänskapliga förhållanden? Även om dessa åtgärder från Wennerströms sida icke direkt har skadat det svenska försvaret såsom de utlämnade försvarshandlingarna gjorde, har de dock allvarligt skadat vårt förhållande till vänskapligt sinnade makter.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet **ANDERSSON**:

Herr talman! Jag skall bemöta herr Heckschers anförande, men jag måste först läsa igenom en handling. Det är frågan om när statsministern utlovade det jag sade, nämligen den undersökning av det konstitutionella ansvaret inför parlamentet genom konstitutionsutskottet eller genom parlamentariker — jag använde uttryckligen båda dessa uttryckssätt. Såvitt jag förstår av denna handling var det inte vid partiöverläggningarna utan samma eftermiddag eller dagen efter som det gick ut ett sådant meddelande.

Det gäller här officiella dokument som det är mycket lätt att plocka fram, om man bara har tid. Jag har själv inte med dem i mina handlingar, eller i den handling jag nu har framför mig, varför jag skall be att få återkomma.

Jag har, herr von Friesen, aldrig sagt att Wennerströms placering var ofarlig ur svensk synpunkt. Redan i oktober framhöll jag ju här att Wennerström spionerade mot Sverige under UD-tiden. Läs mitt anförande! Men jag har gjort jämförelser med placeringen vid försvarets kommandoexpedition och den befattning han sökte, och vid dessa jämförelser måste man komma

till det resultatet att det var mycket små skador som åstadkoms i UD i jämförelse med i den befattning han hade haft tidigare. Den kvalificerat hemliga handling han fick under UD-tiden har inte medfört skador för det svenska försvaret till ett enda öres kostnad. Det är en helt annan slags handling. Jag kan om herrarna vill diskutera närmare om vad som skedde under UD-tiden framhålla att de handlingar om det svenska försvaret han utfick under denna tid fick han tag på utanför UD. Jag är även beredd på en diskussion om hur mycket av de åskanden som överbefälhavaren har lagt fram som hänför sig till dessa handlingar. Därav framgår som väl var att det inte var under UD-tiden som skadorna mot Sverige blev stora, utan det var tyvärr under den tid han satt i försvarets kommandoexpedition.

Herr **HECKSCHER** (h) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Andersson säger att statsministern hade utlovat en konstitutionell granskning genom konstitutionsutskottet. Det är, herr talman, mycket möjligt att statsministern gjort detta. Men det var i så fall mycket billigt att ge det löftet. Såvitt jag vet är inte konstitutionsutskottet i behov av något tillstånd från statsministern för att utöva sin granskningsbefogenhet.

Chefen för inrikesdepartementet, herr statsrådet **JOHANSSON**:

Herr talman! Jag skall helt kort redovisa — eftersom statsrådet Andersson inte hann med detta — vad statsministern meddelade i sin kommuniké den 29 juni på eftermiddagen. Efter att bl. a. ha framhållit att det gäller en mycket invecklad fråga och att man inom regeringen tror att man genom tillsättandet av en juristkommission skall kunna få frågorna kartlagda säger statsministern följande:

»Det viktigaste är att sanningen blir klarlagd. När utredningen är slutförd

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kan det tänkas att vi alla tycker att vi har reda på allt som hänt. En förutsättningslös granskning av domare tror vi är bra. Vi har dock inte velat bestrida att det finns ett legitimt intresse att även aktualisera det parlamentariska ansvaret. Den frågan får dock diskuteras i andra former sedan akterna i målet är klara. Då skall partierna ha hela sin möjlighet att utkräva det politiska ansvaret.»

Herr JOHANSSON i Trollhättan (s):

Herr talman! Efter den intressanta replikväxling som nu ägt rum är det en föga angenäm uppgift för en talare att återvända till den situation som konstitutionsutskottet för sin del haft att granska.

När konstitutionsutskottet företog sin granskning, befann sig utskottet i ett mycket unikt läge. Normalt bygger utskottet sin granskning på protokoll och protokollsbilagor. I Wennerströmaärendet utgjordes materialet väsentligen av samtal och förhör som juristkommissionen hade haft.

Jag skall inte, herr talman, ett ögonblick ifrågasätta det konstitutionellt riktiga i att bygga dechargearbetet på ett sådant material — det var det enda material som stod till buds för utskottet. Men jag vill fästa uppmärksamheten på att materialet är ytterst bräckligt. Det grundas på samtal och förhör om vad människor har upplevt, minnesbilderna går isär och redan detta ger anledning till försiktighet vid bedömningen.

Framför allt vill jag emellertid fästa kammarens uppmärksamhet på att vi nu vet mycket mera än vad statsråden gjorde när de hade att handlägga ärendet. Herr Larsson i Luttra har med all rätt sagt att efterklokheten ligger på lur, och detta har ytterligare bekräftats av den replikväxling som nyss förekom.

Min motkritik gentemot de borgerliga kritikerna av statsråden är att dessa kritiker i alltför stor utsträckning bort-

ser från det faktum att vi nu har helt andra kunskaper om förhållandena än vad statsråden ägde vid sin handläggning av frågan. Alldeles särskilt gäller detta styrkan av de misstankar som förelåg gentemot Wennerström. Det är lätt att nu stiga upp och kalla Wennerström för storspion. Enligt de uppgifter som statsråden då hade tillgång till och enligt den bedömning som då gjordes var Wennerström bara en säkerhetsrisk.

Jag skulle gärna ha velat grundligt gå igenom den situation som förelåg vid tre avgörande tidpunkter, men jag skall så mycket som möjligt inskränka denna genomgång.

Det första stora avgörandet hade statsrådet Andersson att träffa när han skulle ta ställning till frågan om huruvida Wennerström skulle skiljas från sin tjänst vid kommandoexpeditionen eller icke. Såvitt jag har kunnat förstå av diskussionen, är man numera ganska överens om att misstankarna mot Wennerström vid den tidpunkten hade en mycket svag grundval.

Det har här återopats den omständigheten att Wennerström vid denna tidpunkt var föremål för telefonkontroll. Jag skall inte ett ögonblick, herr talman, diskutera domstolens beslut om denna telefonkontroll. Det behöver jag över huvud taget inte göra, eftersom det relevanta i detta sammanhang och det som anknyter till den nyss förda replikväxlingen är det faktum, att statsrådet Andersson inte underrättades om telefonkontrollen, utan först så småningom kunde själv sluta sig till att det förekom en sådan kontroll. Självfallet hade det varit av betydelse att statsrådet fått en direkt underrättelse om att telefonavlyssning ägde rum. Det hade givit honom en upplysning om arten av misstankarna hos den domare, som hade att handlägga ärendet.

Herr Braconier fann det mycket underligt att inte statsrådet Andersson, när han slöt sig till att telefonkontroll förekom, erinrade sig förutsättnings-

Statsrådets befattning med Wennerströms ärendet

na för en kontroll av detta slag. Med den erfarenhet jag har av herr Bracconiers sätt att se på saken förstår jag hans reaktion på denna punkt, men jag skulle ändå vilja påminna herr Bracconier om att det konstitutionella ansvaret för telefonkontroll aldrig åvilar ett statsråd. Dess bättre är beslutet om sådana åtgärder avskilda från den politiska bedömningen. Det är uteslutande en domstol och ingen annan som fattar beslut därom, och ett sådant beslut ger alltså en bild av hur domstolen ser på ett ärende. Enligt min mening hade det därför varit naturligt att statsrådet Andersson underrättats om att telefonavlyssning pågick och om förutsättningarna för denna avlyssning. Nu skedde inte detta.

Den andra situation, som behöver prövas från den synpunkten att man måste undersöka hur starka misstankarna mot Wennerström var, inträdde när det gällde att placera Wennerström i utrikesdepartementet. Det kan konstateras, att misstankarna inte hade vuxit under tiden på FKE. Telefonavlyssning hade förekommit men inte gett något resultat, och man övervägde att avveckla den, när Wennerström skulle sluta sin tjänst på FKE. Grunden för misstankar var alltså mycket bräcklig under han tjänstgöring på FKE. Det är mot denna bakgrund vi får se placeringen.

In i detta sammanhang kommer naturligtvis också frågan om den andra tjänst, som har berörts i diskussionen har, nämligen den tjänst på flygstaben som Wennerström hade sökt. På den punkten skulle jag gärna vilja ta upp en diskussion med herr von Friesen, som förklarade att statsrådet Andersson var mycket beskäftig när det gällde att ordna en tjänst åt Wennerström vid dennes pensionering. Jag skulle vilja tillfoga, att denna beskäftighet faktiskt var berättigad. Självfallet hade Wennerström ingen juridisk rättighet att få en arvodesbefattning när han

avgick. Inte heller kan det räknas in bland de mänskliga rättigheterna att få en sådan tjänst. Situationen var emellertid den, att en tjänst var ledig-förklarad och att Wennerström hade sökt den och var den mest meriterade. Skulle man då säga nej till honom? Skulle man förklara att han inte kunde få den tjänst till vilken han var mest meriterad?

Herr von Friesen förde in argumentet att Wennerström var överkvalificerad för tjänsten. Det låter säga sig, men vart skulle vi komma i svensk statsförvaltning om vi bland de sökande skilde bort personer som har högre kvalifikationer än vad som formellt erfordras? Låt oss, herr von Friesen, göra det tankeexperimentet att en filosofie doktor söker en adjunktjänst, för vilken det fordras filosofisk ämbets-examen. Skulle han föras bort ur förslagsrummet med den motiveringen att han har högre formella meriter än vad som fordras för tjänsten? Situationen blir orimlig om man handlar på det sättet.

Det enda skäl som enligt min mening skulle ha kunnat anföras mot Wennerströms placering på den tjänst han hade sökt var att det förelåg misstankar mot honom, men i så fall hade man måst underrätta honom om detta eller också placera honom på en annan tjänst. Då kom tjänsten i UD in i sammanhanget. Det finns ingen anledning till att här gå in på detaljerna, det är enbart att konstatera att en möjlighet här öppnades. Denna tjänst var mindre farlig. Misstankarna var även utomordentligt vaga vid denna tid. Jag har dragit den slutsatsen att man med hänsyn till misstankarnas styrka kunde placera Wennerström på tjänsten i utrikesdepartementet.

Den tredje situation, som det finns anledning att diskutera, inträdde på hösten 1961 och framför allt på våren 1962, då det inträffat en del händelser som skärpte misstankarna mot Wen-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

nerström. Att dessa händelser hade inrapporterats berodde delvis på de säkerhetsåtgärder som hade vidtagits mot Wennerström. Jag skall senare återkomma till dem.

Vi kan konstatera att man vid denna tidpunkt inte kunde fastslå att Wennerström var spion. Misstankarna hade vuxit i styrka, men åtskilliga bland de initierade lutade fortfarande åt den uppfattningen att Wennerström var oskyldig. Andra hade starkare misstankar mot honom men var ändå ytterst osäkra i sin bedömning. Man kunde knappast tänka sig Wennerström som en spion, ehuru man inte riktigt visste vad man skulle anse om honom.

Denna oklara situation fortsatte under hela år 1962 och fram till våren 1963. Jag behöver bara erinra om statspolisintendenten Thulins uttalande i början av maj 1963 till riksåklagaren Wahlberg: »Jag tror trots allt innerst inne att han är oskyldig.»

I det läge som rådde våren 1962 fanns enligt min mening tre alternativ att välja mellan. Det första var att man helt enkelt anhöll Wennerström för spioneri. För så vitt jag kan förstå av de handlingar jag haft tillfälle att genomgå var det ingen som yrkade på att något sådant skulle ske. Man ansåg sig inte ha tillräckliga bevis för en sådan handlingslinje. Jag kan inte låta bli att inför kammaren göra denna reflexion: Tänk om man på grundval av det material som då fanns hade anhållit Wennerström men han inte hade erkänt! Man hade inte kunnat döma honom i brist på bevis. I vilken situation hade vi då stått?

Det andra alternativet — som var betydligt mera realistiskt — var att finna en naturlig anledning för Wennerström att sluta uppdraget på utrikesdepartementet. Denna linje kunde man mycket väl överväga, och så skedde. Jag vill starkt understryka, att det här måste röra sig om en naturlig anledning. Man fann ingen sådan, men man sökte efter en. Att utan vidare

skicka i väg Wennerström hade enligt min uppfattning varit både oriktigt och oklokt. Det hade varit oriktigt därför att man på den svenska arbetsmarknaden — även den statliga — bör uppehålla principen att inte avskeda någon utan att ange motiven för detta.

Man kunde här inte åberopa att uppdraget var avslutat, ty så förhöll det sig inte, och det var Wennerström medveten om. Det hade också varit oklokt att göra det, ty det hade kunnat bli en signal till Wennerström, om att han var misstänkt. Då återstod bara det tredje alternativet att låta Wennerström stanna kvar i UD och att fortast möjligt försöka bringa klarhet i fallet.

När jag här nu helt kort har granskat styrkan i de misstankar som förelåg mot Wennerström, kommer jag till resultatet, att statsrådets bedömning var riktig med hänsyn till den avvägning som måste göras mellan kraven på rikets säkerhet, demokratiens fordringar på rättssäkerhet och spaningspolisens intresse att skapa klarhet i fallet.

Om vi i dag hade haft ett annat facit i vår hand, hade kritiken från oppositionen säkerligen varit en annan. Låt oss säga att statsrådet Andersson hade handlat så resolut som oppositionen nu begär och förflyttat Wennerström från sin tjänst på grund av att han var spionmisstänkt! Det är givetvis ett hypotetiskt fall, men hade oppositionen inte då talat om brist på rättssäkerhet? Låt oss göra det tankeexperimentet att försvarsministern hade skilt Wennerström från tjänsten på kommandoexpeditionen och givit honom en annan befattning! Hade det då inte framkommit kritik, om det sedan upptäckts, att Wennerström inte var spion? Eller låt oss förutsätta att försvarsministern hade ordnat så att Wennerström inte fick den tjänst han sökte på flygstaben och ingen annan arvodesbefattning heller! Hade inte oppositionen då kritiserat detta förfaringsätt, eftersom Wennerström ju var den mest meriterade?

Kan det inte rentav tänkas att de

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

som i dag vill rikta anmärkning mot statsrådet Andersson då hade kritiserat honom för att han hade förbigått den mest meriterade? Även om det var flygstaben som tillsatte tjänsten, kunde ju ärendet ändå överklagas och komma till försvarsministern för handläggning. Ja, det kunde rent av ha hänt att ärendet kommit upp i konstitutionsutskottet, innan vi fått kännedom om att Wennerström var spion. Då hade vi kunnat få uppleva att det först riktats anmärkning mot försvarsministern för handläggningen av ärendet, och sedan hade Wennerström avslöjats som spion.

Det är ytterligare en sida av händelseförloppet, som jag här helt kort vill beröra. Man kan självfallet ha olika meningar om hur spaningsverksamheten skall bedrivas i ett fall som detta, och man kan ha den åsikten att det hade varit av vikt att flera personer blivit informerade om misstankarna mot Wennerström. Men vid en genomgång av materialet finner man att säkerhetspolisen hade mycket starka skäl för att begränsa kretsen av informerade så mycket som möjligt. Om Wennerström var oskyldig — och man lutade länge åt den uppfattningen — var det olustigt att sprida misstankarna, och ur spaningssynpunkt måste man också säga att det var risker förbundna med en sådan spridning. Säkerhetspolisen har förklarat att varje ytterligare person som delgivits dessa misstankar kunde ha inneburit en risk.

Man kan från denna talarstol ironisera över att det skall vara så svårt att dölja att man delgivits sådana misstankar, men erfarenheten säger att man inte kan komma ifrån en förändring i sina attityder i sådant fall. Man stelnar till i sitt uppträdande o. s. v. Vi vet också att Wennerström märkte detta. Trots att jag tycker att det hade varit önskvärt att ytterligare några personer inom utrikesdepartementet hade blivit informerade om misstankarna, förstår jag inte hur någon kan göra statsråden

Andersson och Undén ansvariga för att någon speciell person inte blev informerad. Man måste se statsrådets handlingar i det fallet mot säkerhetspolisens bedömning.

Från oppositionens håll säger man nu att nämnda statsråd skulle ha satt sig över säkerhetspolisens bedömning, och detta kunde de självfallet ha gjort rent formellt, men det synes mig orimligt att rikta anmärkning mot ett statsråd för att han inte har satt sig över säkerhetspolisens bedömning. Jag ansluter mig till den uppfattning, som några talare från denna plats tidigare har givit uttryck åt, nämligen att säkerhetspolisen måste få bestämma om spaningsåtgärderna och vad med dem sammanhänger, alltså även den krets som skall invigas.

Från dessa synpunkter vill jag här ta upp några ytterligare detaljer. Det har anmärkts på att överstelöjtnant Bondeson, företrädaren på Wennerströms tjänst, inte informerades. Men vid den tidpunkten var misstankarna mot Wennerström mycket vaga, och när säkerhetspolisen inte önskade utvidga kretsen av invigda, tycker jag det är naturligt att statsrådet Andersson inte gjorde det.

Beträffande statsrådet af Geijerstam vill jag säga, att han uppenbarligen hade kunnat underrättas om misstankarna, men om det från spaningspolisens sida hade funnits intresse härför, kunde givetvis denna tagit ett initiativ. Såvitt jag kan förstå har något sådant initiativ inte tagits. Det hade också varit möjligt för försvarsministern att underrätta sin statsrådskollega, men här låg spaningspolisens synpunkt till grund för bedömningen. Detsamma gäller underrättelse till kabinettssekreterare Belfrage. Enligt min bedömning ligger det till på samma sätt.

Beträffande den föregående diskussionen om generalordern m. m. kan det hända att jag får tillfälle att återkomma vid replikväxlingar. Jag vill här in-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

flicka några ord om försvarets bok- och blankettförråd. Det var beklagligt, att inte detta förråd blev underrättat om förhållandena. Jag vill emellertid gärna tillägga två saker.

För det första kunde detta bok- och blankettförråd utan vidare ha utnyttjats av Wennerström, vilken tjänst i det militära han än hade. Det var inte hans placering i UD, som öppnade dörrarna till detta förråd, utan hans militära ställning — inte främst detta att han var överste, men väl att han var i militärtjänst.

För det andra har jag, efter allt vad jag har undersökt, inte kunnat finna, att statsrådet Andersson någon gång informerades om att Wennerström lånade handlingar på detta förråd. Därför kan man inte lägga statsrådet Andersson till last, att Wennerström lånade handlingar på förrådet, så mycket mera som generalordern inte nådde dit.

Jag kanske också skall säga några ord om Wennerströms uppdrag som robot- och kärnvapenexpert. Efter statsrådet Anderssons förklaringar i kammaren på denna punkt, kan jag fatta mig mycket kort. Jag har inte kunnat finna, att det finns något skriftligt förordnande av Wennerström för detta uppdrag. Han hade det helt enkelt på grund av sin tjänst inom försvarets kommandoexpedition. Det förefaller mig omöjligt, att man skulle ha kunnat skilja honom från uppdraget, så länge han hade denna tjänst. Tjänsten var i så hög grad förenad med uppdraget. Däremot fanns det möjligheter att låta honom upphöra med föredragningarna. Så har också skett. Därmed hade uppdraget upphört, och eftersom det inte hade givits på annat sätt än muntligt, var det också naturligt att det inte blev återkallat skriftligt. Jag tror inte heller att innehavet av detta uppdrag betytt någonting i detta sammanhang. På grund av sina andra tjänsteställningar kunde Wennerström komma i beröring med det material det gällde.

Givetvis står inte de synpunkter som jag här försökt att i korthet utveckla i någon som helst motsatsställning till den rapport från parlamentariska nämnden som jag skrivit under. Den parlamentariska nämnden har endast haft att redovisa ett material som grundat sig på juristkommissionens undersökning, och de 18 punkterna utgör endast observationer, som ledamöterna har gjort vid genomgången av handlingarna och som de funnit vara relevanta för konstitutionsutskottets prövning. Numreringen skedde för att få anknytning till den föregående texten. Så sker i originalupplagan.

Jag vill gärna betona, att dessa punkter inte innebär något som helst ställningstagande eller anvisning till anmärkning. Läser man in någonting annat i punkterna, läser man helt enkelt fel. Nämnden valde nämligen att överlåta åt konstitutionsutskottet att bedöma statsrådets åtgärder eller uteblivna åtgärder, eftersom det är detta och endast detta, som har att utmäta det konstitutionella ansvaret för statsrådet. När jag för min del gjorde min granskning inom konstitutionsutskottet, kom jag fram till att ingen av de gjorda observationerna kan läggas till grund för anmärkningar eller tillkännagivanden.

Man har här tagit upp en diskussion om sättet för den parlamentariska granskningen. Jag skulle för ett kort ögonblick vilja anknyta till denna diskussion. Det har självfallet varit av betydelse, att parlamentariker haft möjlighet att tränga in i materialet. Det har emellertid skett under stor tidsnöd, och jag skall inte fördölja att jag personligen helst sett, att hela denna granskning utanför juristkommissionen hade kunnat äga rum inom konstitutionsutskottet, eftersom det ändå är konstitutionsutskottet, som grundlagsenligt har att göra prövningarna av det konstitutionella ansvaret.

Efter denna prövning inom konstitutionsutskottet kan man konstatera, att

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

utskottet utan vidare skilt bort statsråden Nilsson och Kling.

I fråga om statsrådet Johansson har bara högerledamöterna i konstitutionsutskottet velat vara med om ett tillkännagivande. Övriga borgerliga ledamöter har tydligen funnit det vara förklarligt, att han inte fullföljde ett ärende som låg hos försvarsdepartementet.

I fråga om statsministern har centerpartisterna inom utskottet inte velat gå med på ett tillkännagivande. Jag förstår dem mycket väl och tycker att de handlat klokt. Jag har nämligen svårt att förstå att man i detta sammanhang velat sätta statsministern på de anklagades bänk.

Det har framhållits i debatten, att det rör sig om en fråga av enastående och sensationell karaktär. Ja, men frågans enastående karaktär framträdde först på ett mycket senare stadium än vid den tidpunkt då statsministern blev informerad. Statsrådet Kling har i de handlingar som finns i ärendet berättat, att han uppfattade misstankarna som vaga, och han refererade dem också som vaga vid sitt samtal med statsministern. Det är mot denna bakgrund man får se statsministerns handläggning av frågan.

När det vidare gäller regeringens handläggning av säkerhetsfrågorna, vilken också tagits upp, skall vi kanske inte recapitulera den debatt som vi förde i höstas. Den ordning regeringen tillämpat växte fram under beredskapsåren. Enligt vad jag förstår accepterade man den då, eftersom det inte tidigare riktats någon anmärkning mot den. Detta har inte gjorts av något av de partier, som nu vill lasta regeringen för denna ordning. De gjorde det inte heller under samlingsregeringens dagar. Såvitt jag kan förstå accepterade man ordningen under den koalitionsregering, som bestod av socialdemokrater och centerpartister, vilket också centerpartiet dragit konsekvenserna av.

Jag övergår så till den anmärkning, som lottmajoriteten inom utskottet riktat mot Östen Undén. Jag måste säga att den ter sig underlig för mig. Jag vill framför allt fästa uppmärksamheten på att försvarsministern tog ansvaret för Wennerströms placering i utrikesdepartementet och allt vad som hänger samman med denna. Man kan betrakta Wennerström som utlånad från försvarsdepartementet till utrikesdepartementet.

Eftersom nu försvarsministern har förklarat sig ta detta ansvar, ter det sig för mig rimligt att man utkräver ansvaret av honom. Alla formella resonemang i detta stycke studsar tillbaka på det faktum att statsrådet Andersson tagit detta ansvar. Följaktligen skall detta utkrävas av honom och inte av någon annan. Redan av denna anledning anser jag att man borde undanta professor Östen Undén från ansvarsprocessen. Men även om man inte gjorde detta, skulle anmärkningen fortfarande vara felaktig eftersom misstankarna under hans tid som utrikesminister var vaga. Det är även orimligt att begära att ett statsråd skall sätta sig över säkerhetspolisens uppfattning och råd.

Herr Braconier gjorde på denna punkt en jämförelse med situationen för herr Trygger. Men om jag inte minns fel var det dock så, att ifrågavarande ärende direkt handlades av herr Trygger.

Slutligen anser jag beträffande det statsråd som bär ansvaret — statsrådet Sven Andersson — att utredningen har friat honom. Han har stått inför mycket svåra avvägningsproblem. Han har tagit ställning till ett säkerhetsfall, som har varit mycket svårbedömt på grund av att misstankarna varit vaga. Han har haft att mot varandra väga hänsynen till kravet på rikets säkerhet, de fordringar på rättssäkerhet och personlig integritet, som demokratien innesluter, och spaningsledningens intresse av att inga åtgärder skall försvåra arbetet att skapa klarhet i fallet. Detta

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

har varit ett övervägande av utomordentligt vansklig och grannlaga natur.

Vi har inom konstitutionsutskottet funnit, att statsrådet gjort denna avvägning på ett sådant sätt, att det inte funnits anledning att rikta anmärkning mot honom. Detta står inte i något motsättning till det ideal om en stark regering, som åtminstone jag omfattar. En stark regering måste självfallet värna om rikets säkerhet men också ta hänsyn till demokratiens fordringar på rättssäkerhet och personlig integritet. Med hänsyn till de svagt underbyggda misstankar som förelåg gjorde statsrådet Andersson enligt min mening en riktig bedömning i detta fall.

I anslutning till de första anförandena vill jag slutligen framhålla, att det inte råder något tvivel om att Wennerströms spionage är en nationell olycka. Men det är Wennerström och inte regeringen som bär skulden för denna nationella olycka.

Herr förste vice talmannen övertog ledningen av förhandlingarna.

Herr BRACONIER (h) kort genmäle:

Herr talman! Herr Johansson har ägnat denna fråga en mycket grundlig behandling, och jag vill framföra en komplimang till honom för hans sätt att föra debatten. Jag vill fastslå att herr Johansson säger att ansvaret vilar på försvarsministern. Jag kan dock inte undgå att tycka, att hela hans argumentering utgick från en annan ståndpunkt, nämligen att det var polisen som hade ansvaret. Jag förstår emellertid i så fall inte varför regeringen egentligen ändrat praxis. Om det inte haft någon betydelse hur regeringen handlat, hade väl inte statsministern haft någon anledning att ändra praxis. Det måste föreligga något samband med det som har inträffat.

Det är alldeles riktigt att Sven Andersson påtagit sig ansvaret. Men herr Undén hade ansvaret när det gällde att precisera de åtgärder som eventuellt

skulle vidtas inom det område, där herr Wennerström arbetade direkt under herr Undén. Man kan inte hävda att polisen har ansvaret för detta, eftersom polisen inte fått dessa preciserande uppgifter.

Jag vill hänvisa herr Johansson till s. 75 i juristkommissionens betänkande, där det bl. a. understryks att polisledningen var mycket oroad men fick lugnande försäkringar från försvarsministern, vilka gick ut på att statsrådet trodde att herr Wennerström haft anledning att fråga efter dessa handlingar på grundval av det uppdrag som denne hade haft. På denna punkt blev alltså spaningsledningen vilseledd, eftersom den inte fick någon precisering av herr Wennerströms uppdrag. Detta är en utomordentligt allvarlig sak, som regeringen har sitt ansvar för.

Herr Johansson missförstod vad jag sade om det som skedde 1930. Att jag visat på vilka grunder socialdemokraterna gjort anmärkningar t. o. m. när det gällde en ecklesiastikminister som följt de sakkunniga beror på att socialdemokraterna nu hävdar att det är något av en skandal att man vill pricka östen Undén, en gammal statsman. År 1930 ansåg emellertid socialdemokraterna att det var riktigt att framföra anmärkningar där kritiken var betydligt mindre.

Så några ord om telefonkontrollen!

Försvarsministern var såsom kommunikationsminister med i den regering som utfärdade lagen om telefonkontroll 1952. När lagförslaget i mars 1952 behandlades här i kammaren uttalade dåvarande justitieministern att frågan noga diskuterats inom regeringen. Herr Johansson måste väl medge att det då är märkligt att försvarsministern utan vidare säger att han inte känner till de legala förutsättningarna för lagen. Justitieministern utfärdade så att säga en garanti till riksdagen att frågan noga penetrerats inom regeringen.

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Herr von FRIESEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill gärna ge herr Johansson i Trollhättan en eloge för den lugna och sakliga ton han använde i sin argumentering. Det är ett uppföljande av hans uppträdande i utskottet.

Samtidigt vill jag beklaga herr Johansson för hans dubbla egenskap av nämndledamot och konstitutionsutskottsledamot. Var och en som läser parlamentariska nämndens utlåtande och i synnerhet de 18 punkterna får nämligen fullt klart för sig, att här föreligger om inte precis så nära nog 18 anklagelsepunkter. Om nämnden inte åsyftat att framlägga sådana anklagelsepunkter måste den ha uttryckt sig mycket illa, och det tror jag inte att den gjort. Jag tycker att parlamentariska nämndens uppläggning av behandlingen av frågan är föredömlig, och utlåtandet pekar mot de slutsatser som vi inom oppositionen har kommit till.

Vidare har herr Johansson en hopplös uppgift när han försöker jämföra orden »vaga misstankar» med »skäligen misstanke» — det senare föreskrivs ju för att telefonavlyssning skall få göras vid vissa misstänkta brott. Jag tror jag kan säga att ingen här i landet blir föremål för telefonavlyssning bara på »vaga misstankar»; en sådan rättslöshet råder med säkerhet inte.

I fråga om placeringen på försvarsstaben tillät jag mig säga, att jag tyckte att den omständigheten att Wennerström var överkvalificerad utgjorde tillräckligt skäl att utesluta honom från uppdraget. Det resonemanget gäller, som herr Johansson riktigt påpekade, naturligtvis inte alla områden av statlig eller kommunal verksamhet, men det måste i alldeles särskild grad gälla inom det militära, med den speciella rangordning som där förekommer.

Några också om det förhållandet att Sven Andersson inte underrättades om detta spioneri vid försvarets bok- och blankettförråd. Det var ju hans

eget fel — han hade utfärdat och skrivit under en generalorder som inte nådde fram till vederbörande.

Slutligen »meddelandet till andra personer» som man här gjort en dygd av. Inom oppositionen tycker vi att utrikesminister Torsten Nilsson handlade alldeles riktigt då han lät underrätta både kabinettssekreteraren och chefen för den politiska avdelningen inom utrikesdepartementet. Vill man från regeringens sida rikta klander mot utrikesminister Nilsson för att han härvidlag inte följde de råd som gavs av spaningsledningen? Tyvärr måste vi ju konstatera att denna underrättelse skulle ha lämnats betydligt tidigare.

Herr JOHANSSON i Trollhättan (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag inregistrerar naturligtvis komplimangerna för att jag talat lugnt och sakligt. Men att jag gjort det beror på att tycker att mitt utgångsläge är så gott, att jag utan vidare kan tala på detta sätt. De sakargument jag kunnat lägga fram är av den arten att de talar för sig själva.

Herr von Friesen menade att den parlamentariska nämndens rapport var sådan, att min uppgift inom konstitutionsutskottet varit svår. Själv har jag inte känt det så; kanske får jag tillfälle att med herr Wedén diskutera den saken något senare. Jag har aldrig uppfattat parlamentariska nämndens uppgift på det sättet, att den skulle framföra anmärkningar. Nej, den skulle enligt min uppfattning leverera ett material — den skulle föra fram de observationer som gjorts, och sedan skulle det överlämnas åt konstitutionsutskottets ledamöter att dra slutsatserna av detta material. Det var ett naturligt arbetssätt, eftersom ledamöterna i nämnden ingick i konstitutionsutskottet där de, grundlagen likmätigt, skulle träffa sina avgöranden.

Låt mig ta upp ytterligare några ting, så långt tiden det tillåter.

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Jämförelsen med vad som hände 1930 har kanske både herr Braconier och jag visst intresse av att diskutera. Min uppfattning är den, att man självfallet kan göra anmärkningar mot herr Undén, men det är orimligt att i detta fall framföra anmärkning mot honom, eftersom statsrådet Andersson förklarat sig ta ansvaret. Det är en ansvarsdivision inom regeringen, och konstitutionsutskottet har att utgå från den fördelning av ansvaret som regeringen gör mellan statsrådets ledamöter.

När det gäller spaningsledningen har ju varken herr von Friesen eller jag gjort någon anmärkning eller ens någon erinran mot statsrådet Nilsson för hans sätt att handla. Men det är inte detta det gäller, herr von Friesen. Vad det gäller är om man skall betrakta det som rimligt att rikta anmärkning mot statsråd vilka följer de råd och bedömningar som de mest initierade på området framför.

Naturligtvis kan statsråden ha egna meningar — det vill jag inte ett ögonblick förmena dem. Men det är naturligt, att de tar mycket stor hänsyn till vad de mest initierade på detta område föreslår. För att statsråden skall handla efter en egen bedömning som avviker från sakkunskapens måste det finnas utomordentligt starka skäl. Då menar jag, herr von Friesen, att man inte heller kan rikta några anmärkningar, ehuru man naturligtvis kan resonera och fråga.

Herr WEDÉN (fp):

Herr talman! Jag skall senare i ett enda avseende ta upp det resonemang som herr Johansson i Trollhättan förde, men jag skall börja med att säga honom följande.

Det är riktigt att den parlamentariska nämnden i sina 18 punkter gjort konstateranden eller — som jag tror herr Johanssons ord föll — observationer. Men i nämndens utlåtande finns konstateranden och observationer som

på grund av sin karaktär har tyngden av värdeomdömen.

När herr Johansson säger att han själv inte upplevt situationen i konstitutionsutskottet som svår, så tror jag honom naturligtvis, ehuru jag hade väntat mig att en man med så höga intellektuella krav på sig själv som herr Johansson har skulle ha upplevt åtminstone någon svårighet.

Sedan vill jag, herr talman, säga några få ord om ett avsnitt i försvarsministerns anförande — jag återkommer senare till mycket annat av det han sade. Försvarsministern liksom slog sig för sitt bröst och sade, att nu lägger vi alla papperen på bordet. Han åsyftade uppenbarligen inte bara publiceringen av polisens förundersökningsprotokoll utan även den publicering av juristkommissionens samtals- och förhörprotokoll som påbörjats. Beträffande båda dessa publiceringar men framför allt beträffande de senare vill jag göra en observation — för att nu använda herr Johanssons uttryck — och samtidigt rikta en begäran till regeringen. Bandupptagningarna från samtalen inom juristkommissionen har ju förstörts. Det har vidare sagts att av de ursprungliga fyra eller fem exemplaren av utskriften från juristkommissionens förhör och samtal finns numera endast två exemplar kvar — de andra har förstörts. Ett av de två exemplaren finns väl fortfarande i konstitutionsutskottet, ehuru det var vissa svårigheter att få det tillbaka dit. Det andra finns i kanslihuset.

Jag tror — och nu kommer jag till min begäran — att det ligger i både sakens och regeringens intresse att något organ — t. ex. parlamentariska nämnden, ehuru just detta inte är något krav från min sida — får tillfälle att granska efter vilka normer publiceringen nu sker. Jag säger helt öppet och frankt att jag tror att det vore till fördel för en fortsatt lugn debatt, att inga misstankar kommer att kvarstå

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

om att inskränkningar beträffande publiceringen sker med hänsyn endast till landets intresse och att ingenting tas bort med hänsyn till regeringens intresse.

Jag skall sedan diskutera Wennerströms spionage huvudsakligen ur tre aspekter. Den första gäller de skador som vållats det svenska försvaret, den andra de brister i vårt skydd mot verksamhet av detta slag som uppenbarats och den tredje sammanhänger med den problemställning som möter i en äkta demokrati när det gäller att skaffa sig ett skydd mot sådan verksamhet.

Det gäller här den största och farligaste attack som genom spioneri någonsin riktats mot Sverige. Även internationellt sett torde detta vara en av de största spioneriaffärer som förekommit.

För att undvika varje missförstånd vill jag kraftigt stryka under, att jag inte alls tror att den sovjetiska regeringen har som något primärt mål att angripa vårt land. Det uttalandet bygger naturligtvis inte alls på någon tilltro till utsagor av Wennerström i samma riktning. Det bygger på min allmänna bedömning. När Wennerström av den sovjetiska underrättelsetjänsten under de senare åren successivt fick långtgående uppdrag att utröna försvarshemligheter, kan detta därför inte i och för sig ses som ett led i en mot Sverige riktad aggressiv sovjetisk politik. Jag tycker att det finns skäl att göra den betydelsefulla distinktionen. Sedan kan vi med desto större skärpa säga ifrån, att en så onödigt och obefogad »beredskapsåtgärd» från rysk sida sannerligen inte är ägnad att stärka den svenska allmänhetens tilltro till Sovjetunionens uttalanden om sina fredliga avsikter, och vi kan också uttala vårt fördömande av det landsförräderi som ansifats och ägt rum.

Men ingen kan med fullständig säkerhet se in i framtiden. Olyckliga omständigheter kan leda till en ny skärp-

ning av de världspolitiska motsättningarna; det osäkerhetstillstånd som i dagarna uppstått i Indien med anledning av den tragiska händelsen där utgör härvidlag bara en av många illustrationer. Om en eventuell ny förtätning av de storpolitiska motsättningarna uppstår på det ena eller andra hållet i världen kan således bero på tillfälligheter, och Skandinavien utgör härvidlag inte något fridlyst område.

Vår förmåga att föra en självständig utrikespolitik, som syftar till neutralitet under krig, liksom andra länders respekt för denna politik och vår egen förmåga att föra den bygger i betydande utsträckning på att vi har ett försvar av sådan styrka, att en bekämpning av vårt försvar bedömes erfordra så stora insatser att dessa av en stormakt, som ju har andra intressen och krav att tillgodose, kan te sig allt för påkostande i förhållande till de fördelar som skulle kunna uppnås med dem.

Det är främst ur denna synpunkt, herr talman, som en nedgång i det svenska försvarets styrka måste bedömas som allvarlig. Särskilt gäller detta om nedgången sker utan att det bakom den ligger någon medvetet tagen risk och bedömning från de svenska statsmakternas sida. De skador som Wennerströms spioneri har vållat det svenska försvaret är till sin art och omfattning i varje särskilt fall självklart hemligstämplade. Det är bara detta förhållande som har gjort det möjligt för en del av den socialdemokratiska pressen, främst Aftonbladet, som i denna sak tappat all kontakt med verkligheten och anständigheten, att söka dimensionera ned konsekvenserna för Sverige av Wennerströms spioneri, framför allt av vad han gjort efter det att överenskommelsen träffades mellan försvarsminister Sven Andersson och dåvarande utrikesminister Undén om Wennerströms placering i utrikesdepartementet. Skulle inte denna — jag upprepar: nödvändiga — hemligstäm-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

pel ha åsatts de här ifrågavarande dokumenten, hade dylika förvrängningar i partinitets tecken och i syfte att skydda regeringen över huvud taget aldrig ens kunnat försökas.

Vad som sägs i pressen eller eljest av personer som inte har fått full överblick över materialet är emellertid en sak, och den är inte så allvarlig. Mycket, mycket allvarligare blir situationen om regeringen själv visar sig vara så svag att den av fruktan för att få repor i sitt eget skinn söker krypa bakom sin egen hemligstämpel, även om sekretessen inte alls kan försvaras såsom nödvändig för rikets säkerhet. Därför är det nödvändigt att på denna punkt ställa en fråga av bestämd karaktär till regeringen.

Försvarsministern har här givit en översikt över de handlingar som Wennerström utlämnade efter det att han hade börjat sin verksamhet i UD. Den översikten stämmer inte antalsmässigt med den redogörelse jag har fått i den parlamentariska nämnden, men diskrepansen tror jag spelar en mindre roll. Försvarsministern gjorde ett stort nummer av att bara ett topphemligt dokument under denna senare period hade utlämnats, och detta dokument hade Wennerström skaffat sig, sade försvarsministern med en litet inlindad formulering, i försvarsutredningen. Det kan man möjligen säga. Men enligt de upplysningar jag har fått var förhållandet det, att Wennerström fick ögonen på detta papper i UD men tyckte det var obekvämt på något sätt att ta hand om det där och därför i stället lånade det i själva försvarsdepartementet. Jag tycker att man skulle använda det uttryckssättet och inte det inlindade uttrycket »i försvarsutredningen» om man är angelägen att ge en riktig bild.

Den fråga, herr talman, som jag här vill komma fram till är följande: Vill regeringen — statsministern är inte här men jag antar att försvarsministern vill svara för regeringen i detta samman-

hang — vitsorda att Wennerström sedan han började sin verksamhet i utrikesdepartementet skaffat sig tillgång till flera dussin hemliga svenska försvarshandlingar, varav flera av stor omfattning och vilkas utlämnande i 15 å 20 fall medfört synnerligt men för svaret enligt överbefälhavarens och försvarsstabschefens bedömning? Jag har här hållit mig till de svenska handlingarna, men som tidigare sagts här är det inte bara de svenska försvarshandlingarnas utlämnande utan även utlämnandet av andra hemliga dokument som kan skada det svenska försvaret.

Jag hoppas att vi inte nu återigen skall få höra liksom i försvarsministerns första anförande att detta inte är så mycket att tala om, detta som hände efter och under tiden för Wennerströms placering i UD, därför att hans spioneri på kommandoexpeditionen i själva verket var ännu mera allvarligt. Jag bestrider inte det. Men det är inte något starkt argument. Jag skall bara ange ett skäl till att jag anser det resonemanget svagt.

Statsministern har i allmänna ordalag då och då framhävt den snabba tekniska utvecklingens betydelse för läkningen av spionskadorna. Den tankegången gäller verkligen inte i alla sammanhang, men en hel del ligger det naturligtvis i den typen av resonemang. Men ju större betydelse man vill tillägga det resonemanget — och statsministern är tydligen beredd att tillmäta det en mycket stor betydelse — desto mera stiger alltså allvarlighetsgraden av Wennerströms spioneri under den senaste perioden — UD-perioden — och desto mera försvagas allvarlighetsgraden av det spioneri han bedrivit tidigare.

I sin plädering inför rådhusrätten sade stadsfiskal Ryhninger om de skador som han åsamkat det svenska försvaret bl. a. följande:

»En del skador är redan reparerade, en del blir snabbt reparerade, men myc-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ket kan inte repareras på lång tid. Vi har soldater och officerare som vill försvara vårt land, men vart kommer man med mod och vilja när baser förråds, stridsledningens uppehållsplatser röjs och våra modernaste vapen utlämnas.»

Tidigare i sin plädering hade åklagaren karakteriserat de skador som spioneriet vållat försvaret som »enorma». I en i detaljerna hemlig skrivelse till regeringen har överbefälhavaren anmält önskemål om anslag på mellan 280 och 290 miljoner kronor för att bota en del av skadorna. Regeringen har förklarat att den ämnar äska 50 miljoner kronor för detta ändamål för nästa budgetår. Alla detaljer som skulle göra det möjligt för kammaren att i varje fall för närvarande närmare bedöma omständigheterna är således tills vidare instängda bakom hemligstämpelns rullgardin. Något är det i varje fall möjligt att säga rent allmänt: överbefälhavarens framställning torde grunda sig på en beräkning av kostnaderna för åtgärder som bedömts möjliga att vidta under de närmaste tre åren. Den innebär inte någon uppskattning av värdet av de svenska försvarsanläggningar och den försvarsmateriel som av Wennerström utlämnats till Sovjetunionen. För den senare typen av uppskattning skulle inte ett miljardbelopp räcka till. En sådan uppskattning vore emellertid icke heller rättvisande när det gäller att bedöma de ekonomiska konsekvenserna i nuläget av de skador som Wennerströms spioneri orsakat. Tidsfaktorn har redan — jag antydde det förut — verkat mildrande på en del av dessa skador. Den ekonomiska värderingen beror naturligtvis också på hur mycket tid man vill anslå framöver innan försvaret återvunnit nu avsedd styrka. En treårsperiod räcker över huvud taget inte till för den saken. Skulle det vara möjligt att inom en treårsperiod åstadkomma ett sådant återställande av det svenska försvarets styrka, är det för mig klart att det av ÖB angivna beloppet är för lågt.

Det av regeringen angivna beloppet är löjligt lågt, om det skulle avse en slutpunkt för vad regeringen tänkt göra.

Det är klart att om man vill acceptera en nedskärning av målsättningen för det svenska försvaret i förhållande till det beslut som riksdagen för kort tid sedan fattade, kan man också skriva ned de ekonomiska konsekvenserna av Wennerströms spioneri. Men då skall regeringen också våga träda fram och säga att den är beredd att acceptera en sådan nedskärning med den därav följande försvagningen av Sveriges möjligheter att driva en oberoende alliansfri politik med syfte att upprätthålla neutralitet under krig.

Jag skall nu, herr talman, övergå till att tala om de brister som uppdagats i vårt skydd mot spioneri och landsförrädisk verksamhet. Jag kan göra detta ganska kortfattat, eftersom flera talare före mig varit inne på den frågan och då flera talare efter mig kommer att uppehålla sig vid den.

Låt mig till att börja med peka på en omständighet som jag fäst mig vid. I sitt interpellationssvar i Wennerströmdebatten i andra kammaren den 29 oktober förra året sade statsministern bl. a. beträffande den orientering som lämnades försvarsminister Sven Andersson senast den 4 januari 1960: »1957 placerades Wennerström på kommandoexpeditionen. Ingen anmälan skedde till regeringen att han skulle vara misstänkt för spioneri. 1959, när han hade tjänstgjort två år på kommandoexpeditionen, förs ärendet upp. De papper som då lades fram var i stort sett desamma, på vilka försvarsledningen hade tillstyrkt hans placering 1957.»

Den uppgiften från statsministern är helt felaktig. Placeringen av Wennerström på kommandoexpeditionen i försvarsdepartementet skedde enligt juristkommissionens redogörelse på förslag den 3 april 1957 av dåvarande chefen för flygvapnet, general Ljungdahl, med

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kontrasignation av dåvarande chefen för flygstaben, general Peyron. Juristkommissionen tillägger: »Både Ljungdahl och Peyron har förklarat att de icke förrän Wennerström anhållits hörde talas om att misstankar uppstått mot honom.»

Jag kan tillägga, ehuru juristkommissionen inte omnämnt detta, att såväl försvarsstabschefen mellan 1951 och 1957 som försvarsstabschefen mellan 1957 och 1961, generalerna Åkerman och Göransson, inför juristkommissionen förklarat att de icke underrättats om att Wennerström var en säkerhetsrisk. Det vore orimligt om någon skulle försöka göra gällande, att dessa fyra personer i hög ansvarsställning inom försvaret skulle sökt föra undersökningskommissionen bakom ljuset. Det synes mig därför vara klart att de upplysningar, som i slutet av 1959 och i början på 1960 delgavs försvarsministern, icke då förelåg och icke 1957 förelegat hos chefen för flygvapnet eller hos försvarsstabschefen.

Statsministerns yttrande i andra kammaren förra hösten är alltså felaktigt. Det vore nyttigt och ärligt om statsministern nu, mot bakgrunden av den gjorda utredningen, ville klart medge att så är fallet. Jag förutsätter naturligtvis inte att statsministern då var underkunnig om det verkliga förhållandet. Jag förutsätter bara att han i detta sammanhang, liksom över huvud taget i detta ärende, icke var tillnärmelsevis tillfredsställande informerad. Statsministern gjorde för övrigt i andra kammaren förra hösten en rad uttalanden av samma karaktär som det jag här belyst, nämligen att försvarsledningen redan långt före 1961 skulle ha varit lika insatt i bilden som försvarsministern blev 1959—61, och att försvarsledningen ändå hade kommenderat Wennerström till olika betydelsefulla befattningar. Så informerad var alltså icke försvarsledningen och jag tycker det är rättvist att detta klarlägges.

Men dessa omständigheter klarlägger också brister i den militära säkerhetstjänsten, som det enligt min mening icke finns någon anledning att underlåta att påtala, även om det sker kortfattat. Det är klart att de utgör ett exempel på bristande kommunikation mellan den militära säkerhetstjänstens ledning och den högsta militärledningen. På sådan bristande kommunikation är det som jag nu anført ingalunda något enastående exempel i detta ärende.

Nu hade det emellertid funnits en mycket enkel åtgärd varigenom försvarsministern kunnat rätta till denna brist, en allvarlig brist när det gäller fallet Wennerströms behandling. Försvarsministern hade alltså denna säkerhetsrisk — Wennerström — alldeles in på sig och han visste att kommandoexpeditionen matades, på ett i förhållande till dess faktiska funktioner och betydelse enligt min mening överdrivet sätt, med långa serier av hemliga handlingar. Det som förvånar mig är då, att inte hos honom ändå uppstod ett spontant behov att lyfta på telefonluren och säga till försvarsstabschefen: »Hör du, jag har fått ett besvärligt fall på halsen här. Tag med dig chefen för flygvapnet och kom upp för att resonera om vad vi möjligen skulle göra för att minska riskerna.»

Därmed hade två saker vunnits. För det första hade bristerna i kommunikationerna uppåt till militärledningen från den militära säkerhetstjänstens sida genast klarlagts. För det andra och viktigare hade möjligheter öppnats att vidtaga en viss allmän — och således ej endast mot Wennerström riktad — inskränkning i distributionen av hemligt material till kommandoexpeditionen. En sådan inskränkning skedde i begränsad utsträckning senare, men då var det så dags.

Jag skulle också, herr talman, vilja säga några ord om säkerhetspolisen och framför allt om förhållandet mellan dess ledning och regeringskretsen. Den

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

huvudlinje som redan framskyntat här i försvaret för regeringens och särskilt försvarsministrernas och dåvarande utrikesministrernas bristfälliga handläggning går ut på att man städse bara följt statspolisintendentens råd. Förvisso är ett av huvudintrycken som stannar kvar efter genomläsning av det mycket omfattande utredningsmaterialet följande: vi har inte i detta ärende haft någon fungerande försvarsminister, inte någon fungerande utrikesminister och inte någon fungerande inrikesminister. Och vi vet redan tidigare att vi inte har haft någon fungerande statsminister. Vad vi har haft är en överförsvarsminister som hetat Thulin, vi har haft en överutrikesminister som hetat Thulin, vi har haft en överinrikesminister som hetat Thulin och i praktiken har vi också haft en överstatsminister som hetat Thulin. Att först prisa säkerhetspolisens ledning och sedan krypa bakom dess rock, att förvandla sig själva till namnstämplor på säkerhetspolisens förslag, är det genomgående temat i den melodi statsråden försökt att spela upp. Den inställningen hos statsråden karakteriserar också deras förhållande till säkerhetspolisen under de kritiska åren. Den har uppenbarligen, såvitt jag förstår, också försatt statspolisintendenten i en position, som det aldrig varit avsett att han skulle ha och som man inte heller kan begära att han riktigt skulle orka med. Statspolisintendenten är chef för den särskilda polisverksamhet, som avser att motverka spioneri mot rikets säkerhet. Det är det som i detta sammanhang är hans uppgift. Däremot är han sannerligen inte — och jag hoppas att ingen chef för säkerhetspolisen någonsin skall bli det — rättsskyddets högsta vårdare här i landet. Det är inte han som har att göra avvägning mellan vad rikets säkerhet och många medborgares liv erfordrar å ena sidan och vad den enskildes rättssäkerhet fordrar å den andra. Det ansvaret måste

ligga hos regeringen. Det är inte lätt att bära det, men vem skulle annars bära det?

Jag skall återkomma avslutningsvis till detta problem. Det är knappast ens enligt min mening statspolisintendentens uppgift att ge regeringen råd beträffande denna avvägning. Han har att företräda spaningsintresset inom lagens ramar, men därmed upphör hans kompetensområde.

När det gäller de speciella ansvarsfrågor för statsråden som vi nu behandlar är det för mig självklart att utgå från den parlamentariska nämndens enhälliga utlåtande. Kammarens ledamöter har naturligtvis läst detta, och jag skall inte annat än undantagsvis upprepa någon passus däri.

Jag skall först säga några ord om robotuppdraget till Wennerström, uppdraget att vara särskild föredragande för försvarsministern i robot- och kärnvapenfrågor, en sak som försvarsministern själv berört och som även berörts av någon annan talare. Försvarsministern dimensionerar ned detta uppdrags betydelse. Han sade att det var ett — jag hoppas att jag hörde rätt — personligt uppdrag från mig till Wennerström, att det förekom några få föredragningar o. s. v. Något annat betydde det inte.

Jag ber kammaren att hålla dessa försvarsministrernas ord i minnet som en bakgrund till vad jag nu tänker säga. Detta är den enda punkt där det förefaller mig som om även den socialdemokratiska lottmajoriteten i konstitutionsutskottet har varit något tveksam om huruvida försvarsministern verkligen handlat rätt, och det kan man väl förstå. Man hänvisar till att uppdraget sammanhänge med Wennerströms tjänst och att det alltså skulle vara tveksamt, om han kunnat skiljas från det på ett naturligt sätt.

Härtill vill jag säga att det av statssekreterare Frithiofsons uttalanden inför juristkommissionen — såvitt jag

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kan bedöma — framgår att Wennerströms uppdrag torde ha saknat varje praktisk betydelse för robotfragornas handläggning i försvarsdepartementet; för detta fordrades expertis från de militära staberna och förvaltningarna. Ur den synvinkeln var alltså Wennerströms uppdrag onödigt. Som reservanterna papekat borde det ha funnits god anledning och goda möjligheter att skilja honom från detta onödiga uppdrag.

Men sedan, ärade kammarledamöter, är det av utredningen helt klarlagt, att Wennerströms robotuppdrag spelade in, även om försvarsministern ville tillägna det en personlig karaktär, på ett högst olyckligt sätt under spaningsarbetet och över huvud taget för utredningen av denna fråga. Wennerströms intresse för robotpapper ännu så sent som i augusti 1961 föranledde försvarsministern att den 31 oktober samma år inför polisintendenterna Thulin och Hasselrot samt amiral Henning säga, att uppdraget otvivelaktigt från Wennerströms sida hade kunnat åberopas som ett stöd för detta hans intresse för robotar.

Detta var alltså i augusti 1961 — om försvarsministern inte hört detta förut — och hans yttrande till dessa personer fälldes den 31 oktober 1961. Det var också vid detta tillfälle som försvarsministern gav polisledningen intrycket, att han ville dimensionera ned sina tidigare i september samma år hysta farhågor för Wennerströms ansträngningar att skaffa sig kännedom om flygplan 37, Viggen.

Det var alltså denna försvarsministerns egen attityd i slutet av oktober 1961 som kom polisledningen att därefter — i mitten av november — summera, att misstankarna »kan verka att ha uttunnats», nämligen i jämförelse med vad de var i september samma år. Juristkommissionen säger också, att »vad som förekom vid sammanträdet hos försvarsministern den 31 oktober 1961 synes ha varit ägnat att något stilla polisens oro för ärendet.» Alltså: för-

svarsministerns egna utsagor och försvarsministerns eget uppträdande stillar på ett obefogat sätt polisens oro för ärendet! Därefter åberopas polisens inställning — att misstankarna alltså har uttunnats! — av utskottsmajoriteten såsom stöd för försvarsministerns handlande. Nog sagt om det här cirkelresomanget, i varje fall i här berörda sammanhang.

Men jag måste tillägga när det gäller robotuppdraget, att så sent som när Wennerström i mars 1962 gjorde Wagnerkupen mot flygstaben spelade föreställningen om att Wennerström fortfarande hade robotvapenuppdrag en betydande roll för att han fick ta del av två kvalificerat hemliga handlingar.

Jag skall i ett avseende be att få återge den parlamentariska nämndens punkt nr 3 som den står i nämndens betänkande: »Den 15 november 1960 blev överstelöjtnanten Ingemar Bondeson chef för armésektionen på FKE och därmed också säkerhetschef inom försvarsdepartementet. Det var därför av stor vikt, att Bondeson hade kännedom om att Wennerström utgjorde en säkerhetsrisk.» Jag vet inte vad herr Johansson i Trollhättan anser om uttrycket att det var av stor vikt, men något måste väl även han ha menat med det. »Bondeson blev dock först omkring den 1 oktober 1961 informerad om misstankarna mot Wennerström.»

Därefter skall jag be att få återge vad konstitutionsutskottets socialdemokrater skriver om detta i det enda avsnitt, varide, såvitt jag kunnat finna, kommer in på detta förhållande. De säger: »Utskottet har ytterligare noterat, att jämväl cheferna för FKE:s armé- och marinsektioner kände till misstankarna mot Wennerström.»

Det är klart, herr talman, att man kan ha olika subjektiva uppfattningar om den betydelse som man vill inlägga i ett visst händelseförlopp, i synnerhet i ett ärende som detta. Och det är klart att sådana omdömen kan undergå en för-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ändring med tiden. Men det är märkligt när man ändrar uppfattning om vad som är bevisbara fakta i fråga om det verkliga förloppet.

Den 23 april i år hade även de tre socialdemokratiska ledamöterna av den parlamentariska nämnden den uppfattningen, att chefen för armésektionen och säkerhetschefen i försvarsdepartementet, överstelöjtnant Ingemar Bondeson, *icke* var informerad mellan den 15 november 1960 och den 1 oktober 1961. Det var, som var och en som följt ärendet har klart för sig, en mycket betydelsefull tid i detta ärende. Men den 28 maj i år hade de den uppfattningen, att han var informerad. Jag vill då bara säga, att det är den uppfattning de hade den 23 april som är med verkliga förhållandet överensstämmande. För övrigt är uppgiften i utskottets memorial beträffande chefen för marinsektionen i försvarets kommandoexpedition även den ganska dubiös, men jag skall inte gå in på det nu.

Jag måste med några ord återknyta till försvarsministerns inlägg beträffande de problem som uppstod, och i det sammanhanget vill jag också anknyta till utskottets memorial då Wennerström sökte kaptens- eller majorsbefattning som expeditionsofficer i flygstaben. Här lämnar socialdemokraterna i konstitutionsutskottets memorial inom parentes sagt ett besynnerligt meddelande. De säger, att chefen för flygvapnet, som då var general Rapp, ansåg sig böra förorda Wennerström som den mest meriterade. Man säger detta till och med två gånger. Jag tror det är nödvändigt att här göra ett tillrättläggande. Det spelar då mindre roll att det inte var chefen för flygvapnet general Rapp, utan chefen för flygstaben general Norén, som här agerade, ehuru han naturligtvis gjorde det på flygvapenchefens vägnar. Man ansåg säkert på militärt håll Wennerström, fränsett miss-tankarna, mest meriterad. Men *tvärt emot* vad som sägs i utskottsmemorialet

och *tvärt emot* vad som kommit fram i debatten från försvarsministerns sida här i dag har jag fått följande bestämda intryck av min genomgång av utredningsmaterialet. På den militära sidan förklarade man sig kunna vara med om att *icke* utnämna Wennerström, under förutsättning att man fick direktiv av den arten och under förutsättning att man *icke* löpte risken att sedan bli desavouerad av försvarsministern, där-est Wennerström klagade över en utebliven utnämning.

Ja, herr talman, jag skall inte gå så mycket in på vad försvarsministern sade i en del avseenden på denna punkt; han sade faktiskt att Wennerström vid den tidpunkt som jag nu talar om på alla håll betraktades som en lojal officer och att det inte ansågs att han hade visat något särskilt intresse för hemliga papper. Men om så är fallet, herr talman, varför uppkom då hela problemställningen? Jag vill säga att man väl inte på en gång kan göra gällande, att han här på alla håll, som uttrycket föll, betraktades som en lojal officer och samtidigt sätta i gång hela denna apparat för att lösa ett problem om en säkerhetsrisk! Det är alldeles uppenbart att det ena motsäger det andra. Man måste bestämma sig för vad man anser.

Efter försvarsministerns konstiga replik till herr Ohlin har jag anledning upprepa, herr talman, att säkerhetspolisen förklarat att om man uteslutande bedömer saken från polisens synpunkt — det anser jag var säkerhetspolisens uppgift — så var det inget intresse att Wennerström placerades på en ur säkerhetssynpunkt farlig position. Därför ville man alltså ha bort honom från ifrågavarande tjänst vid flygstaben. Men, herr talman, av samma skäl ville säkerhetspolisen inte heller att Wennerström skulle bli placerad i någon annan ur säkerhetssynpunkt farlig position — vilket han ju faktiskt blev i utrikesdepartementet.

Fränsett den tvist som uppenbarli-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

gen råder mellan försvarsministern och dåvarande statspolisintendenten om förutsättningarna för Wennerströms placering i UD, har jag inte kunnat finna någon enda annan punkt av betydelse, där det föreligger olikheter i uppfattningen mellan försvarsministern och statspolisintendenten. Vad man än kan säga om statspolisintendenten Thulin, så har han icke i något annat sammanhang — och inte i detta heller — givit uttryck för någon ovilja mot försvarsministern. Därför är jag beredd att tillmäta vad han säger i och för sig stor betydelse. Men framför allt är det ju helt klarlagt, att de upplysningar som trängde fram till statspolisintendentens samrådsnämnd var att Wennerströms befattning i utrikesdepartementet ur säkerhetssynpunkt var ofarlig.

Jag har tagit fram dessa punkter och sammanställt vad den socialdemokratiska utskottsmajoriteten skrivit i här berörda avseenden med den parlamentariska nämndens och juristkommissionens konstateranden. Resultatet är att utskottsutlåtandet då uppvisas innehålla en del rena felaktigheter. Det utgör bl. a. därför en mycket bräcklig grund för den socialdemokratiska majoritetens försvar för att Wennerström över huvud taget placerades i utrikesdepartementet och för att någon övervakning av honom där icke anordnades.

Ännu svagare blir försvaret när man kommer till frågan, varför han inte entledigades från UD-uppdraget. Mellan sommaren 1961 och våren 1962 inträffade i själva verket en koncentrerad serie av alarmerande händelser. Även med all tillbörlig respekt för juristkommissionens uttalande — som utskottsmajoriteten noggrant citerar — om svårigheterna att bedöma bevisvärdet vid den tidpunkt då händelserna inträffade, borde såvitt jag förstår de oerhörda riskerna för land och folk i varje fall under denna tid ha avtecknat sig i allt klarare dager — och det gjorde de också — även för försvarsministern. Jag

skall be att få göra en kort rekapitulation:

På sommaren 1961 hade Wennerström gjort ett försök att på kommandoexpeditionen få ut planerna för kommandoexpeditionens evakuering i händelse av krig. I själva verket avsågs krigsplanläggningen för riksstyrelsen. Jag hoppas att regeringen sänder en tanke av omsorg även till dem av riksdagens ledamöter som skall åtfölja regeringen i ett sådant svårt läge. Den 22 augusti 1961 gjorde Wennerström en förfrågan på försvarets teletekniska laboratorium angående handlingar om jämförelser mellan två olika robotsystem. Den 12 september beställde han från flygstaben två hemliga handlingar, vilka han fick ut, och den 14 september var han på lunch med den sovjetiske militärat-tachén. Den 10 oktober uppsökte han försvarsministern och anhöll att generalorder om hans tillträde till försvarets forskningsanstalt skulle utfärdas. Den 15 november efterhörde han på kommandoexpeditionen gällande plan för flygvapnets beredskap. Den 26 november flög han till Helsingfors; polisen följde honom till Bromma flygplats men tyvärr ej längre. Jag vet inte om det var resurserna som inte räckte till eller om det var av något annat skäl. Den 4 januari 1962 var Wennerström hos ÖB och begärde bl. a. tillgång till utlandsrapporterna från försvarsstabens underrättelseavdelning. Den 6 februari var han hos Bondeson på kommandoexpeditionen och uppgav att han fått utrikesministerns uppdrag att utrona ryska diplomaters inställning till nedrustningsproblem. Den 15 februari begärde polisen försvarsministerns medverkan för att få klarhet i om Wennerström hade fått något sådant uppdrag. Men någon klarhet lyckades försvarsministern och dåvarande utrikesministern inte åstadkomma. Den 10 mars sammanträffade Wennerström med överste Wagner i flygstaben och uppgav för denne, att han erhållit en viss

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

promemoria från chefen för marinstabben och ville ha motsvarande promemoria beträffande flygvapnet. Den 13 mars kom Wennerström till flygstaben och fick av Wagner i anslutning här till två kvalificerat hemliga dokument. Dessa lyckades han dock, på grund av utfärdade order, ej medföra utan fick endast ta del av dem på platsen. Den 14 mars hade Wennerström lunch för den sovjetiske militärattachén.

Under denna period, från hösten 1961 till våren 1962 — detta bör kammarens ledamöter kanske uppmärksamma — hade Berlinkrisen skärpts och Sovjetunionen hade aktualiserat sitt s. k. biståndsavtal med Finland. Det var alltså inte precis i någon idyllisk tid som de ansvariga statsråden hade att handlägga säkerhetsrisken Wennerström. Det var ett av de skeden, då krigshotet för stunden tycktes rycka närmare, och landets försvarsintressen därför var i hög grad aktuella.

Det är klart, herr talman, att en summering som den jag nu snabbt gjort gör ett starkt intryck i dag. Men vad jag verkligen har frågat mig det är: Måste ändå inte någon motsvarighet till sådan summering ha gjorts åtminstone i slutet av mars 1962? Då borde den också ha gjort ett starkt intryck. Dels måste riskernas omfattning, därest Wennerström var spion, ha tett sig kolossal, och dels måste misstankarna ha skärpts. Det sistnämnda var också fallet. Det är inte fråga om annat. Försvarsministern kom också själv till det resultatet vid sammanträdet den 22 mars, då han med ja besvarade frågan om Wennerström kunde anses skäligen misstänkt för spioneri — låt vara att han då uppenbarligen talade en del fram och tillbaka, vilket icke varit någon enastående företeelse vid försvarsministerns handläggning av detta ärendet.

Om jag skall sammanfatta mitt huvudintryck av detta ärendes behandling inom de tre viktigaste instanserna,

statsrådskretsen, den militära säkerhetstjänsten och säkerhetspolisen, blir det följande:

För det första har allvarliga felbedömningar skett på statsrådsplanet. Detta gäller Wennerströms placering i och hans bibehållande vid tjänsten i utrikesdepartementet.

För det andra har försummelser skett på statsrådsplanet. En del av dem har jag här berört. Till dessa försummelser kan man även lägga herr Undéns passivitet inför den fullständiga bristen på övervakning i UD och ointresse för Wennerströms s. k. instruktion, vars innehåll försvarsministern själv förklarat icke särskilt väl överensstämma med den uppfattning försvarsministern från början hade om vad uppdraget i UD skulle omfatta. Det gäller uraktlåtenheten att kontrollera att avsikten med den på instruktionen byggda generalordern verkligen uppnåddes. Försvarsministern har här talat en hel del härom, men enligt min mening kunde försvarsministern inte på ett tillfredsställande sätt förklara denna uraktlåtenhet. När han dock visste att man från militär sida ämnade begagna generalordern för att — som han själv sade i ett anförande i kammaren förra hösten — kanalisera Wennerströms tillgång på hemliga papper till en enda källa, när han deltog i diskussionen om instruktionen — även om han inte var med om att utforma den, vilket jag finner egendomligt — så är det för mig oförklarligt, och i det fallet lägger jag ett stort ansvar på försvarsministern, att han inte sedan denna apparat satts i gång förvissade sig om att man verkligen hade sådan kontroll över de olika källorna att den avsikt man hade kunde uppnås. Försvarsministern har sagt att han litade på ÖB, men här var det försvarsministern som hade ansvaret.

För det tredje har emellertid också, som framgår av vad jag redan sagt, betydande brister framträtt inom den militära säkerhetstjänsten, framför allt

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

när det gäller dess kommunikationer med militärledningen.

För det fjärde har, främst på grund av de berörda statsrådets egen inställning, säkerhetspolisens chef kommit att påläggas ett ansvar som sträckt sig långt utöver hans uppgift att vara ledare för den polis som skall skydda vårt land mot spioneri. Hans bedömningar har sträckt sig vida utöver denna uppgift och sedan av statsråden tagits till intäkt för att de själva skulle slippa besvärliga bedömningar, som de och inga andra måste ta ansvaret för. Detta har uppenbart minskat effektiviteten i övervakningen av Wennerström.

Jag kan alltså omöjligen hysa uppfattningen, att denna sak skötts acceptabelt av regeringen och icke heller i alla avseenden tillfredsställande av den militära och civila säkerhetstjänsten. Försvarsministern har kämpat och brottats med ärendet, men han har inte måktat med det.

Jag vill säga, herr talman, att jag har den uppfattningen, att den nuvarande försvarsministern efter detta aldrig kan bli hela svenska folkets försvarsminister. Det vore bra om statsministern hade det klart för sig. En anmärkning enligt § 107 regeringsformen är enligt min mening mycket befogad. Däremot är det inte befogat att försvarsministern här uppträder som en upprörd och förföljd oskuld. Det är försvarsministern som bär det tyngsta ansvaret.

Jag vill även säga några ord om före utrikesministern Undén. Eftersom jag i början av min tid här i riksdagen hörde till herr Undéns utpräglade kritiker vill jag först säga, att det sedan länge är klart, att den boskillnad beträffande utrikespolitiken som för 15 år sedan inträffade i Norden var det bästa som då kunde ske. I ett annat avseende, FN-solidariteten, som jag alltid känt starkt för, har läget förskjutits och perspektiven för alla blivit andra än vad de var under 1950-talets allra första år. Herr Undén har t. ex. när det

gällt Kongo blivit en mer kraftfull företrädare för FN-solidariteten än många av hans tidigare kritiker. Jag har i det avseendet varit glad att stödja honom.

Men vi är nog många som ganska länge kunnat gissa oss till att det under herr Undéns tillknäppta yta hos honom finns ett speciellt drag beträffande inställningen till den svenska kombinationen av utrikespolitik och försvarspolitik. Detta drag, som jag här måste påtala, har såvitt jag förstår spelat en stor roll för herr Undéns eljest oförklarligt passiva hållning när det gäller fallet Wennerström. Jag har redan tidigare haft svårt att undgå intrycket, att herr Undén tillmätt den försvarspolitiska komponenten en alltför underordnad roll när det gällt problemet att trygga den svenska demokratiens fred och säkerhet. Jag har också haft intrycket, att denna benägenhet hos den förre utrikesministern för det mesta neutraliserats av andra krafter inom regeringen, främst kanske av statsministern och den nuvarande utrikesministern.

Herr Undén visade en nästan sublim likgiltighet för de fruktansvärda risker som Wennerströms placering i UD skulle medföra om han var spion och som i varje fall från den 10 oktober 1961 även för utrikesministern måste ha avtecknat sig i en klarare dager. Han visade en lika sublim likgiltighet inför frånvaron av all övervakning av Wennerström i UD och försvarsministerns låt vara föga effektiva försök att skapa klarhet om Wennerströms arbetsuppgifter.

Jag måste då säga, att inte någon utrikesminister kan tillåta sig att ha ett sådant blint fält. Hans kolleger kan inte i alla avseenden och på varje punkt förebygga de risker som ett sådant blint fält för med sig, och det kunde de inte heller i Wennerströmaendet. KU:s anmärkning mot förre utrikesminister Undén enligt regeringsformens § 107 anser jag därför befogad.

Det innebär inte att de som står bak-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

om anmärkningen därmed sätter något slutbetyg för herr Undéns gärning som statsman. Det innebär att man till de stora och klara förtjänsterna lägger en bestämd reservation i ett bestämt avseende. Det innebär att man inte går med på någon helgonförklaring utan säger att även en politisk personlighet av herr Undéns mått i en äkta demokrati måste underkasta sig den skarpa och hårda granskning förutan vilken en sådan demokrati inte förblir sund.

Jag måste, herr talman, också ta upp ett tema som försvarsministern nästan gjorde till sitt huvudtema. Från regeringens sida och även från militärt håll har man tidigare gjort gällande det som försvarsministern nu också hävdar, nämligen att det var bättre att Wennerström fick behålla sin placering i UD, ty därigenom kunde Wennerström till slut avslöjas.

När försvarsministern spinner mycket hårt på detta, så har han tydligen ingen som helst minnesbild kvar av att han själv på våren 1961 med anledning av att Wennerström sökt en befattning vid flygstabens expedition, vilket ledde till att Wennerström i stället fick befattningen i UD, inte intog den ståndpunkten. Han sade då, att om man från statspolisens sida hade tryckt på önskemålet att Wennerström med hänsyn till säkerhetssynpunkterna och försvarets intressen inte skulle få någon tjänst inom försvaret, så hade försvarsministern gått med på det. Nu intar emellertid försvarsministern en helt annan attityd än den som var hans när händelserna inträffade.

Låt oss tänka på argumentet att det var bra att Wennerström till slut kunde avslöjas, ty då kunde man få reda på vilka försvarshemligheter han utlämnat. Jag tycker att det är märkligt att detta argument återkommer gång på gång, även sedan juristkommissionen för sin del helt utmönstrat det.

Denna kommission säger i detta avseende:

»Såsom ett skäl mot att skilja Wennerström från UD-uppdraget har anförts, att han skulle kunna avslöjas i samband med tjänstgöringen där. Detta motiv synes dock ej ha förelegat hos spaningsledningen, vilken nu liksom förut torde ha föredragit att Wennerström helt avkopplades. Motiveringen hade ock enligt kommissionens mening föga bärkraft. Utsikterna att få Wennerström avslöjad kunde inte gärna bedömas särskilt optimistiskt. Och även om ansträngningarna därutinnan skulle krönas med framgång — såsom ju till slut skedde — kunde man likväl knappast räkna med att genom uppgifter av Wennerström få omfattningen av hans brottsliga verksamhet klarlagd.

Mångahanda synpunkter kan anläggas på frågan om Wennerströms skiljande från UD-uppdraget. Onekligen talade åtskilligt för att Wennerström åtminstone från våren 1962 avlägsnades från UD.» Så långt juristkommissionen.

Det är väl också för vanligt lekmanaförnuft alldeles klart, att om man skall lita på vad en fullfjädrad och kallhamrad spion, som under nära 15 år bedragit och utlämnat sitt eget land, har att säga om de skador han förorsakat, så ger man sig ut på lösan sand. Dess bättre är det heller inte nödvändigt att göra detta. Trots de bristfälligheter, som kommit i dagen när det gäller förfarandet på den militära sidan för utbekommande av hemliga handlingar har det samtidigt förklarats, att det vid den genomgång som skett i de militära instanserna kunnat i mycket stor utsträckning klarläggas vilka papper Wennerström haft i sin hand. Och ju starkare misstankarna blev desto större måste ju anledningen bli att räkna med att allt av betydelse som han haft i sin hand, det hade han också utlämnat.

Över huvud taget synes det mig som om såväl försvarsministern som de för händelserna ansvariga personerna på

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

den militära sidan varit så förhållande av uppgiften att ta fast boven, att man försummat uppgiften att söka stoppa den brottsliga verksamheten.

Vi förstår säkert alla, att vid behandlingen av denna fråga det brännande spörsmålet ofta kommit in om avvägningen mellan den enskildes rätt och vad man kallar statens säkerhet. Men låt mig först säga att jag hyser verklig oro för de skador, som kan orsakas vårt skydd mot spioneri nu och i framtiden, om en del av de tendenser som nu gör sig gällande i debatten skulle bli normgivande.

För länge sedan präglades satsen att kriget är en fortsättning av politiken med andra medel. Lika väl kan man säga att spioneri är ett sätt att införa en del av krigets metoder under ett fredligt tillstånd. Såsom världen tyvärr alltjämt ännu i dag ser ut måste demokratierna kunna försvara sig, inte bara idémässigt och psykologiskt utan även militärt. Att genom spioneri underminera vårt försvar är en metod att utan krig försvaga detta.

Lika väl som vi upprätthåller ett försvar mot yttre angrepp och räknar med att vi alltjämt måste göra detta för den tid vi nu kan överblicka, lika väl måste vi ha ett försvar mot den tillämpning av krigsmetoder under fred som spioneri innebär. Och det gäller här inte endast att ha organisatoriska resurser, personal och pengar. Det gäller också att ha insikten om just vad jag här sagt, nämligen att spioneri är en metod att arbeta med krigets medel i ett fredligt land. Det gäller också att ha insikten om att ifall ett sådant spioneri lyckas, så blir uppgiften att försvara landet svårare och om krigets olycka skulle drabba oss kan då riskerna för långtgående förluster av människoliv och för demokratiens bestånd över huvud taget stegras enormt. Landets säkerhet är icke något abstrakt begrepp. Landets säkerhet är detsamma som de svenska medborgarnas liv och möjlig-

heter att fortsätta sin tillvaro på det sätt de vill. Allra minst en regering får vara blind för deras integritet och intressen som, om krigets svåra påfrestandingar skulle komma över oss, skall direkt i våra försvarsstyrkor söka avvärja anfallet eller i hemorten eller på evakueringsorten bära dess bördor.

Ingen säger att i en demokrati är det lätt att tillgodose både de allmänna krav på rättssäkerhet som de hederliga medborgarna måste få tillgodosedda och det ansvar som vilar på en regering när det gäller att skydda landets säkerhet i den reella betydelse som jag här angivit. Men det är ändå en uppgift som en regering i ett demokratiskt land måste klara. Klarar den inte denna uppgift något så när har vi skyldighet att klandra den.

Jag är alltså allvarligt oroad av tanken på att de tendenser i den nuvarande debatten skulle kunna få överhand, som t. ex. vill göra gällande att Stockholms rådhusrätt fattat ett felaktigt beslut när den på ett så pass tidigt stadium medgav telefonkontroll av Wennerström, eller som hävdar det såsom mera sannolikt att polisen senare vid ett eller annat tillfälle överskred sina befogenheter än att det förelåg möjlighet att få slut på den brottsliga verksamheten, antingen genom att Wennerström avfördes från all kontakt med försvarets angelägenheter eller genom att man tidigare försökte skaffa fällande bevismaterial. Skulle dessa tendenser få löpa linan ut är det fara värt att vårt land kommer att bli en alltför lätt-tillgänglig jaktmark för andra spioner, som utan tvivel kommer att verka i framtiden och som för den delen säkert verkar redan i dag. Jag säger detta med full insikt om att jag kan bli beskylld för att inte tillräckligt beakta demokratiens grundregler i avseende på den enskildes rätt. Det gör jag visst. Men samtidigt har jag en stark känsla för de krav på en statsledning, som vetenskapen om att spioneri innebär en an-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

vändning av en del av krigets medel i en fredlig värld måste föra med sig. Det kanske inte heller är alldeles förmätet, om jag uttrycker saken så, att jag genom att påpeka detta förhållande i någon mån velat inge regeringen förvisning om att den ingalunda i onödan skall attackeras, om den söker uppfylla dessa krav.

Herr talman! Det är på det faktum att regeringen i fallet Wennerström icke beaktat dessa krav som oppositionens kritik i dag grundar sig.

Herr talmannen återtog ledningen av förhandlingarna.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Herr Wedén sade att jag brottats och kämpat med detta ärende men inte mäktat med det. Har inte herr Wedén ännu upptäckt att Wennerström är gripen, att vi har lyckats få fast spionen? Det är ändå det väsentliga. Tillhör verkligen herr Wedén dem som önskar att Wennerström skulle ha släppts år 1962?

Herr Wedén menade att jag inte kan åberopa spaningsledningen när jag hävdade att Wennerström borde få fortsätta för att vi skulle kunna få fast honom. Tidigare påstod emellertid herr Wedén att jag bara följt spaningsledningen och intendenten Thulin; det fanns alltså en överförsvarsminister som heter Thulin. Nu säger herr Wedén att spaningsledningen önskade att Wennerström skulle avlägsnas 1962, men att försvarsministern vägrade och vidhöll att spionen måste bli fast. Det stämmer ju inte, herr Wedén.

I verkligheten har spaningsledningen efteråt förklarat sig anse att den preventiva skyddsmetoden i en spionaffär av detta slag bör ha företräde framför önskan att få fast brottslingen. Det kan man läsa sig till framför allt av intendenten Hasselrots resonemang inför juristkommissionen. Under hela den tid

då arbetet pågick kom dessa tankar emellertid aldrig till uttryck; det har jag nämnt tidigare.

Däremot har jag och den militära säkerhetstjänsten hela tiden hävdats, att vi måste ha klarhet i frågan om huruvida Wennerström var spion eller inte. Vi har som sagt tagit risker, men det har vi gjort medvetet, och detta har lett fram till att spionen blev fast.

Om de borgerliga partierna inte har förtroende för mig därför att vi lyckades i spionjakten på Wennerström kan var och en själv bedöma halten i den borgerliga oppositionens reaktion.

Jag skall ta upp en del av de i herr Wedéns anförande nämnda s. k. detaljerna i Wennerströmaffären, vilka skulle visa att jag har begått försummelser.

Först och främst gör herr Wedén gällande, att statsministern har lämnat en felaktig uppgift i sitt interpellations-svar i oktober månad förra året, då han sade att försvarsledningen var tidigt informerad i Wennerströmaffären. Naturligtvis har inte statsministern lämnat någon felaktig upplysning. Försvarsstaben har hela tiden varit informerad i denna fråga. Chefen för sektion 2 — försvarsstabschefens närmaste man på detta område — har ju haft kontakt med statspolisen och har till och med brevväxlat med denna i affären Wennerström redan i början av 1950-talet. Detta finns relaterat i akterna. Huruvida sedan chefen för sektion 2 har informerat försvarsstabschefen eller inte, känner jag inte till, men den som inom försvarsstaben är ansvarig för säkerhetsärenden har hela tiden i samarbete med statspolisen skött detta ärende.

Jag övergår till nästa fråga, det s. k. robotuppdraget. Herr Wedén bör ändå ha observerat, att jag i mitt tidigare anförande förklarade att det aldrig har utgått några besked till någon utanför försvarsdepartementet om att ett sådant uppdrag fanns. Om herr Wedén kan bevisa, att detta var ett uppdrag som meddelats staber och förvaltningar, så var

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

så god gör det! Det var ett personligt förhållande, vilket jag meddelade statspolisintendenten Thulin, när denne första gången kom upp till mig och talade om Wennerström. Då berättade jag bl. a., att han hjälpte mig med dessa frågor. Det väsentliga med Wennerströms behandling av robotfrågor är emellertid, att han var chef för flygsektionen. Inom denna flygsektion handläggs flyg- och robotfrågor. I den egenskapen hade han hand om dessa frågor. Det framgår ju av utredningsmaterialet — inte minst av juristkommissionens bedömningar — att flygvapenledningen vid den tidpunkt då Wennerström var sektionschef utnyttjade Wennerström för att försöka påverka mig att följa flygvapenchefens förslag vid inköp av robotar och inte de andra försvarsgrenschefernas. Det var nämligen vid denna tidpunkt en strid mellan försvarsgrenarna om vilka robotar som skulle inköpas. Den första roboten blev inte flygvapnets stora robot, utan vi satsade på armén. Det är väl alldeles klart att Wennerström hade i uppdrag att försöka förse mig med uppgifter om de robotar, som just flygvapnet var intresserat av och som vi inte hade i landet och som vi aldrig köpt eftersom vi valt andra robotar.

Ett sådant personligt uppdrag försvinner när vederbörande slutar. Hade det funnits papper på det hade det legat annorlunda till. Lägg märke till, herr Wedén, att jag var mycket försiktig när den tiden närmade sig då Wennerström skulle sluta på FKE. Vi undersökte mycket noga att det inte hade tillkommit ett papper med denna uppgift, vilket det kunde ha gjort. I så fall hade man behövt ta uppdraget från honom, men det behövdes inte, eftersom det var en personlig överenskommelse mellan honom och mig. Han hade naturligtvis detta uppdrag fram till den 1 oktober 1961. Det skulle ha varit oärligt av mig, herr Wedén, om jag inte hade meddelat statspolisintendenten detta i sam-

band med våra överläggningar om varför Wennerström sökte en viss handling i september 1961. Man kan säga att han då fortfarande hade detta uppdrag. Därefter hade han det inte, men jag vill också meddela, vilket framgår av de protokoll som förts vid alla samtal jag haft med polisen, att Wennerström för mig inte har haft några föredragningar i robotärenden sedan vintern 1960/61. Att sedan en officer som är god vän med Wennerström känner till att Wennerström har haft uppdraget är all right, men vad man inte kan åberopa är, att det har utgått några som helst besked från försvarsdepartementet om att Wennerström hade detta uppdrag eller att han särskilt skulle hjälpa mig.

Jag tror att Wennerström har försökt att missbruka detta, vilket jag också sagt till juristkommissionen, men det är en annan sak.

Låt oss sedan ta nästa fråga. Herr Wedén frågar, om det inte fanns starka misstankar på våren 1961 utan om de bara var så vaga som jag och juristkommissionen påstår, varför uppstod då problemet 1961? Det är just detta som är det intressanta. Polisen hade klarlagt för mig, att Wennerström vid pensionsavgången inte längre skulle vara föremål för övervakning. Detta framgår också klart av juristkommissionens utlåtande. Då gör Wennerström det överraskande draget, som förvånar oss alla, att inte avgå utan söka denna befattning vid flygstaben. Vad tror herr Wedén händer då? Jag har beskrivit detta tidigare i dag. Jo, spaningsledningen börjar fundera: varför?

Det var inte, herr Wedén, bara fråga om att här tillvarata en ämbetsmans rätt att få en befattning, som enligt praxis alla hans kamrater brukar få. Det var också det att spaningsledningen naturligtvis började fundera. När jag nu efteråt får läsa kommissarie Danielsens telefonkontrollspromemoria, som jag tyvärr aldrig fick ta del av, och ser de bedömningar som denne poliskom-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

missarie hela tiden gjort — bedömningar som jag själv försökt att göra — då förstår jag ju varför man ändå ville ha en möjlighet till fortsatt övervakning. Hade vi inte gjort så, hade Wennerström inte nu suttit och väntat på sin dom.

Statspolisintendenten och jag lämnar, såvitt jag vet, något olika uppgifter på en enda punkt. För mig spelar det ingen roll. Det tråkiga är att statspolisintendenten för samrådsnämnden ju alldeles uppenbart har beskrivit expertuppdraget i UD på ett visst sätt. Detta har jag aldrig förnekat. Jag förstår att hela samrådsnämnden är enig om detta, men de anteckningar som jag har från sammanträdet, i vilket en tredje person var närvarande, ger inga belägg för att ett sådant yttrande av mig skulle ha fällt. Jag hade talat om att det inte finns topphemliga svenska försvarshandlingar i UD. Det kan jag ha beskrivit på ett sådant sätt att statspolisintendenten uppfattat placeringen som ofarlig och sedan i samrådsnämnden sagt att det var alldeles ofarligt att släppa in en sådan man i UD. I samrådsnämnden sitter ju en mängd riksdagsmän, och jag tycker att de möjligen hade kunnat tala om vad UD var, om inte statspolisintendenten hade haft det klart för sig, när han nu vände sig till sin nämnd för att få råd.

Nästa fråga, som många talare var inne på men som herr Wedén koncentrerade sig på, gäller instruktionen och generalordern. När man efteråt diskuterar instruktionen och generalordern, som var ett led i spaningsarbetet, kan det se fullkomligt obegripligt ut. Varför kom instruktionen till? Därför att ÖB krävde att få den som underlag för en generalorder. Vem skrev instruktionen? Det gjorde Wennerström själv. Utrikesdepartementets tjänstemän var inte informerade och sade att instruktionen var onödig. Försvarsstabens folk försökte övertyga UD-tjänstemännen men kunde ju inte använda de riktiga argumenten. Följden blev, att den av Wen-

nerström skrivna instruktionen överarbetades av försvarsstabschefen generalmajor Almgren och överste Westin, så att allt om svenska handlingar föll bort. UD-tjänstemännen, som var ointresserade, brydde sig i och för sig inte så mycket om instruktionen — det har vi förstått efteråt. Instruktionen kom alltså att i många avseenden vara felaktig. Men det spelar ju ingen roll; den kunde inte användas i något syfte. Den var inte avsedd att klargöra i detalj vilka uppgifter Wennerström hade, ehuru detta naturligtvis hade varit önskvärt. I det rådande läget var det viktigaste att det blev en instruktion, där det stod att Wennerström fick hämta ut internationella papper.

Sedan kom generalordern, ställd till ÖB. ÖB skickar ut en försvarsstabsorder, och Wennerström får inte ut papper, oavsett vad som står i instruktionen, utan att vända sig till chefen för den militära säkerhetstjänsten. Det spel som har pågått att ta upp detta i en anmärkning mot mig eller någon av tjänstemännen som varit med om behandlingen — förlåt mig, men det är en orimlighet. Vi har gjort andra saker i Wennerströmaffären, som skulle kunna kritiseras. Det här är en av de saker som lyckades. Med hjälp av generalordern och försvarsstabsordern lyckades vi nämligen kanalisera Wennerström, och det var en bidragande orsak till att skadorna under UD-tiden faktiskt blev så mycket mindre än under FKE-tiden.

Om jag sedan skall ta upp det förhållandet att denna generalorder inte kom till försvarets civilförvaltning, vill jag säga till herr Wedén att försvarets civilförvaltning icke kan bestämma över de handlingar som finns i bok- och blankettförrådet. Detta förråd är en serviceorganisation för tre försvarsgrenar. Enligt de bestämmelser som gäller kan ingen handling därifrån utlämnas utan att försvarsgrensstaberna bestämmer det. Detta kanske är en nyhet, eftersom det inte står i några av de utlå-

Statsrådets befattning med Wennerströmmåffären

tanden som finns, men så är bestämmelserna.

Då dessa försvarsgrensstaber ju var informerade, skulle man kunna lägga ansvaret på dem. Det vill inte jag göra. Men om det här är fråga om konstitutionellt och parlamentariskt ansvar, måste ändå de som anmärker på mig ta hänsyn till vad det är för kompetensfrågor vi står inför. Jag har givit ÖB en order. Den har skickats ut till vissa myndigheter — det var inte nödvändigt. Det var ÖB som skulle sköta denna fråga och informera alla som skulle informeras, det är klart och otvetydigt. Beträffande bok- och blankettförrådet är det försvarsgrensstaberna som bestämmer vilka handlingar som får utlämnas av arméns, flygets eller marinens handlingar i detta förråd.

Varför informerades inte överstelöjtnant Bondeson? Han kom till försvarets kommandoexpedition någon gång på hösten 1960 — jag tror i november — och han blev informerad i september—oktober 1961. Varför informerades han inte under mellantiden? Han var ju säkerhetschef. Det spelar ingen roll. Formellt är han säkerhetschef, men han tjänstgör under expeditionschefen och kommandochefen som sådan. Säkerhetschefens uppgift är inte att övervaka misstänkta personer i departementet. Där är instruktionerna klara, och juristkommissionen, som gått igenom de instruktioner som finns, påvisar detta. Men det spelar också mindre roll.

Det väsentliga, herr Wedén, är följande: Huruvida överstelöjtnant Bondeson skulle informeras har noga övervägts på hösten 1960 av statspolisen och den militära säkerhetstjänsten gemensamt, och man hade beslutat att tills vidare icke informera honom. Man övergav denna ståndpunkt när det blev nödvändigt att informera honom på hösten 1961. Jag kan inte ange skäl till att den ene eller den andre inte blev informerad.

Herr WEDÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag hinner bara ta upp ett par, tre saker.

Jag tycker att försvarsministern har otur i dag, när han skall försvara statsministerns tidigare uttalanden. Han hade otur redan för några timmar sedan, och i sitt svar till mig nu gav han närmast bevis på oskicklighet. Försvarsministern säger att statsministerns uttalande att flygvapenledningen, och i andra sammanhang militärledningen, var lika informerad 1957 som försvarsministern blev 1960 var alldeles riktigt. Men när försvarsministern sedan talade om varför det var riktigt, sade han att chefen för sektion II i försvarsstaben, alltså högste chefen för den militära säkerhetstjänsten, visste om det. En person som varit försvarsminister så länge som statsrådet Andersson sätter alltså likhetstecken mellan den militära ledningen och flygledningen å ena sidan — som statsministern talade om — och chefen för sektion II i försvarsstaben, som försvarsministern talade om!

Jag vidhåller att statsministerns uttalande här i kammaren gav det helt felaktiga intrycket att flygvapenledningen, som placerade Wennerström på försvarets kommandoexpedition 1957, då var informerad. Det förhåller sig så att den visste ingenting och den visste heller ingenting 1960, när försvarsministern blev informerad.

Sedan sade försvarsministern en annan mycket märklig sak, nämligen att det var en efterhandskonstruktion från polisens sida när den sagt att den ur säkerhetssynpunkt önskade att Wennerström inte placerades på en post som kunde vara farlig. Ett sådant besked skulle aldrig ha givits till försvarsministern under det aktuella skedet. Och bara några minuter efter det att försvarsministern sagt detta, förklarade han att polisen på våren 1961, då fråga uppkom att placera Wennerström som expeditionsofficer i flygstaben, var

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

inställd på att lägga ner undersökningen. Wennerström skulle då pensioneras, och om han lämnade sin tjänst i försvaret tyckte polisen att det var en bra upplösning av hela ärendet. Där har sålunda försvarsministern själv bekräftat att det inte föreligger en efterhandsrekonstruktion.

Däremot är det en efterhandskonstruktion när försvarsministern i dag gör gällande att han hela tiden konsekvent har intagit den ståndpunkten att det var bra att ha Wennerström kvar för att han skulle kunna avslöjas. Det har försvarsministern inte gjort. Vem som helst som går igenom utredningsmaterialet skall finna att försvarsministern förklarat, att om det endast hade varit fråga om försvarets intressen, så skulle han ha varit beredd att koppla av Wennerström.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Bara en kort replik. Jag uppfattade herr Wedén så, att man inom militärledningen inte var informerad — men det var man! Chefen för sektion II, som handlägger dessa frågor, var hela tiden informerad och hade alla akter i målet.

På våren 1961 ville polisen lägga ned målet — men man ändrade sig, herr Wedén! Det är det som är det väsentliga. Vi hade vid den tidpunkten våra misstankar mot Wennerström, och om statspolisen hade uttryckt önskemål därom, skulle vi då ha kunnat medverka till att målet lagts ned. Men nu gäller det huruvida man skulle lägga ned målet på våren 1962, när vi visste mycket mer, och då misstankarna mot Wennerström var mycket starkare.

Det fanns kanske de som ville göra det, men jag ville det inte.

Herr WEDÉN (fp):

Herr talman! Med militärledningen menar jag ÖB, försvarsstabschefen och vapengrenscheferna. Landets försvars-

minister menar med militärledningen chefen för sektion II i försvarsstaben.

Chefen för försvarsdepartementet, herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! I den stora förvaltning som utgör vår militärledning spelar en överste och ansvarig sektionschef en stor roll. Och dessutom anser sig den man som då var chef för sektion II ha informerat uppåt vilket han själv har sagt, medan de som skulle fått information säger sig aldrig ha hört talas om Wennerström.

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena NILSSON:

Herr talman! Låt mig göra ett försök att betrakta denna i och för sig bedrövliga historia ur en annan kameravinkel än den som använts under den senaste halvtimmen.

Jag vill gärna understryka att det sannerligen — jag vet det av erfarenhet — är en vanskelig för att inte säga omöjlig uppgift att nu i efterhand med bestämdhet fastställa graden av misstankarna mot Wennerström vid olika tidpunkter. Inte minst är så förhållandet i dessa dagar, när vi dränks i detaljer om den verksamhet i det fördolda som förrådaren efter avslöjandet — märk väl detta — själv medgivit.

Det är lätt att vara efterklok. Herr Wedén anser uppenbarligen att han skulle ha vetat vad som skulle ha gjorts i varje skede av utvecklingen i affären Wennerström. Han skulle ha kunnat fungera som stats-, utrikes- och försvarsminister. Han kommer antagligen aldrig att prövas i ett motsvarande fall. Vi måste acceptera hans storhet i god tro.

Jag vill påpeka att juristkommissionen understrukit att det krävs »en ouppnåelig förmåga att helt frigöra sig från den nu vunna kunskapen om Wennerströms skuld och om de skilda iakttagelsernas verkliga innebörd». Juristkommissionen har studerat akterna.

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

Följaktligen är dess ledamöter inte så säkra som herr Wedén i sin uppfattning, och de är ännu mindre säkra än herr Ohlin, som i sina inlägg i dag gav ett påtagligt intryck av att inte ha studerat akterna.

Men jag går vidare och säger: Det framstår mot bakgrund av juristkommissionens yttrande som närmast orimligt att begära att någon skulle visa sig besitta denna förmåga att frigöra sig från den nu vunna kunskapen. De som i dag så självsäkert och indignerat går till storms mot dem som på sin tid hade att ta ståndpunkt borde i varje fall i någon mån bemöda sig om att bortse från vad som nu är känt. Frågans allvar borde mana kritikerna att i sina efterhandsbedömningar av bevisläget vid varje tidpunkt försöka se saken med deras ögon, som då hade att ta ställning till de ytterst svåra och — jag understryker det — ömtåliga avvägningsfrågor som uppkom. Och, herr talman, eftersom jag inte blivit föremål för någon anmärkning eller kritik kanske jag kan bidra till att underlätta ett sådant betraktelsesätt, om jag nu ger en skildring av hur fallet Wennerström tedde sig för mig så sent som den 6 december 1962, då ärendet föredrogs för mig.

I den redogörelse som gavs vid tillfället nämdes en rad spridda iakttagelser som gjorts om Wennerström och vissa egenheter som iakttagits i dennes uppträdande under — märk väl detta — de senaste tjugo åren. En stor del av redogörelsen rörde det material som förelåg om Wennerström när det gällde tiden för andra världskriget. Han hade en gång skrivit en rapport om det ryska underrättelseväsendet, men med den kännedom jag hade om dylika ting från min tid som försvarsminister fann jag den inte särskilt märklig. Den kunde ha skrivits lika initierat av andra officerare med Wennerströms kunskap om Sovjetryssland och militär underrättelsetjänst. Jag kan försäkra herrarna att jag läst intressantare rapporter från

Moskva än den Wennerströmska, och jag utgår från att de som skrivit dessa rapporter inte har stått i det ryska spionagets tjänst.

Stort utrymme gavs också åt Wennerströms kontakter med en statslös utlänning vid namn Prey. Vetskapen här om ledde som bekant till ingenting. Alltså: fortfarande ingenting!

Vidare nämndes strödda iakttagelser såsom kontakter med utländsk beskickningspersonal, utlandsresor, Wennerströms privata ekonomiska förhållanden och visst i och för sig förklarligt intresse för hemliga handlingar. Men vi skall veta att han på grund av sin tjänst borde, lika väl som så många andra militärer, ta del av sådana hemliga handlingar.

Nu säger herr Wedén: Men varför hölls då hela denna apparat i gång? Ja, herr Wedén, den apparaten hålls i gång även i andra fall alltfört, och den har hållits i gång i ärenden som redan är avskrivna; sådant händer, som försvarsministern påpekade. Säkerhetstjänsten får emellertid inte ge upp. Den fortsätter med sin inträngande spionverksamhet. I de flesta fall leder denna till ingenting.

Detta är det enkla skälet till att apparaten hölls i gång. Herr Wedén visar med sitt yttrande en sådan okunnighet om vad som i själva verket försiggår, om hur man arbetar, att jag tycker att han inte skall yttra sig så tvärsäkert om hur regeringen bör handla, som han faktiskt gjorde i sitt senaste anförande.

Hela föredragningen präglades sålunda av i tiden ytterst glest förekommande iakttagelser och egendomligheter — jag skulle nästan vilja säga ogripbara som cigarrettrök — beträffande Wennerström och hans uppträdande under en lång följd av år. Det klargjordes uttryckligen att allt man observerat kunde ha helt naturliga förklaringar och att Wennerström enligt polisens uppfattning kunde vara helt oföretviltig.

Trots långvarig övervakning hade po-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

lisen endast fått ytterst vaga misstankar. Wennerström ansågs dock på visst sätt kunna betraktas som en säkerhetsrisk. Man hade inte tillräckliga misstankar för att vidtaga åtgärder mot honom, men man ville heller inte lägga ned saken. Det var kanske en viss kommissariens envishet i bedrivandet av sin späningsverksamhet som gjorde att man inte uppgav arbetet.

Min återblick på läget i december 1962 blir emellertid inte fullständig utan att jag tillfogar, att jag efter den föredragning, som då ägde rum, ställde frågan, om telefonavlyssning förekommit. Detta bejakades. Av svar på frågor som jag därefter ställde framgick, att man trots långvarig noggrann telefonkontroll emot Wennerström ej kommit på just någonting som tydde på att han gjort sig skyldig till brott.

Mot bakgrunden av de svaga indicier som jag fått del av förvånade det mig, herr talman, att telefonkontroll av Wennerström hade medgivits. Min reflexion var också att det var anmärkningsvärt, att man på så svag grund kunde råka ut för telefonavlyssning i vårt land. Vi lever ändock inte i en polisstat — en reflexion som med hänsyn till det underliggande materialet var förklarlig.

Jag skall gå närmare in på det avsnitt, som herr Wedén uppehöll sig vid i slutet av sitt senaste anförande. Det gällde spioneriet som en metod att med andra medel än krigets bedriva fientlig verksamhet. Det är nämligen enligt mitt förmenande egentligen rätt skrämmande perspektiv, som herr Wedén trots sin tidigare liberala, pålitligt demokratiska inställning kommit fram till i detta sammanhang.

Detta var, herr talman, den bild jag fick av den redogörelse, som lämnades vid föredragningen i december 1962 och som då ledde mig till slutsatsen, att fallet var svårbedömbart. Jag delade experternas slutsats att det egentligen knappast fanns några konkreta ting att hänvisa till, som inte kunde anses ha

en naturlig förklaring. När herr Wedén i ett koncentrat på tre minuter räknar upp den ena iakttagelsen efter den andra underlåter han att påpeka att vad som har skett och lagts Wennerström till last sträcker sig över en tidrymd av 20 år. Då och då har någon iakttagelse droppat in, som gjort att man blivit misstänksam.

Herr Wedén! Om Ni och jag skulle utsättas för samma inträngande personliga övervakning, skulle det säkerligen droppa in ett och annat, som också riktade misstankarna mot oss. Jag fruktar att det kanske t. o. m. skulle kunna inträffa oftare än vad som var fallet med Wennerström.

När jag efter Wennerströms anhållande och sedermera efter det att hans grovt brottsliga verksamhet kommit i dagen själv tänker tillbaka på den redovisning av fallet, som jag fick i december 1962, och den bedömning jag då gjorde, finner jag alltjämt mina slutsatser berättigade. Jag finner det också förklarligt att de som tidigare var informerade — jag tänker därvid på de övriga statsråden — med tanke på det ännu magrare material, som de haft till förfogande för att pröva fallet Wennerström, ansåg indicierna alltför svaga för att kunna bedöma Wennerström som misstänkt för brottslig verksamhet.

Vad jag nu har sagt om ärendets handläggning på regeringsplanet är inte att uppfatta som ett uttryck för ofelbarhet — det vill jag understryka. Men det kan väl sägas vara uttryck för en övertygelse om att inga sådana felbedömningar förekommit, som ger grund för beskyllningar mot medlemmar av regeringen för att ha brustit i nit och skicklighet i ämbetsutövningen eller rent av i iakttagandet av rikets sannskyldiga nytta.

Jag tror inte att någon, som tagit del av det material, vilket står till förfogande, och som uppriktigt vill söka leva sig in i läget vid de olika aktuella tidpunkterna före anhållandet, på allvar

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kan göra gällande att fallet Wennerström framstod som så graverande att det borde bedömas hårdare och borde ha föranlett mera långtgående ingripanden vid ett tidigare skede än som blev fallet. Handlingarna talar sitt tydliga språk; de lämnar inte stöd för en sådan uppfattning. Utan att känna facit — det har herr Wedén gjort alltsedan han började ägna sitt intresse åt detta ärende — var det icke möjligt att förrän rätt kort tid före anhållandet avgöra om Wennerström var skyldig. Det förhöll sig i själva verket så, att alla som hade att ta ställning till fallet ännu år 1962 var ytterst ovissa om hur fallet borde bedömas. Egentligen var det försvarsministern som var den mest avancerade i fråga om misstänksamheten mot Wennerström. Åtskilliga lutade närmast åt uppfattningen att han var oskyldig. »Jag tror trots allt innerst inne att han är oskyldig», sade statspolisintendenten — som ledde spaningsverksamheten — i början av maj 1963, d. v. s. ett halvår efter den föredragning, som kom mig att anse att något egentligt underlag för misstankar mot Wennerström knappast föreläge — jag erkänner öppet att det var fallet för mitt personliga vidkommande.

Herr talman! Att telefonkontroll förekom föranledde icke någon ändring i detta mitt bedömande. Det är att märka att trots intensiv avlyssning av alla telefonsamtal under tre år framkom icke någonting som direkt var ägnat att styrka misstankarna om brottslig verksamhet. Ärade ledamöter! Tänk er in i vad detta innebär! När föredragningen för mig skedde hade hans telefon avlyssnats i omkring 26 300 timmar — det blir omkring 1,5 miljoner minuter, och endast någon eller några minuters samtal kunde förefalla litet egendomligt. Det är ju det perspektivet vi skall lägga på problemet. Det var ju ingen av dem som agerade som *vissste* om Wennerström var skyldig eller inte. Det är lätt att nu efteråt uttala sig tvärsäkert. Inte heller i

övrigt hade någonting framkommit som kunde ge anledning till en skärpning av misstänksamheten. Juristkommissionen konstaterar också på grundval av sin granskning av det material, som låg till grund för det ursprungliga beslutet om telefonkontroll 1959, att materialet saknade egentlig betydelse som bevis för att Wennerström var oskyldig. Över huvud taget är det enligt kommissionens mening »synnerligen tveksamt, om det i telefonkontrollspromemorian åberopade bevismaterialet verkligen kunde — även med en för Wennerström oförmånlig tolkning av bedömningsspörsmålen — vid en objektiv prövning anses innefatta grund för skäligen misstanke mot honom».

Av det framlagda materialet framgår vidare, att polis- och åklagarmyndigheterna ända långt in på år 1962 hade så ringa material till grund för sina ansökningar om fortsatt telefonkontroll, att de allvarligt befarade att beslut där om icke längre skulle kunna erhållas. Det visar sig att en väsentlig motivering till att medgivandena till telefonavlyssningen förnyades var särskild hänsyn till Wennerströms ansvarsfulla ställning snarare än nya misstankar. Min reaktion i december 1962, att det tydligen inte behövs mycket för att telefonkontroll skall sättas in, kan således knappast anses obefogad. Man har emellertid här att göra med en bedömningsfråga. Rättens ordförande rådman Nordström, som beviljade ansökan om telefonavlyssning, ansåg att man när det gäller misstankar i spionerifall måste — som han uttryckte det — »vara relativt frikostig i tillämpningen och icke uppställa alltför stora fordringar för att bevilja telefonkontroll». Jag vill inte polemisera mot detta resonemang; det finns skäl som talar för en sådan inställning. Däremot vill jag säga — och vänder mig då speciellt till herrar von Friesen och Ohlin — att beslut om beviljande av telefonavlyssning enligt lagens bestämmelser i sista hand grundar sig på en subjek-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

tiv bedömning i två avseenden: dels av misstankarnas styrka och dels av det misstänkta brottets allvarlighetsgrad. I fallet Wennerström kom därtill tredje bedömningsgrund med i bilden, nämligen det faktum att han genom sin ställning hade möjlighet att komma över särskilt hemligt material.

Jag lämnar nu därhän om det var rätt eller fel att ställa honom under telefonavlyssning. Däremot vill jag säga att det är definitivt orimligt — och nu polemiserar jag mot herr von Friesens lättfärdiga sätt att komma till slutsatser — att argumentera på följande sätt: »Eftersom ni visste att Wennerström stod under telefonkontroll, så borde ni också ha vetat att han var skäligen misstänkt för spioneri, och ni borde ha handlat därefter.» Först säger man att det inte finns tillräckligt fog för telefonkontroll, sedan att man på grund av hans ställning ändå skall utöva en sådan kontroll. Efteråt vänder man på steken och säger, att just därför att han var utsatt för telefonkontroll så borde de, som hade att ta ståndpunkt i frågan, ha vetat, att han var skäligen misstänkt för spioneri, och handlat därefter.

I fallet Wennerström hade, som jag sade, telefonkontrollen beviljats på erkänt svaga grunder, och den hade under de år den utövats inte gett något resultat av värde. Telefonkontrollen gav bedömnarna snarare anledning att dra slutsatsen, att Wennerström sannolikt inte var skyldig.

Herr talman! I anslutning till vad jag nu sagt om telefonkontrollsbesluten och deras berättigande i förhållande till de bedömningar som gjorts av misstankarna mot Wennerström, är det angeläget att föra fram mina synpunkter i en allvarlig principfråga som aktualiserats i detta fall och som juristkommissionen också berört. Jag kommer därvid in på herr Wedéns enligt mitt förmenande i ett rättssamhälle nästan skrämmande resonemang om vilka rättigheter som den hemliga polisen bör ha. Det är inte

opportunt att säga detta i dessa dagar då man försöker framkalla hysteri med anledning av detta spionerifall. Men jag anser det vara mycket viktigt att vi i vårt land inte får sådana förhållanden som man upplevt i andra länder i liknande situationer — jag tänker t. ex. på Mc Carthy's Amerika. Jag vill inte att vi skall hamna i ett sådant läge, och det tycker jag bör sägas ifrån i samband med behandlingen av detta beklagliga ärende. Om åklagar- och polismyndigheterna för spaningsändamål begärt och erhållit rättens medgivande till telefonkontroll, så måste detta förvisso ingå som ett element i deras bedömanden, som får kännedom om att telefonavlyssning äger rum i samband med utredning av ett fall liknande detta. Men det måste, herr talman — och det framhåller också juristkommissionen — ankomma på myndigheterna att självständigt och förutsättningslöst pröva de föreliggande indicierna, däribland självfallet även sådana som framkommer under telefonspaningen. Det vore emellertid högst betänkligt om enbart förekomsten av telefonkontroll skulle automatiskt skärpa misstankarna mot den person, vars fall ännu är under utredning. I Wennerströms fall visade det sig vara fråga om en brottsling, t. o. m. om en storspion och en landsförrädare. Men vart skulle det leda om en person i officiell och ansvarsfull ställning i statsförvaltningen utan vidare skulle misstänkliggöras och behandlas som latent farlig för landets säkerhet bara av den anledningen att polisen anser sig ha skäl att pröva hans lojalitet och har lyckats få tillstånd att avlyssna hans telefon? Då har vi fått ett system som mig veterligt herr Wedén alltid sagt sig bekämpa. Jag vill tillägga att jag som ansvarig på utrikesdepartementet finner det angeläget att peka på denna principiella sida av saken, eftersom utrikestjänstemännen, till följd av att de i sitt arbete ofta har att göra både med känsligt material och med utläningar,

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kan komma att figurera i sammanhang som är föremål för säkerhetspolisens uppmärksamhet. Vi får inte försätta dem i en situation, där de, av rädsla för att bli föremål för sådan uppmärksamhet, inte kan fullgöra sitt i och för sig viktiga arbete. Det är därför som jag inte vill ha den fullmakt som herr Wedén vill ge. Jag hoppas att riksdagen skall inse, att den inte bör ge regeringen en sådan fullmakt. Något sådant skulle öppna perspektiv som vi inte kan överblicka; det skulle ge regeringen möjligheter till godtycke och det skulle försätta tjänstemännen i en helt enkelt orimlig situation. Jag betackar mig, herr Wedén, för sådana fullmakter, och jag hoppas att det inte finns någon demokratisk institution i detta land — allra minst Sveriges riksdag — som vill tilldela oss sådana fullmakter.

På samma sätt som telefonkontroll i och för sig ej bör tillåtas konstituera skuld eller misstankar bör enligt min mening också den största försiktighet iakttagas när det gäller att dra slutsatser beträffande någon som kan komma att betecknas som en säkerhetsrisk. Jag framhåller igen — jag har sagt det tidigare och sade det förra gången när vi debatterade denna fråga i riksdagen — att uttrycket säkerhetsrisk är lättare att använda än att definiera. Det kan röra sig om konkreta misstankar, grundade på ett omfattande indiciematerial; det kan innebära att en person på grund av svagheter i karaktären bedöms som mindre lämplig att anförtros hemligheter av vikt för landet. Det kan också innebära att en person råkar att få skenet emot sig och att beteenden, som kan ha en fullt naturlig förklaring, inregistreras såsom egendomligheter. Jag skall erkänna att jag för min del var benägen att hänföra fallet Wennerström till denna kategori ända fram till våren 1963, då misstankarna mot honom fick en mera preciserad karaktär.

Jag kommer nu att göra herr Wedén ledsen. Skulle jag i framtiden komma

att konfronteras med s. k. säkerhetsrisker avseende personer i offentlig ställning, kommer jag även då att låta min egen övertygelse om det faktiska bevisläget bli avgörande för min inställning och mina åtgärder. Jag kommer att akta mig noga för att låta mitt omdöme alltför starkt färgas av spaningsmetoderna som sådana eller av beteckningen säkerhetsrisk. En annan inställning skulle verkligen inte stå i god överensstämmelse med de principer som måste utmärka ett rättssamhälle, och vi lever, trots allt vad som har sagts och skrivits under senare tid i detta land, fortfarande i ett rättssamhälle.

Regeringen har anklagats för att inta en attityd av ofelbarhet i sin handläggning av Wennerströmaffären, och jag vill i det avseendet instämma i vad försvarsministern har sagt. Om härmed menas att regeringen skulle anse att alla åtgärder, som vidtagits, visat sig vara de riktiga och att inga åtgärder, som bort vidtagas, underlåtit, så är påståendet närmast löjväckande. Ingen lär väl komma på idén att uppträda med sådana anspråk. Denna argumentering kan endast uppfattas som ett konstlat försök att misstänkliggöra regeringens handlande. Om man däremot med anklagelserna för ofelbarhetsattityd menar att regeringen i de stora linjerna anser sig ha behandlat Wennerströmaffären på ett korrekt sätt, så är beskrivningen riktig. Det är lätt att, sedan man lagt korten på bordet, säga att man i stället skulle ha bjudit så, eller att vi skulle ha spelat så. Men innan man har sett de andra korten, får man lita på dem man själv har på hand och försöka att få ut det bästa möjliga spelet med dem.

Nå, hur har då Wennerströmspelet slutat? Det har som alla vet slutat med att spionen avslöjats, att brotten har kartlagts och att skadorna kan repareras. Vill någon verkligen med anspråk på rättrådighet bestrida att detta är just vad man maximalt har kunnat nå? Ja, säger oppositionen, visst blev han

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

fast, men han hann med att göra alldeles för stora skador dessförinnan; priset för hans avslöjande blev onödigt högt.

Ja, i efterhand kan man påstå detta. Svårare är att visa på ett alternativ och allra svårast att utföra detta, särskilt när man ingenting vet om facit. Nu när vi känner förloppet kan man möjligen säga att om den eller den åtgärden hade vidtagits eller underlåtitts hade han avslöjats tidigare. Men anledningen till att så inte skedde var just att man inte visste om Wennerström var skyldig eller oskyldig. Till och med chefen för säkerhetspolisen trodde, som jag förut påpekade, en månad innan Wennerström greps innerst inne att han var oskyldig. Ett misstag på den punkten hade kunnat få allvarliga konsekvenser och hade säkert givit oppositionen anledning, och kanske berättigad sådan, att anklaga regeringen för bristande nit och skicklighet.

Nej, kritisera gärna regeringens åtgärder i Wennerströmaffären! Vi anser oss förvisso inte ofelbara, men vi har haft goda skäl för våra ställningstaganden och fruktar inte en diskussion om deras ändamålsenlighet. Men när anklagelserna slungas ut om att regeringen i detta ärende inte med nit och skicklighet iakttagit rikets sannskyldiga bästa, då kan vi inte vara med längre. Och det kan inte heller den socialdemokratiska delen av konstitutionsutskottet. Om regeringen genom ett förhastat ingripande på ett eller annat sätt hade låtit spionen slinka ut ur garnen, då hade man snarare kunnat tala om att rikets bästa inte tillgodosetts. Men det är inte fallet. Denna allvarliga affär har klarats upp. Vad vi nu begär är att vår handläggning av detta ärende skall bli bedömd på basis av de vid varje tillfälle kända faktiska omständigheterna och på basis av det slutligen uppnådda resultatet. En sådan prövning kan vi emotse med tillförsikt, men, kom ihåg, när man bedömer detta skall man inte räkna med

alla de fakta som man nu läser i tidningarna, utan då skall man sätta sig in i hur litet man hade som grund för att kunna vidta vissa åtgärder och för att ha en bestämd uppfattning om att det här var fråga om en brottsling.

Herr WEDÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag ber bara att helt kort få påpeka att utrikesministern för ett egendomligt resonemang i fråga om telefonkontrollen.

I 27 kapitlet 16 § rättegångsbalken står: »Kan någon skäligen misstänkas för brott, varå icke kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, och finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen, att undersökningsledaren eller åklagaren erhåller del av samtal till och från telefonapparat — — — äge rätten meddela tillstånd till deras avhörande.» Villkoret för telefonavlyssning är alltså att någon kan »skäligen misstänkas för brott».

Utrikesministern säger att det förhållandet, att någon står under telefonkontroll, inte skall föranleda oss att dra slutsatsen att han skäligen kan misstänkas för brott av den karaktär som är ett villkor för att telefonkontroll skall få tillgripas. Detta resonemang hänger inte ihop.

Herr talman! Jag talade aldrig om »utvidgade rättigheter för den hemliga polisen», som utrikesministerns ord föll. Tvärtom sade jag att statspolisintendenten i sin egenskap av chef för säkerhetspolisen hade tagit på sig för stora uppgifter och tagit på sig en avvägning som det borde ankomma på regeringen att göra. Jag har inte talat för att riksdagen skulle ge regeringen några ökade fullmakter. Men jag har talat för att regeringen skall bära det ansvar den har och som den, enligt min mening, inte burit på ett riktigt sätt vid avvägningen av landets och dess medborgares säkerhet contra Wennerströms rättsintresse. Jag har varnat för — det är alldeles riktigt — att om den typ av resone-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

mang som utrikesministern för blir normgivande för det fortsatta handläggandet av sådana här saker, kan vårt land bli ett eldorado för spioner. Den synpunkten har mycket att säga oss, och den bör allra minst en person i utrikesministerns ställning söka undfly för att kunna föra det demagogiska resonemang som vi fått lyssna till.

Utrikesministern sade att de uppgifter som kommit under loppet av omkring tjugo år hade varit glesa och ogripbara. Han sade vidare att det är klart att om man, som herr Wedén, räknar upp dessa uppgifter på tre minuter kan de göra ett visst intryck. Men, herr talman, den uppräknings jag gjorde av säkerligen ett tjugotal omständigheter omfattade en period på föga mer än sex månader, från hösten 1961 fram till våren 1962. Alla de saker jag räknade upp inträffade under detta koncentrerade skede.

Sedan skall jag gärna medge, herr talman, att den föredragning som hölls för utrikesministern den 6 december 1962 enligt det intryck jag har fått av undersökningsmaterialet, icke var en föredragning av samma uttömmande karaktär som den föredragning vilken hölls den 22 mars samma år. Stadsfiskal Ryhningar var inte med vid föredragningen hos utrikesministern. Jag har frågat om anledningen därtill utan att få något egentligt svar.

Herr von FRIESEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Utrikesministern berörde i sitt anförande det bekanta sammanträde, då han fick en fullständig orientering om Wennerströmaffären. Han upprepar nu några reflexioner som han då gjorde i anslutning till de meddelanden han fick i samband med denna orientering. Jag vill tillägga att det är alldeles uppenbart att, även om denna föredragning varit relativt långvarig, gav den ändå inte utrikesministern den belysning av hela fallet som de övriga

i ärendet informerade hade fått. Jag erinrar om vad intendent Vinge säger i parlamentariska nämndens rapport på sid. 36: »De värderingar statspolisen gjort kommer inte fram så tydligt som man nu efteråt skulle ha önskat.»

Jag skulle nog också vilja fråga utrikesministern: Om det hela nu var så vagt som dessa ogripbara rökslöjor, varför går utrikesministern tvärt emot spaningsledningens önskan och informerar först säkerhetschefen och kabinettssekreterare Belfrage och därefter i samförstånd med denne chefen för UD:s politiska avdelning Sverker Åström? Det borde väl ändå i bakgrunden hos utrikesministern ha funnits något starkare misstankar än dem han just här ger uttryck åt.

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena NILSSON:

Herr talman! Jag är verkligen bedrövad över att herr Wedén inte kan förstå mitt resonemang. Han hänvisar till lagens bestämmelser, och det var precis det jag gjorde. Men det beror på hur man tillämpar dem. Det är det sätt att tillämpa lagen som herr Wedén förordar som verkligen oroar mig. Hur har domare, åklagare, polis och spaningsledning handlat? Jo, de har för sig själva erkänt att här egentligen inte finns skäl för att vi kan säga att Wennerström skäligen misstänkes för brott, men därigenom att vi gör en generös tolkning sätter vi ändå in telefonkontroll på Wennerström.

Herr Wedén som har läst alla handlingar i målet vet också att åklagare och polisledning ständigt levde i fruktan för att domstolen på det föreliggande materialet inte kunde ge tillstånd till fortsatt telefonkontroll.

Men vad gör man då? Jo, efter det att man på så vaga grunder beslutat om telefonkontroll går man till vederbörande statsråd och säger: Eftersom Wennerström är utsatt för telefonkontroll är han skäligen misstänkt. Med sådana

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

metoder kan vilken människa som helst — och här måste jag verkligen värna om rättssäkerheten — på detta lättvindiga sätt drabbas av de allvarligaste och för den personliga integriteten förödande misstankar. Förstår herr Wedén mig nu?

När herr Wedén vill ge oss i regeringen denna fullmakt, som han uttryckte det, säger han att det är inte hemliga polisen som skall ha fullmakten. Men det är ju hemliga polisen som skall rikta regeringens uppmärksamhet på om det finns någon som man misstänker. Om vi skulle handla i enlighet med de metoder, som herr Wedén nu förordar, då skulle vi få ett ministerstyre i detta land som jag ber Gud bevare oss för. Vi skall inte ha sådant ministerstyre. Vi skall inte framkalla ett tillstånd där vederbörande statsråd kanske avskedar eller flyttar undan en människa som på så lättvindiga grunder har utsatts för viss uppmärksamhet.

Herr von Friesen säger, att här fanns ändå ett rätt betydande material, som utrikesministern fick del av. Båda herrarna har förklarat att jag inte hade blivit lika väl upplyst som de övriga. Det var kanske skälet till att jag inte fick anmärkning, medan de övriga fick det. En underlig ödets skickelse!

Men så säger herr von Friesen, att det fanns ju så mycket material, att utrikesministern underrättade både kabinetssekreterare Belfrage och chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning. Javisst gjorde jag det. Varför? Jo, därför att jag var relativt ny i utrikesdepartementet. Jag använder *mina* metoder i samarbetet med mina medarbetare. Det är inte säkert att alla som befinner sig i en regering använder samma metod. Men det ena handlandet är inte sämre, är inte mindre motiverat än det andra.

Det är riktigt, att jag inte till alla delar följde säkerhetspolisens anvisningar. Men jag handlade efter noggrant övervägande, det skall jag erkänna. Det

kunde lika gärna ha inneburit, med tanke på det slutgiltiga resultatet, att jag handlat fel. Genom omständigheternas makt fick jag nu omdömet att jag handlade rätt. Men det är detta herrarna inte begriper, att när man ställs inför ett sådant här problem, är det inte självklart hur man skall handla.

Beträffande det tillgängliga materialet, herr Wedén: Jag var beredd att handla snabbt när Wennerström en gång hade anhållits. Jag ville verkställa snabba utvisningar — vilket också skedde. Men jag ville ha någorlunda belägg för att jag handlade rätt här, så att jag inte i det avseendet begick ett övergrepp, som kunde ha blivit rätt så förödande för landet. Men märk väl, efter det att Wennerström hade anhållits, skyggade — om jag nu skall tala om denna hemlighet — polisen rätt länge, innan man ville ge mig det material, på vilket jag skulle kunna stödja mig för att verkställa dessa utvisningar. Säkrare på sin sak kunde man inte ens då vara. Och vid den tidpunkten hade spionen ändå fastnat i nätet.

Herr WEDÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Vad utrikesministerns sista uttalande, om utvisning av vissa ryska diplomater, har för samband med den fråga vi nu behandlar — det förstår jag inte.

Det är väl ändå så, herr talman, att utrikesministern och jag är överens om en sak, nämligen att beslut om telefonkontroll skall inte fattas vare sig av någon polisledning eller av regeringen. Beslut om telefonkontroll skall fattas av landets domstolar. Det tror jag är den säkraste garanti man kan ha för rätts säkerheten. Men då skall man också vara försiktig med att kritisera de beslut som domstolarna fattar.

Beträffande telefonkontrollen har jag behov av att tillägga en enda sak för att belysa en grov felaktighet i vad utrikesministern sade i sitt första anförande. Han sade nämligen att när före-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

dragningen hölls för honom den 6 december 1962, hade telefonkontrollen pågått tre år, men ingenting av betydelse hade kommit fram.

Jag vill inte använda något strängt uttryck, men här skulle man sannerligen kunna tala om okunnighet. Det var ju en rad saker som kommit fram. Wennerström hade denna mycket speciella radioapparat. Det kom fram genom telefonkontrollen innan föredragningen. Att Wennerström var intresserad av Viggens-papperen, det kom fram genom telefonkontrollen långt innan föredragningen. Att han hade sina sammanträffanden med de ryska militärattachéerna, det kom fram genom telefonkontrollen. Jag skall inte fortsätta uppräkningsen, herr talman, men det skulle finnas mycket att tillägga.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Inför utrikesministerns skildring av hur vi alla, inklusive han själv, mycket väl skulle kunna bli lika misstänkta under lång tid, t. o. m. genom tätare förekommande händelser än i fallet Wennerström, vill jag säga att jag har mycket större förtroende för utrikesministern än så.

Får jag bara räkna upp några saker som ger en annan bild än utrikesministerns av vad som hände. Enligt uppgift av överste Leche, som var chef för den avdelning i försvarsstaben som handlade säkerhetsfrågor, ansåg han för sin del, att det redan när Wennerström vid årsskiftet 1948/49 uttogs till flygattaché i Moskva, förelåg sådana underrättelser att han icke borde ha tilldelats denna befattning. Sedan var Wennerström i utlandet. När han kom tillbaka 1957, började man återigen år 1958 att uppmärksamma honom. Därefter fick försvarsministern i januari 1960 en föredragning — jag refererar bara — där man något utförligare än i telefonkontrollspromemorian gick in på vad som hade förevarit i fallet Wennerström. I telefonkontrollspromemorian drog man

slutsatsen av dessa fakta, som utmynnade i att Wennerström »ansågs skäligen misstänkt för spioneri, alternativt olovlig underrättelseverksamhet, för Sovjetunionens räkning». Huruvida den som gjorde denna föredragning, som var något utförligare än telefonkontrollspromemorian, därvid hoppat över något, vet jag inte. Jag bara nämner vad som står i handlingarna.

Försvarsministern har förklarat, att hösten 1961 inträffade — enligt herr Sven Anderssons egen mening — en vändpunkt. Det måste väl betyda att han då blev mera allvarligt oroad: nu var situationen mera allvarlig. Från hösten 1961 till våren 1962 kom sedan denna långa rad av händelser som herr Wedén har talat om. Det var ett halvt år efter detta som den nye utrikesministern Torsten Nilsson konfronterades med fallet och nu försöker ge kammaren det intrycket, att egentligen fanns det ju ingenting att ta fasta på.

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena NILSSON:

Herr talman! Herr Ohlin har alltid varit en Besserwisser, och han är det också i dag! Han gör gällande emot min redogörelse, att vid den föredragning som ägde rum den 6 mars 1962 skulle ha förelegat så graverande ting, att det borde ha varit en självklarhet att betrakta Wennerström som en brottsling.

(Herr Ohlin: Nej!)

— Vad bråkar herr Ohlin då för, om han förnekar vad jag säger nu och den slutsats som jag drar av hans resonemang?

Följaktligen måste herr Ohlin, eftersom han nu svarar nej på denna fråga, inse att min bedömning var någorlunda riktig när jag inte utan vidare kunde betrakta Wennerström som en brottsling, utan att han lika gärna — som statspolisintendenten ansåg — kunde vara oskyldig. Detta förklarades vid den föredragning som jag hade i ärendet.

När jag säger att Wennerström varit

Statsrådets befatning med Wennerströmaffären

utsatt för telefonkontroll i, som jag uttryckte det, 26 300 timmar och att det bara fanns några få minutslånga samtal som kunde framstå som egendomligheter, så säger detta väl ändå en hel del om resultatet av telefonkontrollen. Herr Ohlin säger: Nej! Han och jag kunde också ha blivit utsatta för telefonkontroll, och då skulle han i alla fall för mig ha hyst ett så stort förtroende, att han inte skulle ha misstänkt mig. — Jag kan tyvärr inte säga detsamma om herr Ohlin, ty jag är av naturen miss-tänksam!

Men jag vill ändå poängtera, att vad som omtalades för mig var särskilt ett samtal, som hade gått till flygstaben och som väckte misstankar, och det var ytterligare någon egendomlighet beträffande militärattachéerna. Jag vill emellertid understryka, att om telefonsamtal med militärattachéer skall uppväcka misstänksamhet mot folk som är sysselsatta i utrikesdepartementet och i försvarets kommandoexpedition, då måste vederbörande tjänstemän där upphöra att fungera som tjänstemän, ty det ingår i deras naturliga uppgifter att både telefonera till dem, att träda i förbindelse med dem och att inhämta de upplysningar som är nödvändiga för att de skall kunna bedriva sin verksamhet.

Så säger herr Wedén slutligen, att det inte är den hemliga polisen och inte åklagarmyndigheten som skall avgöra, huruvida en människa skall utsättas för telefonkontroll eller inte. Nej, men hur var det, herr Wedén? Försök inte smita undan nu! Ni har läst handlingarna lika ingående som jag, det hörde jag. Åklagarmyndigheten och hemliga polisen vågade knappast fortsätta och gå till domstol för att begära telefonkontroll av Wennerström därför att det fanns så litet att stödja sig på emot honom. Vid den tidpunkten, 1962, hade man till och med tänkt lägga ned all sådan verksamhet. Vad domstolarna beträffar, herr Wedén, kan vi hänvisa till vad vederbörande domare själv har sagt.

Han har sagt att det fanns vaga grunder för att utdöma en telefonkontroll, men han har vidare sagt, att just på grund av att det i detta fall rörde sig om en man i framskjuten ställning som hade tillgång till hemliga handlingar så fick man tillämpa lagens bestämmelser »generöst», som han uttryckte det. Vad jag gör är att jag helt enkelt omtalar detta faktum beträffande domstolarna, och försök nu inte komma upp igen och gå runt omkring detta. Försöker herr Wedén bestrida detta, går vi gemensamt till de handlingar som ligger till grund för detta mitt påstående.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Utrikesminister Torsten Nilsson jagar upp sig i en sådan stämning, att hans eljest vanligtvis mycket goda logiska sinne helt sviker honom. Han säger att antingen måste jag väl medge, att hans skildring här om att det fanns praktiskt taget ingen anledning att misstänka Wennerström 1962 var riktig, eller också måste jag påstå, att det utan vidare var fullt klart att han var en brottsling.

Jag har aldrig förr hört Torsten Nilsson — fastän jag hört honom vara mycket fri när han debatterar — använda ett så enkelt knep. Försök att förstå detta: den skildring som herr Wedén gav var mycket riktigare än den som Torsten Nilsson lämnade, fastän man inte kan säga med absolut säkerhet, att Wennerström var en brottsling. Jag har aldrig påstått detta, utan det är en ren karikatyr och ett nödfallsargument, herr utrikesminister!

Risken var tydligen större på våren 1962 än utrikesministern vill göra gällande här. Nu säger han att han av naturen är misstänksam och denna misstänksamhet riktas i detta fall mot mig. Jo, det är nog sant att jag har märkt att man på regeringsbänken inte har så svårt för det, men jag tycker nog ändå att man fått bevis för att Torsten Nils-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

sons misstänksamhet mot Wennerström inte var så särskilt påfallande.

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena NILSSON:

Herr talman! Anledningen till att min misstänksamhet inte var så stor gentemot Wennerström som mot herr Ohlin var det enkla faktum, att Wennerström var bra mycket skickligare än vad herr Ohlin är!

Sedan vill jag ytterligare understryka avsikten med mitt yrkande. Kalla det gärna mina förlöpningar, herr Ohlin, men jag är inte så upprörd som jag kanske ser ut. Det var bara för att jag ville locka upp herr Ohlin — och han kom också mycket riktigt upp i debatten och gav uttryck för sin uppfattning, att om han hade befunnit sig i samma situation som jag var i, när ärendet föredrogs, så skulle även han ha varit tveksam, och han skulle inte heller utan vidare ha ansett att Wennerström var en brottsling.

Jag är fullt nöjd med detta medgivande.

Herr HECKSCHER (h):

Herr talman! Det är nästan på dagen sju månader — till och med något längre tid än hans excellens utrikesministern med sin kända skicklighet lyckats hålla sig kvar i talarstolen — sedan vi i denna kammare först hade tillfälle att diskutera de frågor som sammanhänger med Wennerströms spioneri.

Sedan dess har vi fått tillgång till juristkommissionens och parlamentariska nämndens utredningsresultat, konstitutionsutskottet har utfört en ingående granskning och i de yttersta av dessa dagar har regeringen frigivit vad den ansett lämpligt att släppa ut av det hemliga utredningsmaterialet. Det sistnämnda materialet har vi naturligtvis inte haft samma tid och möjlighet som regeringen att studera i alla detaljer. Om urvalet och tidpunkten för frigivandet kan man ha delade meningar. I hu-

vudsak är det emellertid tillfredsställande, att papperen i så stor utsträckning blivit lagda på bordet.

De nu tillgängliga sakuppgifterna be styrker till alla delar de farhågor och förmodanden, som oppositionen gav uttryck åt för sju månader sedan och som regeringens talesmän då försökte komma ifrån. Därtill har kommit nya belägg för det betänkliga i vad som förekommit. Jag behöver därför inte nu, allra minst efter den debatt som ägt rum i samband med herr Wedéns anförande, gå in på de särskilda punkter, som granskningen aktualiserat. I stället finns det anledning att omedelbart ta upp det grundläggande spørsmålet om regeringens och regeringsledamöternas ansvar.

Om det skulle behövas något bevis för att våra grundlagar behöver reformeras, när det gäller det parlamentariska ansvaret för regeringens handlande, är det ärende tillräckligt som vi i dag har att behandla. Eftersom det här inte är fråga om någon regeringsproposition, som skall bifallas eller avslås, utan om regeringens handlingssätt i egenskap av högsta förvaltningsmyndighet, är den enda tillåtna vägen den som går över konstitutionsutskottets dechargeförfarande.

Men det tillvägagångssättet är oändligt tungrott. Både grundlagsregler och praxis hindrar *hela* riksdagen att göra en bedömning. Grundlagarna förutsätter främst två reaktionsformer: dels åtal inför riksrätt, dels skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om entledigande av ett eller flera statsråd. Det förra förfarandet har inte använts på 110 år, det senare har aldrig någonsin använts. I stället har här i kammaren utbildats en praxis, enligt vilken konstitutionsutskottets anmärkningar enligt § 107 kan göras till föremål för »gillande» eller »ogillande». Men detta gäller endast sådana anmärkningar som framställts av utskottsmajoriteten. Det har i varje fall hittills inte funnits någon möjlighet en-

Statsrådets befattningsmed Wennerströmsaffären

ligt vare sig grundlag eller praxis att framställa yrkande om åtgärd med anledning av sådana anmärkningar, som inte vunnit majoritet i utskottet.

I detta fall har läget blivit särskilt egendomligt till följd av lottdragningen i konstitutionsutskottet. Det orimliga ligger inte i att en sådan lottdragning ägt rum — vid lika röstetal är det förfarandet varken bättre eller sämre än något annat som kan komma i fråga — utan i att lottdragningen blir avgörande för kammarens möjligheter att ta ställning. Där lotten utfallit så, att anmärkning fastställts, kan kammaren uttala sitt gillande eller ogillande av denna anmärkning. Där lotten utfallit på motsatt sätt, kan riksdagen inte säga någonting. Det är ett urmodigt förfaringsätt, det skapar en situation, som ur många synpunkter måste sägas vara ovärdig. Av den anledningen skall jag här inte gå in på någon diskussion om tidigare prejudikat, om jämförelser med handläggningen av tidigare anmärkningsärenden o. s. v. Vad vi har att utgå ifrån är helt enkelt, att ena hälften av konstitutionsutskottet anslutit sig till anmärkningar mot statsrådet Sven Andersson och förutvarande utrikesministern Undén, och att minoriteter i utskottet krävt »omförmålan» i fråga om statsministern och statsrådet Rune Johansson. Att sedan lottdragningen i fråga om anmärkningarna utfallit på visst sätt är fullkomligt likgiltigt i alla hänseenden utom det rent formella.

Det finns skäl att ånyo erinra om att hela saken är utomordentligt allvarlig. Det uttryck, olyckshändelse, som visst använts i medkammaren, är verkligen så svagt, att det är svårt att förstå, att någon har velat begagna det. Inte heller finns det anledning för mig att gå in på några detaljer. Herr Wedén har redan diskuterat den saken och en annan talare kommer senare i debatten att också göra det. Klart är emellertid att Wennerströms spioneri åsamkat det svenska försvaret skador, vilkas omfatt-

ning är större än vad som går att mäta i pengar.

Överbefälhavaren har uppskattat kostnaderna för de reparationsarbeten, som skulle vara utförbara inom tre år, till 283 miljoner kronor. Denna siffra innefattar inte kostnaderna för sådana åtgärder, som skulle kunna genomföras först något senare. Självfallet innefattar beräkningen inte heller någon bedömning av de förluster, som försvaret väl lidit men som över huvud taget inte går att reparera. Därtill kommer att överbefälhavarens siffra enligt vad jag tror mig veta understiger den ursprungliga bedömning, som gjorts inom de särskilda försvarsgrenarna.

Att regeringen enligt vad som har meddelats tänker begränsa sina äskanden av medel för »reparationsarbeten» till 50 miljoner kronor, saknar i nuvarande sammanhang all betydelse. Detta förslag får naturligtvis diskuteras när propositionen avlämnats. Beträffande den del av skadorna som kan mätas i pengar är det uppenbart att siffran 283 miljoner ligger under och inte över den verkliga siffran.

Men ännu viktigare är att siffror av detta slag över huvud taget inte ger något mått på skadorna. Innebörden av dessa framgår tydligast om man gör det tankeexperimentet att Sverige skulle ha blivit utsatt för ett angrepp — exempelvis vid tiden för Kuba-krisen. Vad skulle då ha inträffat? Hur många människoliv skulle ha gått förlorade, och i hur hög grad skulle våra försvarsmöjligheter ha minskats till följd av de uppgifter Wennerström lämnat och alltjämt höll på att lämna vid den tidpunkten?

Här ligger också kärnpunkten när det gäller regeringens ansvar. Vår statsledning har inte lyckats hindra Wennerström att fortsätta sin landsförrädiska verksamhet under flera år efter den tidpunkt då regeringen först underrättades om misstankarna. Uppenbarligen har han hållit på ända in i det sista.

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

Överbefälhavarens omdöme att hans verksamhet vållat »allvarligt men» gäller alla stadier, både före och efter 1961. Statsrådet Andersson får ursäkta om jag tycker att överbefälhavarens bedömning i det fallet väger betydligt tyngre än den statistik över handlingar av olika hemlighetsgrad som statsrådet på grundval av Wennerströms egna uppgifter fann för gott att lämna i kammaren. För det första vet vi inte alls om Wennerström talade om allt vad han hade gjort. För det andra förbigick statsrådet i det sammanhanget sådana saker som inte var direkt utan endast indirekt riktade mot Sveriges försvar. I ett annat sammanhang talade statsrådet om Wennerströms »för hela västerlandet farliga verksamhet». Beträffande hans verksamhet under UD-tiden nämner statsrådet endast de handlingar som härrör från försvarets myndigheter.

Frågan om ansvaret är mest påtaglig och allvarlig vad gäller statsrådet Andersson. De misstankar mot Wennerström, om vilka statsrådet underrättades omkring årsskiftet 1959/60, skulle ha varit helt tillräckliga för att hindra en vanlig värnpliktig att bli konstituerad till värnpliktig sergent. Detta oakttat vidtog statsrådet — för att citera den parlamentariska nämnden — »icke i anledning av vad sålunda meddelats honom — — några konkreta åtgärder i syfte att begränsa de med Wennerströms anställning på FKE förenade riskerna». Tvärtom placerades han efter pensionsålderns inträde i utrikesdepartementet i ett uppdrag som — för att den här gången i stället citera juristkommissionen — »måste betraktas som en utmärkelse för den som erhölet det». Juristkommissionen har också konstaterat att Wennerströms position här gjorde det lättare för honom att få del av upplysningar om material av hemlig natur, och kommissionen finner det »ägnat att förvåna» att denna omständighet inte beaktades.

Wennerström fick också sedan statsrådet fått dessa uppgifter behålla uppdraget som departementschefens föredragande i robot- och kärnvapenfrågor. Detta kan inte ha berott på att andra experter inte fanns att tillgå. Det räcker med att hänvisa till den militära expertis, som arbetade för 1960 respektive 1962 års försvarskommittéer. Påståendet att placeringen i UD »blev en fälla», som statsrådet sade i höstas, motbevisas också på ett påtagligt sätt genom de utredningar som nu föreligger.

Här måste man också uppmärksamma förhållandet mellan statsrådet Andersson och dåvarande statspolisintendenten Thulin. Herr Thulins omdöme och utsagor har ständigt återopats i diskussionen. I själva verket visar detta återopande tydligare än något annat, att här förelegat en oklarhet i fördelningen av avgörandena och att denna oklarhet haft allvarliga följder. Ansvaret härför ligger självfallet på det berörda statsrådet och inte på ämbetsmannen.

Det finns därför ingen anledning att fälla några vare sig positiva eller negativa omdömen om Thulins förfarande — inte ens om hans formulering i maj 1963: »Jag tror trots allt innerst inne att han är oskyldig.» Vad man kan konstatera är att säkerhetschefen för sin del fann ansvaret tungt att bära och därför underställde saken statsrådet Anderssons prövning. Statsrådet skulle ha varit i sin fulla rätt om han vägrat att ta ställning. Ansvaret skulle då ha legat kvar hos statspolisintendenten och kunnat utkrävas i vanlig ordning, i sista hand genom ingripande av JK eller JO. Men statsrådet valde att ta detta avgörande och därmed ansvaret i sin hand. Sedan statsrådet valt detta alternativ hade han inte längre någon möjlighet att gömma sig och söka skydd bakom statspolisintendentens bedömning. Ansvaret vilade nu på honom, vare sig han följde statspolisintendentens råd eller inte. På den punkten kan det inte få

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

finnas någon som helst tvekan. När statsrådet ansåg sig kompetent att bedöma hur säkerhetsärendet skulle handläggas, är det inte något försvar om hans åsikter sammanföll med den underordnade ämbetsmannens uppfattning.

Det är i själva verket olustigt — för att använda ett mycket mildt uttryck — att höra hur regeringens medlemmar i denna fråga skyller ifrån sig på ämbets- och tjänstemän. Det är för övrigt typiskt att statsrådet inte förflyttade Wennerström från tjänsten i utrikesdepartementet när spionåklagaren och riksåklagaren i mars 1962 ansåg det underligt att denne fick vara kvar där. Påståendet att det inte fanns något annat uppdrag att placera Wennerström i faller på sin egen orimlighet. Statsrådet har här i kammaren lämnat en uppgift om hur oerhört många arvodesbefattningar som inte kan besättas. Kunde inte statsrådet möjligen ha sökt bland alla dessa arvodesbefattningar, eller skulle statsrådet kanske med hänsyn till Wennerströms kunskaper i ryska språket och hans förutvarande tjänstgöring i Moskva inte ha kunnat använda denne för utredningsarbete, grundat på öppet material, rörande det sovjetryska flyget och dess verksamhet? Det är ingen konst att räkna upp 10—20—30 olika uppgifter för vilka statsrådet skulle ha kunnat använda herr Wennerström. Att jag nöjer mig med dessa två exempel beror på att jag inte önskar tävla med hans excellens utrikesministern i konsten att stanna kvar i denna talarstol.

Mot den bakgrunden är det man har att se statsrådet Anderssons handlande i denna fråga. Jag vill sammanfattningsvis, för att använda regeringens formuleringar, inte ifrågasätta statsrådets »oväld», knappast heller hans »nit». Däremot är det uppenbart att han icke visat den »skicklighet och drift» som man har rätt att kräva, och att »rikets sannskyldiga nytta» därför blivit efter-

satt. Detta har vi all anledning att nu fastslå.

I fråga om dåvarande utrikesministern Undén är läget ett annat. Han har aldrig påtagit sig något ansvar för ärendets handläggning. Frågan är helt enkelt om han varit berättigad att skjuta ansvaret ifrån sig.

Allvarligast är att han över huvud taget inte följde ärendets utveckling. Man bör nämligen komma ihåg att utrikesministern till skillnad från andra departementschefer också är den administrativa chefen för en stor förvaltning, för hela utrikesförvaltningen. Även för sina göranden och låtanden i den egenkapen är han konstitutionellt ansvarig, eftersom det vanliga rättsliga ansvar, som andra verkschefer har, inte gäller för honom.

Wennerströms ställning och uppgifter i utrikesdepartementet var oklara, något som i hög grad underlättade hans spioneriverksamhet. Herr Undén underlät att skapa klarhet i detta hänseende, och han fortsatte att låta oklarheten bestå också sedan han vid flera tillfällen av sin kollega i försvarsdepartementet fått veta att den medförde allvarliga risker. Också han rättade sig efter statspolisintendentens råd utan att ens ta personlig kontakt med Thulin, trots att statspolisen hade mycket ringa möjligheter att bedöma arbetsförhållandena i utrikesdepartementet. Han underrättade inte sin närmaste man, kabinetssekreteraren, trots att denne även var departementets säkerhetschef. Än märkligare är att han vid frånvaro från departementet inte underrättade sin vikarie, dåvarande statsrådet af Geijerstam. Inga säkerhetsskäl kunde motivera denna underlåtelse, i synnerhet som af Geijerstam från tidigare verksamhet var utomordentligt väl förtrogen just med handläggningen av säkerhetsfrågor.

Det har påståtts att man vid bedömningen av herr Undéns handlande i denna fråga skulle ta hänsyn till de förtjänster han i övrigt visat under sin

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

offentliga verksamhet. Jag vill inte ett ögonblick bestrida dessa förtjänster. Därvidlag kan det vara tillräckligt för mig att hänvisa till vad jag hade den äran att få yttra i denna kammare efter herr Undéns avgång från utrikesministerposten. Jag skulle inom parentes vilja tillägga att också statsrådet Andersson i andra hänseenden ådagalagt stora förtjänster — särskilt när han haft bättre rådgivare än vad han tycks ha haft i dag. Frågan är emellertid om detta över huvud taget har någonting att göra med det ärende som är föremål för våra överläggningar just nu.

Får jag, herr talman, peka på en parallell! Åren 1961 och 1962 fälldes Svea hovrätt och högsta domstolen domar i fråga om två högst förtjänta tjänstemän inom utrikesförvaltningen, numera ambassadörerna Åström och Pripp. Vad som lades dem till last var att de under tjänstgöring på beskickningen i London inte utövat tillräckligt noggrann kontroll över medelsförvaltningen, vilket möjliggjorde förskingringar som åsamkade statsverket förluster på sammanlagt £ 1 354 16 sh 11 d, som det står i domen, eller, om jag räknat rätt, 19 306 kronor 55 öre. Bristerna i Åströms kontroll hade förekommit under en tid då i själva verket ingen förskingring inträffat, men detta hindrade inte att åtal väcktes. Både Åström och Pripp fälldes till ansvar för försumlighet i tjänsten, därför att de åsidosatt den erforderliga ekonomiska kontrollen. Detta skedde oavsett lång och hedrande tjänstgöring både före och efter de berörda händelserna.

I fråga om dåvarande utrikesministern Undén gäller saken en bristande administrativ kontroll, som gjorde det möjligt för Wennerström att med tjänsten i utrikesdepartementet som bas fortsätta en allvarlig spioneriverksamhet. Såvitt jag kan förstå låter det inte säga sig att detta skulle vara mindre betänkligt än den försumlighet, för vilken Åström och Pripp dömdes i Svea hovrätt och högsta domstolen.

Ett av de främsta kännetecknen på en rättsstat är att man där inte får ha anseende till person, utan att var och en, vem han än är, skall stå till ansvar för vad han gjort eller underlåtit att göra. Därför är det i dag inte fråga om något annat än vad som förekommit i Wennerströmaffären. Och därvidlag måste det sägas att även dåvarande utrikesministern har brustit i fråga om den »skicklighet och drift» som var påkallad av hänsyn till »rikets sannskylidiga nytta».

Chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Rune Johansson, informerades i Wennerströmaffären först i mars 1962. Han måste då ha fått klart för sig att saken var mycket allvarlig, eftersom han bl. a. underrättades om att telefonavlyssning ägde rum. Om fortsättningen säger den parlamentariska nämnden att »inrikesministern företog icke något i ärendet och ej heller efterhörde han, vare sig hos statspolisen eller försvarsministern, ärendets fortsatta utveckling». Man bör i det sammanhanget komma ihåg att säkerhetsärendena normalt lyder under inrikesdepartementet. Det är överraskande att statsrådet Johansson inte tidigare underrättades av statspolisintendenten, och det är mer än märkligt att han inte brydde sig om att följa ärendets utveckling sedan han väl blivit underrättad om det. Om högerledamöterna i konstitutionsutskottet stannat vid att i anledning härav kräva en omförmälan, är det därför att statsrådet Johansson tycks ha blivit offer för en olycklig praxis inom regeringen. Han har emellertid inte gjort någonting för att ändra denna praxis.

Den fjärde regeringsmedlem, vilkens åtgöranden — eller rättare sagt brist på åtgöranden — varit föremål för konstitutionsutskottets bedömning, är statsministern. Även statsministern erbjöds en föredragning på våren 1962. Denna föredragning uteblev, och statsministern var inte tillräckligt intresserad för att själv se till att han vid något senare tillfälle blev underrättad om läget. När

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Wennerström på försommaren 1963 avslöjades, visade det sig att statsministern redan glömt bort att saken någonsin varit på tal, och han gjorde därför ett uttalande som han senare blev tvungen att ta tillbaka. Dessa omständigheter är enligt vår uppfattning tillräckligt märkliga för att ge anledning till en »omförmälan» från konstitutionsutskottets sida.

Men, herr talman, detta är inte huvudsaken när det gäller statsministern. Herr Erlander talar ständigt om att man måste ha en »stark regering». Det måste då stå klart, att en regerings styrka inte bara ligger däri att den har en tillräckligt stor och tillräckligt lydaktig majoritet i riksdagens kamrar. Med kravet på styrka följer också ett krav på att regeringen skall ha förmåga att lösa sina uppgifter, bl. a. på förvaltningens område, att samarbetet inom regeringen fungerar tillfredsställande, att regeringen som helhet och dess olika ledamöter visar tillräcklig »skicklighet och drift» för att »rikets sannskyldiga nytta» skall tillgodoses. I det nu aktuella ärendet har allvarliga brister framträtt därvidlag, med svåra och betydelsefulla följder. Ansvaret för den saken vilar i sista hand på statsministern, och det är ett ansvar som är betydligt tyngre än det som följer av hans personliga handlande 1962 och 1963. Statsministerns uttalanden på senaste tiden ger särskild anledning att understryka detta. Den som tog del av vad han hade att säga den första maj i år måste få det intrycket, att han inte med tillräckligt allvar var medveten om det ansvar i dessa hänseenden som åligger honom i egenskap av regeringschef och statsrådets främste ledamot.

Herr talman! En hörnsten i det svenska statsskicket, liksom i varje parlamentarisk demokrati, utgöres av riksdagens kontrollmakt. Dessa parlamentets kontrollerande uppgifter innefattar inte bara en rättighet utan också en plikt. Vi överlägger i dag om ett bety-

delsefullt ärende, där vi kan konstatera att riket åsamkats svår skada. Utgångspunkten för kammarens prövning är konstitutionsutskottets betänkande, men förfaringssättets formella egendomligheter är ingen huvudsak. Viktigare är att utskottets, den parlamentariska nämndens och juristkommissionens undersökningar bestyrker vad som framgick redan av vissa statsrådsmedlemmars tidigare redogörelser, nämligen att ärendet icke på tillfredsställande sätt handlagts av regeringen. Det är riksdagens rätt och även dess plikt att reagera häremot.

Många ord och mycken trycksvärta har spillts på frågan om den s. k. »parlamentariska» och »partipolitiska» innebörden av Wennerströmaffären, och både statsrådet Andersson och utrikesminister Nilsson har i dag med tonfall ganska högt upp i falsett ondgjort sig över den saken. Tillåt mig att säga: denna »parlamentariska» och »partipolitiska» innebörd beror så gott som utslutande på regeringens eget sätt att behandla frågan efter juni 1963. Med en annan, mindre anspråksfull inställning från regeringens sida skulle de parlamentariska och partipolitiska följderna ha kunnat starkt begränsas. På varje stadium av ärendets behandling, herr talman, har regeringen haft möjlighet att erkänna begångna misstag. Hade den från början gått med på ett parlamentariskt inslag i undersökningsarbetet, skulle det inte ha blivit någon så hetsig diskussion i somras och i höstas. Och hade regeringen sedan undersökningarna slutförts medgivit att allvarliga brister i handläggningen påvisats och låtit sina representanter i konstitutionsutskottet erkänna detta, liksom de gjorde på den tid de satt i parlamentariska nämnden, skulle dagens diskussion ha ägt rum under helt andra förutsättningar än de nuvarande.

Men regeringen har valt att handla på ett annat sätt. Den har föredragit att förneka sitt ansvar, att gömma sig bak-

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

om tjänstemän, att göra anspråk på ofelbarhet, att begagna sin parlamentariska majoritet och de föreliggande formella möjligheterna för att komma ifrån saken. Det är detta och ingenting annat som ger frågan en parlamentarisk och partipolitisk innebörd. När regeringen och regeringspartiet uppträder på det sättet, är det den parlamentariska oppositionens skyldighet att säga ifrån; och det är vad vi har gjort.

Herr HEDLUND (cp):

Herr talman! Efter den rätt hetsiga debatt som har förekommit i dag skall jag försöka hålla mig i ett något lugnare tonläge.

Det är naturligtvis ofattbart att ett så omfattande och grovt spioneri har kunnat pågå i så många år, trots att både den civila säkerhetspolisen och den militära säkerhetstjänsten under lång tid — för övrigt redan i början på 1940-talet och därefter mera avgjort de senare åren på 50-talet och ända fram till avslöjandet — haft sin uppmärksamhet riktad på Wennerström, som även stått under telefonkontroll både i början på 40-talet och under de sista fyra åren fram till avslöjandet.

Som bekant hade jag under några år som inrikesminister med säkerhetspolisen att skaffa, och min uppfattning var att den arbetade utomordentligt målmedvetet och effektivt i sin svåra uppgift, som ju främst går ut på att försöka få veta huruvida ett brott verkligen är begånget — alltså en helt annan uppgift än vad som vanligen ankommer på polisen.

Jag var också under 40-talet i flera år med i den utredning, Sandlerkommissionen, som hade till uppgift att undersöka bland annat om det under kriget hade gjorts ingripanden mot enskilda personer på alltför lösa grunder. Erfarenheterna från båda dessa arbetsuppgifter har bidragit till att jag finner att en stor försiktighet, naturligtvis parad med en omsorgsfull granskning, är hö-

geligen påkallad när man bedömer huruvida åtgärder som vidtagits mot någon misstänkt varit tillräckligt effektiva eller inte.

Trots en som det synes intensiv spaning med telefonkontroll har, så långt av handlingarna framgår, enighet rått i varje fall ända fram till mars 1962 mellan spaningsledningen och åklagarsidan om att underlag icke fanns för ett ingripande mot Wennerström i form av anhållande eller jämförligt tvångsmedel.

Det sagda ger närmast vid handen att stora svårigheter föreligger att skaffa bevis om spioneri, utövat av en person som i sin dagliga verksamhet har att handskas med hemliga uppgifter.

I ett sammanhang som detta får man naturligtvis noga akta sig för sådant som bär efterklokhetens prägel. Men det måste alltid inge stora betänkligheter att i sin närhet ha en person, som man på mer eller mindre vaga eller starka grunder tror kan vara spion. Alla rimliga åtgärder för att hindra vederbörande att få tillgång till viktiga handlingar är då självfallet angelägna.

Jag skall inte mera ingående delta i debatten i denna fråga. Den har för övrigt enligt min mening varit alltför tillspetsad, som jag inledningsvis antydde, och alltför onyanserad från båda håll. Det finns otvivelaktigt punkter att angripa i handläggningen, men saken skulle ha vunnit på om påtalandet gjorts med något större måtta. Likaså hade det enligt min mening varit en vinst, om man från regeringen hade ställt in sig på att göra medgivanden i den omfattning skäl funnits härför, och man har ju här i debatten antytt att sådana skäl förelegat. På det sättet skulle hela denna fråga ha kunnat reduceras till sina rätta proportioner.

Ärendets handläggning har tvivelsutan varit mycket besvärlig. Det har bl. a. gällt att om möjligt inte fästa Wennerströms uppmärksamhet på att han var misstänkt. Likväl har jag, utan att nu ingå på någon detaljmotivering.

stannat för den uppfattningen att det med en systematisk inriktning härpå skulle ha låtit sig göra att utan att varna Wennerström i icke obetydlig grad begränsa hans möjligheter att komma över hemliga uppgifter.

I belysning av alla kända omständigheter i detta svårbemästrade fall har min slutsats efter ett ingående övervägande dock blivit att någon sådan försummelse eller felbedömning icke föreligger att § 107 regeringsformen bör åberopas, utan att anmärkningarna bort framföras i form av en omförmälan.

När nu något sådant ställningstagande icke föreligger från konstitutionsutskottet, kommer jag att vid en eventuell votering rörande försvarsministrarnas eller förre utrikesministrarnas befattning

med detta ärende att markera min ståndpunkt genom att avstå från att rösta.

Som tiden nu var långt framskriden och många talare anmält sig för yttrandes avgivande, beslöt kammaren på förslag av herr talmannen att uppskjuta den fortsatta behandlingen av förevarande memorial samt behandlingen av övriga på föredragningslistan upptagna ärenden till kl. 19.30, då enligt utfärdat anslag detta plenum komme att fortsättas.

Kammarens ledamöter åtskildes här efter kl. 16.53.

In fidem

Sune K. Johansson

Torsdagen den 28 maj

Kl. 19.30

Fortsattes det på förmiddagen började sammanträdet; och leddes förhandlingarna därvid till en början av herr förste vice talmannen.

§ 1

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären (forts.)

Herr förste vice talmannen meddelade, att överläggningen rörande konstitutionsutskottets memorial nr 21, angående statsrådets befattning med Wennerströmmaffären, nu komme att fortsättas; och lämnades därvid ordet, i enlighet med förut gjord anteckning, till

Herr GUSTAFSSON i Stockholm (s), som yttrade:

Herr talman! I detta skede av debatten tänker jag inte göra någon genom-

gång av de olika punkterna i Wennerströmmaffären — genomgången har ju gjorts så utförligt tidigare.

Jag vill först säga några ord till herr von Friesen med anledning av det anförande som han öppnade debatten med. Herr von Friesen ondgjorde sig över ett flygblad som Stockholms arbetarekommun har delat ut i dag. Tror verkligen herr von Friesen — och tror herrarna i övrigt — att ni skall kunna driva den svinaktiga kampanjen i Wennerströmmaffären utan att vi går till motangrepp? Tror ni att ni skall kunna hålla på med detta utan att den socialdemokratiska riksdagsgruppen och det socialdemokratiska partiet försvarar sig? I så fall, mina herrar, har ni fullkomligt felbedömt situationen.

Efter att ha sagt detta skall jag koncentrera mig på ett par av de punkter som tidigare diskuterats och därutöver

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ta upp en punkt som jag tycker alltför litet har berörts i debatten.

Jag har under denna tid många gånger haft anledning att sätta mig ned och fundera över frågan: Hurudan var bedömningen i varje skede av utvecklingen i Wennerströmaffären? Jag har allvarligt försökt, eftersom jag haft tillfälle att följa affären från början till slut, att fråga mig själv: Har vid någon av dessa tidpunkter gjorts felbedömningar som kan föranleda den våldsamma kritik som nu riktas mot regeringen? Jag måste säga, ärade kammarledamöter, att när jag gjort detta och i efterhand försökt att utifrån de vid varje tidpunkt föreliggande omständigheterna bedöma läget, har jag kommit fram till — och jag hyser den meningen även nu — att det inte fanns någon möjlighet att bedöma saken på annat sätt än som skett.

Jag tror man kan säga, att om inte de åtgärder genomförts, som vidtogs i de olika skedena, och genomförts så som var fallet, hade vi i dag med stor sannolikhet inte haft något fall Wennerström att diskutera. Åtgärderna har kunnat vidtagas framför allt tack vare ett fint samarbete mellan statspolisintendenten och försvarsministern och därtill ett ytterst skickligt arbete från statspolisens och statspolisintendentens sida. Detta ledde till att Wennerström kunde avslöjas, och jag tycker att detta samarbete och detta spaningsarbete är värt en eloge.

Herr Larsson i Luttra sade att han hoppades att debatten inte skulle röra polisens samarbetsnämnd. Jag måste göra herr Larsson besviken i det hänseendet, ty jag tänker syssla något med just polisens samarbetsnämnd.

Jag sade redan i höstas och jag har sagt det också inför juristkommissionen, efter det att statspolisintendenten Thulin deklarerat att ansvaret för verksamheten helt och hållet föll på honom: Detta är givetvis formellt riktigt, men samrådsnämnden kan ju aldrig undandra

sig det moraliska ansvaret för de råd som nämnden givit eller underlåtit att ge polisledningen. — I det yttrande som jag fällde inför juristkommissionen instämde samtliga övriga ledamöter av samrådsnämnden.

Man försökte i höstas, och herr Larsson i Luttra har gjort det också i dag, att bagatellisera nämndens uppgift till att endast avse skyddet för den enskilda individen. Jag sade redan i höstas och upprepar det i dag, att detta är ju endast en sida av saken, ty för att kunna verka för skyddet av den enskilda individen måste nämnden även göra bedömningar av den andra sidan — bedöma hur man skall handla i det ena eller andra läget.

Jag vill fråga herr Larsson i Luttra, som i dag är beredd att sätta sitt namn under en prickning av Sven Andersson och Östen Undén: Varför begärde aldrig herr Larsson i Luttra under hela den tid, som vi gemensamt har kunnat följa detta ärende, att en framställning skulle göras till Sven Andersson eller någon annan om att ett ingripande skulle ske? Någon sådan propå har aldrig framförts från vare sig herr Larsson i Luttra eller någon annan i samrådsnämnden — inte från mig heller för den delen.

Jag tycker att hela detta uppträdande är ohederligt. Jag är visserligen hedning men det finns många i denna kammare som vill lägga de kristna urkunderna som grund för sitt handlande — och även en hedning kanske kan finna ett sanningens ord på något ställe i dessa kristna urkunder. Jag erinrar mig i detta sammanhang ett ord, som om jag inte minns fel lyder: »Dömen icke, så varden I icke dömde.»

Nu vill herr Larsson i Luttra döma Sven Andersson och Östen Undén. Han framförde i denna debatt den åsikten att man i varje fall på ett tidigare stadium skulle ha avskedat Wennerström från hans befattning. Ja, herr Larsson i Luttra har haft möjlighet att framföra denna uppfattning vid en rad tillfällen.

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Med reservation för att herr Larsson möjligen inte deltagit vid något av följande sammanträden har det funnits tillfälle att göra detta den 23 oktober 1959, den 24 februari och den 1 december 1960, den 26 januari, den 24 maj och den 1 november 1961, den 22 februari, den 8 juni och den 24 oktober 1962, den 7 mars, den 15 mars och den 3 maj 1963. Inte vid något av dessa tillfällen har vare sig herr Larsson i Luttra eller någon annan begärt att det skulle vidtagas någon åtgärd i fallet Wennerström.

Herr Larsson i Luttra hävdade vidare i höstas och tidigare i dag — jag kan för övrigt helt instämma i den första delen av hans anförande — att Wennerström var en säkerhetsrisk. Jag skall citera vad herr Larsson i Luttra sade inför juristkommissionen den 6 september 1963. Det står på sidan 707, om herr Larsson vill slå upp det: »Vad man s. a. s. misstänkte Wennerström för, det var ju bara att vi bedömde det som säkerhetspolisen som en viss säkerhetsrisk, mest därför att det var konstaterade kontakter med folk ifrån främmande ambassader som han hade och kontakterna på försvarsstaben, så bedömdes det ju såsom en risk, men det var väl ingen som hyste någon misstanke om att han sysslade med spioneri, utan det var just detta att vi måste konstatera att det kunde finnas en risk.» På sid. 708 fortsätter herr Larsson: »Jag tror för min del att det gällde sammanträdet hösten 1961 och det gällde väl sedan frågan om den här omplaceringen» — alltså omplaceringen till UD.

Varken herr Larsson i Luttra eller någon annan i samrådsnämnden ville någon gång under ärendets handläggning rekommendera att man skulle avskeda någon som herr Larsson själv karakteriserade som en säkerhetsrisk. Och mina vänner, hur skulle det se ut att göra på det sättet? Vill herr Larsson eller någon annan av dem som uppträtt

i dagens debatt kräva att vi skall avskeda alla dem som under årens lopp — jag kan ta hela den tid som jag sysslat med denna verksamhet — kunnat betecknas som säkerhetsrisker? Det finns även i dag en hel del personer som kan betecknas som säkerhetsrisker.

Om herrarna vill, kan jag stå till tjänst med att från denna talarstol presentera en lista på aktuella säkerhetsrisker, så att vi sedan kan säga: De där är farliga personer. Dem måste vi avskeda fortast möjligt!

Jag kan i detta resonemang om bedömningen av fallet Wennerström även hänvisa till ett yttrande av överbefälhavaren Rapp, även detta från polisförhören. Förhørsledaren säger: »Så att ni betraktade detta närmast så att det var inte någon anledning till allvarlig oro i det här läget.» På detta svarar Rapp: »Nej. Nu efteråt har jag ju fått för mig föredraget vad vi har för s. k. säkerhetsrisker och i förhållande till dem så var det här inte någonting. Vad jag kan förstå betraktades det inte som något speciellt allvarligt fall. Men den där föredragningen fick jag inte då.»

Inte ens överbefälhavaren Rapp betraktade alltså vid denna tidpunkt Wennerström som något särskilt allvarligt fall.

Jag skall nu övergå till en annan sida av denna problematik. De som tillhör oppositionen borde efter sin huvudlösa uppläggning av attackerna i fallet Wennerström kanske ändå ta sig en funderrare.

Har ni någon gång tänkt på, när ni talar om vilka skador Wennerström förorsakat, vilka skador ni själva kan ha förorsakat genom just denna uppläggning? Ni har drivit denna affär dithän, att man nu anser sig vara tvungen att redovisa det mesta möjliga av det material som finns, d. v. s. allt material som kan utlämnas utan direkt skada för rikets säkerhet. Men, ärade kammarledamöter, i detta material finns en hel del av oskattbart värde för den som vill dra

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ut kontentan av det. Oppositionen har genom sin uppläggnings öppet redovisat för dem som vill ha reda på det hur den svenska säkerhetspolisen bedriver sitt arbete. Jag är ganska övertygad om att ryssarna gnuggar händerna av förtjusning över att de får veta allt detta utan att ens behöva betala något för det. Vad jag är mest oroad för är att just detta i framtiden kanske kan åstadkomma större skador för Sverige och för det svenska försvaret än vad till och med Wennerström åstadkommit.

Har inte den borgerliga oppositionen tänkt igenom de konsekvenserna? Hur menar ni att man skall göra med andra säkerhetsrisker? Skall de avskedas på hur lösa misstankar som helst? Skall man stoppa dem i karriären? Vågar säkerhetspolisen efter detta föra några registeruppgifter om någon person över huvud taget? Det kan vara en helt oskyldig som hamnar i polisens register, därför att han har uppträtt på ett oförklarligt sätt vid något tillfälle och därför kommit att dra uppmärksamheten till sig.

Jag ser i andanom den dag då *Expressen* kommer att kräva att statspolisens hemliga personregister skall göras offentligt och utlämnas till pressen. Tänk så duktig man då varit!

Den debatt som här förts har gett mig intrycket att oppositionen inte begripit ett dugg av denna verksamhet. Herr Larsson i Luttra och även herr Heckscher borde begripa någonting av den. Herr Hedlund har — dess bättre — uppträtt på ett sådant sätt att han bevisat att han begripit någonting av vad det är fråga om.

Jag skall slutligen bara kommentera ett par detaljer. Herr Braconier och även herr Larsson i Luttra ställde en fråga som varit uppe många gånger tidigare: Varför informerades ingen på UD om att Wennerström betraktades som en säkerhetsrisk? Jag trodde inte att jag skulle få höra detta av herr Larsson i Luttra. Här är vi ute på djupt

vatten, herr Larsson i Luttra. Herr Larsson vet lika bra som jag vad anledningen är till att inga sådana informationer lämnades inom UD. Vill herr Larsson fortsätta den diskussionen med mig, så à la bonne heure — men jag tvivlar på att han vill det.

Herr Wedén sade i sitt anförande, att efter detta så kommer Sven Andersson aldrig att kunna bli hela det svenska folkets försvarsminister. Jag har, herr Wedén, sannerligen inga pretentioner på att den borgerliga oppositionen skall acceptera Sven Andersson som sin försvarsminister. Men jag tror ändå jag vågar säga att Sven Andersson även i fortsättningen kommer att ha förtroendet att vara socialdemokratisk försvarsminister.

I detta anförande instämde fru *Eken-dahl*, herrar *Hagnell*, *Carbell*, *Zetterberg* och *Lindkvist*, fröken *Olsson*, herr *Johansson* i Södertälje, fru *Lewén-Eliasson*, herrar *Lindahl*, *Trana*, *Nyström*, *Ekström* i Björkvik och *Lundkvist*, fröken *Andersson* i Strängnäs, herrar *Berg*, *Persson* i Skänninge och *Andersson* i Linköping, fröken *Bergegren*, herrar *Johansson* i Norrköping och *Forsberg*, fru *Ekroth*, herr *Fagerlund*, fru *Torbrink*, herrar *Arweson*, *Heidenberg* och *Karlsson* i Olofström, fru *Löfqvist*, herrar *Fridolfsson*, *Engkvist*, *Blidfors*, *Svenning*, *Henningsson* och *Bengtsson* i Landskrona, fru *Skantz*, herr *Levin*, fru *Holmqvist*, herrar *Nilsson* i Göteborg, *Andreasson*, *Kristenson* i Göteborg, *Carlsson* i Göteborg och *Andersson* i Billingsfors, fröken *Anderson* i Lerum, herrar *Johansson* i Trollhättan, *Carlstein* och *Odhe*, fru *Johansson*, fröken *Sandell*, herrar *Andersson* i Storfors, *Eskilsson*, *Eskel*, *Petterson* i Degerfors och *Allard*, fru *Renström-Ingenäs*, herrar *Carlsson* i Västerås, *Hammarberg*, *Östrand*, *Persson* i Tandö, *Mellqvist* och *Asp*, fru *Thunvall*, herrar *Ekström* i Iggesund, *Haglund* och *Sundelin*, fru *Holmberg*, herr *Martinsson*, fru *Edin*, herr *Lundmark*, fru

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Lindekvist samt herrar *Svanberg* och *Lassinantti* (samtliga s).

Därefter anförde:

Herr **HECKSCHER** (h) kort genmäle: Herr talman! Det är glädjande att socialdemokratiska gruppen har funnit något att instämma i. Jag förstår att herr Gustafssons anförande var karakteristiskt för gruppens ståndpunkt, och jag noterar bara dessa instämmanden.

Vad som emellertid har kommit mig att begära ordet var några andra saker.

För det första vill jag instämma med herr Gustafsson i Stockholm även jag på en punkt: själva spaningsarbetet är värt en elege.

För det andra: Det har aldrig på något som helst sätt bevisats eller ens anförts avgörande skäl för att Wennerströms placering på UD skulle ha varit nödvändig för att han skulle bli avslöjad.

För det tredje vill jag med anledning av vad herr Gustafsson sade till herr Larsson i Luttra om informationen i UD konstatera att det såvitt jag vet i varje fall inte har funnits några hinder för att informera statsrådet af Geijerstam. Det skulle vara mycket intressant om herr Gustafsson kunde påpeka sådana hinder.

Herr Gustafsson vill nu göra oppositionen ansvarig för urvalet av de handlingar som regeringen valt att publicera. Det är verkligen att gå ovanligt långt. Vi har inte ens haft tillfälle att kontrollera hur urvalet är beskaffat. Om regeringen har valt att publicera sådant som borde ha hållits hemligt — vilket jag inte vet och inte har någon anledning att påstå, men det gör ju herr Gustafsson gällande — måste ansvaret för detta helt och hållet vila på regeringen själv.

Det finns ju också mellanformer mellan ett snålt hemlighållande av uppgifter och publicering av sådant som kan vara ömtåligt. Redan den 29 juni begärde vi från oppositionens sida ett för-

troendefullt samarbete med regeringen med utlämnande till oss av de upplysningar som man kunde anförtro oss; en del av oss har ju sysslat med hemliga ärenden förut i andra sammanhang. Det fick vi inte. Om den omständigheten att vi inte fick det och att vi därför måste fullfölja vår kritik kan vara en förklaring till att regeringen sedan publicerar handlingar som herr Gustafsson anser borde ha förblivit opublicerade, får regeringen faktiskt ta på sig ansvaret för det själv. Herr Gustafsson har antagligen heller inte varit rådfrågad, så honom vill jag inte lägga något ansvar på.

Herr **LARSSON** i Luttra (cp) kort genmäle:

Herr talman! Herr Gustafsson i Stockholm har här ställt en rad frågor till mig, frågor som jag är ganska förvånad över eftersom vi ju hade ett samtal i höstas som gav mig intrycket att vi var rätt eniga om vilken funktion polisenämnden hade och vilka uppgifter den inte hade.

Nu frågar herr Gustafsson varför aldrig jag eller någon annan i nämnden begärde att vi skulle göra något ingripande. Jag har förut i dag sagt att det angavs två förutsättningar för placeringen i UD. För det första att arbetsuppgifterna skulle vara de som från början angavs och för det andra att övervakningen skulle vara effektiv. Det var självfallna förutsättningar.

I enlighet med vad jag sagt tidigare i dag anser jag att om dessa båda förutsättningar hade uppfyllts så hade placeringen i UD kunnat accepteras. Nu vet vi att det brast i båda dessa avseenden. Det vet vi nu, men ända fram till föredragningen inför utrikesministern den 6 december 1962 visste inte ens säkerhetspolisen hur illa det var ställt i dessa avseenden, vilka arbetsuppgifter som Wennerström egentligen hade o. s. v. Säkerhetspolisen, statspolisintendenten i första hand, är ju samråds-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

nämndens enda informationskälla. Alldeles uppenbart är att vi inte hade möjlighet att den vägen få informationer om hur det stod till i försvars- och utrikesdepartementen med dessa frågor.

Det förefaller mig som om herr Gustafsson i Stockholm skulle mena att samrådsnämndens ledamöter knappast skulle ha rätt att kritisera regeringen för vad som har skett inom försvars- och utrikesdepartementen. Jag tycker tvärtom: samrådsnämndens ledamöter har särskilt stor anledning att vara besvikna över utvecklingen och större anledning än andra att kritisera dem som burit ansvaret för Wennerströms arbetsuppgifter och övervakning.

Herr GUSTAFSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill först bara säga till herr Heckscher, att han nu försöker krypa bakom regeringen och säga att det är denna som bestämmer vad som skall offentliggöras. Det är riktigt. Det är också en riktig slutsats som herr Heckscher drar att jag inte tillfrågats, men jag har samma uppfattning som regeringen att här skall allt offentliggöras som över huvud taget går att offentliggöra.

Men det var inte det jag vände mig mot, utan mot att ni drivit fram denna situation. Det var från den utgångspunkten jag tillät mig att också peka på en annan sida av detta problem.

Herr Larsson i Luttra försöker att komma ur sitt dilemma genom att göra en glidning, och det är en känd taktik i alla diskussioner. Han säger, att placeringen i UD betraktades som ofarlig. Ja, vi kan väl säga att vi är överens om detta, men, herr Larsson, vi blev ganska snart i denna samrådsnämnd underkunniga om att Wennerström var på jakt efter uppgifter med vilka han inte hade att skaffa. Herr Larsson var lika väl som jag medveten om denna utveckling och det hade funnits utrymme för herr Larsson att vid alla de tidpunkter

jag räknade upp begära ett ingripande. Men någon sådan framställning har aldrig gjorts.

Sedan säger herr Larsson att även om man suttit i denna samrådsnämnd och varit med om detta, har man förden-skull inte rätt att kritisera försvars- och utrikesministrarna? Jo, herr Larsson har givetvis rätt att kritisera vem han vill. Det är hans sak att avgöra. Men herr Larsson får också vara medveten om att om han sätter sig i den situationen, tar jag mig friheten att kritisera något som jag vill beteckna som djupt ohederligt. Det skulle ha klätt herr Larsson i Luttra betydligt bättre, om han hade föredragit att vid detta ärendes behandling i konstitutionsutskottet sätta sig vid väggen i stället för vid bordet.

Herr HECKSCHER (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag har ingen längtan efter att krypa bakom regeringen i vare sig det ena eller andra ärendet, men i detta fall befinner jag mig i den lyckliga situationen att jag inte känner något behov av att söka skydd hos någon som helst person. Jag har lika litet som herr Gustafsson i Stockholm varit tillfrågad om vilka handlingar som skulle publiceras. Det är regeringen som beslutar om publiceringen.

Nu säger herr Gustafsson i Stockholm att oppositionens kritik har medfört, att regeringen funnit att den bör offentliggöra allt som över huvud taget går att offentliggöra. Ja, jag tycker att det är en mycket klok ståndpunkt, och om det är oppositionens kritik som medfört att regeringen intar denna kloka ståndpunkt, är jag naturligtvis fullt beredd att vara med och ta ansvaret och understödja regeringens handlande. Men då kan man inte komma och säga att här har publicerats saker som gör skada, kanske större skada än hela Wennerströmaffären, som herr Gustafsson i Stockholm tycktes antyda i sitt förra inlägg. Ingen har gjort någonting som

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

kan ge regeringen anledning att publicera sådana saker som gör landet skada. Om regeringen har gjort detta — jag vill påpeka att jag i motsats till herr Gustafsson i Stockholm inte sett exemplet på det i de publicerade handlingarna — måste den ta ansvaret för den saken. Jag tycker att herr Gustafsson i Stockholm skall ordna krypandet i rätt riktning. Här är det fråga om att regeringen inte skall få krypa bakom oppositionen, om det gäller att ta ansvaret för sådana åtgärder.

Herr GUSTAFSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Heckscher kan vara fullkomligt lugn! Varken regeringen, den socialdemokratiska riksdagsgruppen eller det socialdemokratiska partiet har någon önskan eller något behov av att krypa bakom oppositionens rygg. Det skyddet, herr Heckscher, betraktar vi inte vara av den arten att det är något att krypa bakom.

Herr Heckscher säger att han inte fattar min tankegång, och det är kanske mitt eget fel. Jag trodde ändå att herr Heckscher sysslat så mycket med säkerhetsfrågor, att han skulle kunna begripa *någon* av det resonemang som jag förde i mitt första inlägg här. Bland det som redovisats i den svenska pressen finns även saker, som en skicklig bedömare kan dra slutsatser av och som kan vålla landet betydande skada. Det har herr Heckscher inte fattat. Ja, vad skall man säga om det? Man kan bara beklaga!

Herr talmannen övertog ledningen av förhandlingarna.

Herr LARSSON i Luttra (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill bara till herr Gustafsson i Stockholm i allra största korthet säga, att samrådsnämnden, som är knuten till säkerhetspolisen, framför allt för att trygga den enskildes integritet och rättssäkerhet är *en* sak och att

den konstitutionella granskningen av regeringens handläggning av frågor en helt annan sak. Jag kommer för min del inte att ta några order av herr Gustafsson i Stockholm om huruvida jag vill sitta vid bordet eller vid väggen i konstitutionsutskottet.

Hans excellens herr statsministern
ERLANDER:

Herr talman! Man kan väl förstå att herr Larsson i Luttra själv vill bestämma om han skall delta i konstitutionsutskottets granskningsarbete eller ej. Men vad som onekligen överraskar är det som ligger bakom herr Gustafssons i Stockholm intensitet i inläggen, nämligen att det gavs en mängd tillfällen för alla i den parlamentariska samrådsnämnden att noggrant följa vad som hände i Wennerströmaffären och att man, trots detta noggranna uppföljande, varvid man naturligtvis också fick upplysningar om vad som hände i utrikesdepartementet, icke vid något tillfälle framställde de krav som herr Larsson i Luttra nu anser vara så självklara att han kräver försvarsministerns avgång för att han inte tillgodosett dem. Detta verkar mycket besynnerligt, och jag tror att herr Larsson i Luttra kommer att få det besvärligt att förklara att han, med kännedom om alla de ting försvarsministern visste om 1962, hade *en* uppfattning då men nu, 1964, har en *annan* uppfattning om hur Wennerströmaffären bort handläggas. Det är en förändring i bedömningen som har skett under en relativt kort tid.

Jag har suttit i första kammaren och bara sporadiskt haft möjligheter att följa debatten i andra kammaren. Ett par yttranden i debatten i denna kammare har jag emellertid hört. Ett av dem gjorde mig ganska förvånad och ledsen. Det var när herr Wedén sade: »Den nuvarande försvarsministern kan efter detta aldrig bli hela svenska folkets försvarsminister. Det vore bra om statsministern hade detta klart för sig.»

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

Jag frågar nu herr Wedén om detta är en lek med ord eller om det ligger en realitet bakom och om det parti herr Wedén representerar har för avsikt att bryta den praxis som vi följt under många år — enligt min uppfattning till landets och försvarets gagn — att försöka komma fram till samförstånds lösningar under försvarsministerns ledning i vår nationella säkerhetsfråga. Är inte avsikten att helt enkelt bryta den traditionella behandlingen av försvarsfrågor, är det en lättsinnig lek med ord när man slungar fram ett sådant påstående som herr Wedéns. Men jag skall inte gå in i en närmare diskussion om denna sak förrän jag fått höra vad som ligger bakom herr Wedéns yttrande, om det är allvar eller om det, som så mycket annat i denna affär, är tomt prat utan innehåll.

Två talare i första kammaren och en i denna kammare, vilkas anföranden jag lyssnat till, har med skärpa vänt sig mot mitt förstamajtal. Herr Heckscher, vars inlägg jag lyssnade till, sade att landets statsminister icke tagit upp Wennerströmaffären med tillbörligt allvar i sitt förstamajtal. Det uppstår så lätt mytbildningar. Rätt som det är framstår kanske herr Heckschers fullkomligt orättfärdiga beskyllning som ett faktum. Jag hoppas därför att herr talmannen ursäktar att jag läser upp den passus — den är inte särskilt lång — ur mitt förstamajtal som handlar om Wennerströmaffären. Det kan vara nyttigt att läsa in denna passus i kammarens protokoll så att vi vet vad det är som enligt herr Heckschers mening inte vittnar om att statsministern tar denna sak med tillräckligt allvar. Vad jag sade var följande:

»Sverige har genom Wennerströmaffären fått en hårdhänt erinran om de internationella motsättningarnas styrka och det internationella lägets allvar. Wennerströmaffären är en nationell olycka. Gemensamt måste vi bota de skador den vållat. De materiella skade-

verkningarna har lyckligtvis visat sig vara långt mera begränsade än de miljardbelopp som antydde i den första upphetsningen efter avslöjandet. Det är av vikt både inåt och utåt att vi manifesterar, att vår försvarsvilja är orubbad och att vi alltjämt har tillit till vår förmåga att värna oss.

Wennerströmaffären har framkallat en hård politisk strid rörande det politiska ansvaret.

Att en sådan diskussion uppkommer är naturligt i en demokrati. För regeringen är det angeläget att tillse att debatten i Wennerströmaffären föres på grundval av ett så rikhaltigt och tillförlitligt material som möjligt. Vi har därför redan från första dagen efter avslöjandet förklarat, att alla papper skall läggas på bordet. Regeringen tillkallade omedelbart några av landets främsta domare för att i grunden klarlägga vad som inträffat. Juristkommissionen erhöll utomordentliga fullmakter för att möjliggöra för den att rikta strålkastarna på varje del av Wennerströmaffärens handläggning. Vi hävdade att den parlamentariska granskningen skall ske av riksdagens konstitutionsutskott och att ansvarsfrågan skall avgöras av riksdagen. Vi förklarade vidare att denna riksdagens granskning möjligen skulle underlättas om materialet först genomgicks av en parlamentarisk kommission, bestående av riksdagsmän, utsedda av de fyra demokratiska partierna. Tidpunkten för en sådan kommissions tillsättande var när juristkommissionen slutfört sina förhör.

Denna av regeringen föreslagna arbetsmetod har tillämpats. Juristkommissionen och den parlamentariska kommissionen har redovisat sina uppdrag i vad de avser statsrådets handläggning av Wennerströmaffären. Resultaten har redovisats med en öppenhet som icke torde ha något internationellt motstycke.

Det tillkommer nu riksdagen att ta ställning på grundval av föreliggande

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

material. Varje svensk medborgare kan bilda sig en uppfattning om detta materials beskaffenhet.

De två kommissionernas skildring är historien om ett mödosamt och tålmodigt arbete från polisens sida som till slut ledde fram till ett avslöjande. Det är också historien om försvarsministerns intensiva arbete för att stödja polisens ansträngningar och för att i samarbete med den militära säkerhetstjänsten förhindra Wennerström att få tag på hemliga försvarshandlingar. Det är mot bakgrund av detta upprörande när det partipolitiska nitet drives så långt att försvarsministerns handläggning beskrives som ett uttryck för nonchalans och lättsinne. Den som läser juristkommissionens betänkande måste instämma i dess omdöme: att Wennerström kunde fortsätta sin verskamhet så länge är inte förvånande, det förvånande är att han någon gång avslöjades.

Svenska folket har rätt att få klara besked i Wennerströmaffären. Regeringen har rätt att förvänta en noggrann prövning på grundval av det föreliggande materialet och att detta icke vantolkas för att nå partipolitiska syften. Redan dagen efter Wennerströms gripande tycks folkpartiet och högern ha bestämt sig för att göra en enskild mans landsförräderi till en stor politisk stridsfråga. Det förefaller som om de alldeles oavsett materialet nu ämnar framhärda i denna partipolitiska iver. Söker de strid i denna fråga, då skall de få den. Vi hyser ingen tvekan om utgången.»

Jag vädjar till de ärade kammarledamöterna att påvisa på vilken punkt som statsministern här har uttryckt sig på ett sätt som icke präglats av det allvar som Wennerströmaffären motiverat. Jag tycker faktiskt att det är ganska besynnerligt att man som argument i debatten skall citera ett tal som kammarens ledamöter nu sannolikt för första gången hör. Man kunde väl inte vänta sig att jag skulle begå den fräck-

heten att läsa in talet i kammarens protokoll, men nu är det, herr talman, gjort. Jag hoppas emellertid att det i fortsättningen inte skall bli nödvändigt att läsa in mina förstamajtal i kammarens protokoll, men för att förhindra den mycket besynnerliga mytbildning som höll på att uppstå här om detta tals innehåll är det lika bra att göra det. Och jag ångrar att jag inte på sin tid läste in Metalltalet 1961 i kammarens protokoll, ty då hade många onödiga och hårda ord kunnat undvikas, eftersom så många tvärsäkert yttrade sig på hörsägner om vad detta tal innehöll.

Ja, det är riktigt som herr Gustafsson i Stockholm sade, att det är med en förbluffande öppenhet som vi nu redovisar detta material. Vi tror att det är riktigt att göra det. Det är också riktigt att det aldrig har förekommit i Sverige, och det har säkerligen aldrig förekommit någon annanstans heller, att man med sådan iver har försökt att lägga varje kort på bordet som kan ha någon betydelse för frågans bedömande. Jag kan väl förstå att många tycker att det här materialet är så överväldigande att det är svårt att få någon reda i det, att det är så mycket som kommer fram här att de väsentliga punkterna kommer bort.

Nu vill jag emellertid fästa uppmärksamheten på att det inte kan vara för alla kammarens ledamöter som detta material kommer så plötsligt och våldsamt forsannde. De som sitter i nämnden har haft tillgång till det — till och med innan regeringen hade det — konstitutionsutskottets ledamöter har haft tillgång till det, och därför är jag överraskad över att representanter för dessa två grupper klagar. Men det är riktigt att det är ett stort material. Å andra sidan har vi diskuterat dessa ting så mycket att det ändå finns saker om vilka vi kan vara fullkomligt överens. Vi är för det första överens om att vi haft att göra med en mycket

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

förslagen brottsling. Vi kan väl också, oavsett att partinitet nu tycks driva andra till en annan uppfattning, erkänna att det var mycket vaga misstankar mot honom ända fram till början av 1953 och vi kan väl också medge att hans arbetsuppgifter var sådana, att han hade lätt att kamouflera sin brottsliga verksamhet.

Det är ett nästan otroligt arbete som polisledning och militär säkerhetsledning har lagt ner för att få fast honom. Det är inte bara det att det är ett kolossalt mödosamt arbete, utan det är också ett mycket besvärligt arbete därför att det gång på gång har ställt de ansvariga myndigheterna inför avvägningsproblem, vilka — som jag tycker åtminstone av vad jag har hört av denna kammars debatt — har fullständigt kommit bort i diskussionen.

Vi har avvägt problemet med den enskildes rätt och samhällets rätt att skydda sig. Det problemet tror jag har blivit belyst. Men det är ett annat avvägningsproblem som jag tror att kammaren har anledning att fundera på. Om det är så att en person är spion och han sitter på en plats där han har tillgång till mycket hemligt material, så är det givetvis ett säkerhetsintresse att få bort honom från den platsen så fort som möjligt. Det är det ena intresset.

Men om det är en människa som hållit på med verksamheten en lång tid, kan det vara lika viktigt att få fast honom. Inte därför att straffutmätningen är så otroligt viktig. Den är viktig den också, men det viktigaste skälet till att få fast honom är att man skall få reda på vad han ställt till. Här har talats om vilka fruktansvärda ting han har dragit över landet med sitt förräderi. Men då är det ju väl att vi åtminstone vet det nu. Hur skulle vi annars kunna reparera någonting? Om man inte hade vetat någonting i dag, hade vi ju inte kunnat göra någonting för att reparera dessa skador. Här är alltså två fullkomligt berättigade intressen, som kommer i konflikt med varandra.

Det ena är intresset att snabbt få bort honom, så att han inte kan fortsätta sin verksamhet. Det andra är intresset att få fast honom. För att straffa honom, javäl, men framför allt för att kunna få reda på var stötarna har satts in.

I det mycket omfattande materialet finns det ett vittnesmål, som jag verkligen skulle önska att så många svenska medborgare som möjligt läste, och det är kommissarie Danielssons första förhör — jag tror det hölls i augusti 1963 — där han drar upp denna problematik. Jag tror inte man behöver göra mer än att läsa kommissarie Danielssons analys för att förstå hur mycket av de borgerliga kritikernas tolkning som ligger helt vid sidan av en förståelse av vad denna affär innebär.

Men det finns en ännu mer intressant illustration i konkret form av ett förhör som hölls med överbefälhavaren. Det finns redogjort på s. 194, och det vill jag också gärna rekommendera var och en att ta del av, därför att den belyser inte bara det problem som jag här vill erinra om, utan också hur lögnaktigt talet är om att icke försvarsministerns åtgärder för att sätta fast spionen spelade någon roll; att försvarsministern bara handlade rent passivt. Överbefälhavaren berättar följande.

Den 14 mars 1962 redogjorde flygstabschefen inför överbefälhavaren att Wennerström hade hos inspektören för luftbevakningen begärt att få ta del av kvalificerat hemliga handlingar. Hur fick de reda på det? Jo, de fick reda på det därför att genom de åtgärder som överbefälhavaren efter samråd med försvarsministern vidtagit, hade man kanaliserat alla Wennerströms försök att få upplysningar om hemliga handlingar på ett sådant sätt, att man ögonblickligen kunde få en kontroll över om han gjorde försök att få en kvalificerat hemlig handling som rörde svenska försvaret och som inte fanns tillgänglig i utrikesdepartementet. Det är kolossalt viktigt. Här kommer alltså flygstabschefen och berättar detta. Överbefälhavaren under-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

rättar ögonblickligen statspolischefen och frågar honom: Vad skall jag nu göra? Vad svarar statspolischefen? Han säger till överbefälhavaren: ÖB skall ingenting göra.

Överbefälhavaren fortsätter: »Jag hade nämligen velat kalla upp Wennerström och be honom om en förklaring. Här ställdes jag inför en skiljeväg. Rent formellt övertygades jag om att jag i det här fallet var skyldig att följa statspolisintendentens planer och vad han ansåg vara riktigt.» Det är klart att han i sin egenskap av högsta chef för säkerhetstjänsten inom krigsmakten kunde ställas inför en intresse- eller samvetskonflikt. »Men det blev inte fallet», säger överbefälhavaren, »därför att jag övertygades om att här gällde det inte att få Wennerström fast för ett disciplinbrott, som skulle ha gett honom några dagars vaktarrest, utan om han var spion, så gällde det verkligen att få fast honom.» Om han nu inte fick det där arreststraffet för att han överträtt en förordning, gjorde det inte så mycket, allra helst jämfört med om han var spion och genom det straffet blev varnad och skulle gå fri.

Överbefälhavaren fortsätter: »Sålunda den 14 mars 1962 valde jag min väg. Formellt var jag väl skyldig till det, men det är klart att jag kunde opponerat mig och bråkat i den frågan, men efter diskussionen här inom försvarsstaben valde jag i det ögonblicket den linjen att här skulle de (statspolisen) få sköta affären, och vi skulle gå på den linjen. Den stora fisken skulle fångas och inte den lilla.»

Om kammarens ledamöter här i stället för »arreststraff» sätter in ordet »avsked», så har ni precis situationen, den situation som utrikesministern ställdes inför. Skulle han ta den mindre bestraffningen av Wennerström, arresten, och på det sättet befria honom från att bli fast för den stora försummelsen?

Jag kan inte begripa att det skall

vara så svårt att förstå att den synpunkten har värde. Det är klart att det här var ett svårt ställningstagande. Det var ett svårt ställningstagande under det här samtalet, för statspolischefen och för överbefälhavaren.

Vi som nu har tillgång till facit — vilket de inte hade när de fattade sitt beslut — vi vet att det var ett riktigt ställningstagande. Hade de vidtagit någon åtgärd, som hade väckt misstankar hos Wennerström, skulle vi i dag icke haft spionen fast. Han skulle med all sannolikhet ha kunnat fortsätta sin verksamhet på utländsk botten. Men, ärade kammarledamöter, när dåvarande utrikesministern Östen Undén ställdes inför ett motsvarande avvägningsproblem och intog samma ställning, nämligen att i denna fråga var det polisledningen som säkrast kunde bedöma vilka åtgärder som skulle vidtagas mot en person, mot vilken endast vaga misstankar restes, anser konstitutionsutskottet att Undén icke iakttagit rikets samskyldiga nytta och finner det rimligt att mot honom framställa en anmärkning enligt § 107 regeringsformen. Undén har ju gjort precis samma bedömning av polisens prioritet och vikten av att följa polisledningens råd.

Det vore lätt att ur det stora materialet framdra många fler belägg för hur orimligt konstitutionsutskottets majoritet bedömt denna ansvarsfråga. Jag behöver inte göra det. Överste Leche har i en artikel i Stockholms-Tidningen på ett mycket bättre sätt än jag kan göra det klarlagt problemet. Ingen advokatyr från konstitutionsutskottets sida kommer att kunna bortförklara det övergrepp som anmärkningen mot Undén utgör.

Man har sagt att den omständigheten, att Undén på många poster och under många år varit en av de statsmän som skickligare än kanske någon annan visat sig kunna tillvarata Sveriges intressen, inte skall åberopas för att skydda honom mot en anmärkning, om han begått ett fel. Nej, det är riktigt, man kan

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

inte leva på meriter förvärvade på andra fält. Har han begått ett fel som är så allvarligt att han, om han vore i regeringen, borde skiljas från sitt ämbete, så skall det ske. Men vad vi begär är detta: Skulle man inte när det gäller en man som i så många kritiska situationer — jag skulle kunna räkna upp den ena efter den andra — på ett överlägset skickligt sätt hävdat Sveriges intressen och därvid visat hur man skall tillvarata rikets sannskyldiga nytta, kunna lyssna till hans argument och säga sig, att eftersom vi ändå känner hans insatser på andra fält, kan det då ändå inte vara skäl i att, innan vi fäller en dom och begär att han skall prickas för nu ifrågavarande handlande, låta hans synpunkter som så många andra gånger förut i kritiska situationer få göra sig gällande? Det är den omständigheten, att man från oppositionens sida inte velat göra detta som har upprört oss — jag medger det villigt — inte för att vi begär att någon av oss skall placeras in en särställning, utan därför att det funnits anledning att man, om man anser att en person har visat sig så omdömesgill i ännu mera kritiska frågor än denna, skulle ha visat sig angelägen att ta reda på hur det varit möjligt att omdömet i denna affär kunde klicka på detta sätt.

Jag skulle kanske säga några ord med anledning av ett uttalande om att vi på något sätt föraktar konstitutionsutskottets granskning. Jag vet inte riktigt hur orden föll; jag kanske kan lämna det därhän. Men om någon sagt det, vill jag framhålla att jag som gammal statssekreterare i kanslihuset många gånger haft anledning att säga i denna kammar, sedan jag blev regeringsledamot, att jag vet att konstitutionsutskottets granskning är mycket värdefull. Det är bra att landets ledning blir underkastad granskning och får stå till svars för vad den gör. Det är en fördel. Jag hoppas att vad som nu hänt inte skall rubba tilliten till konstitutionsutskottets granskning.

Jag skall bara på denna punkt säga, att i den mån jag varit berörd av denna granskning har jag på ett mycket tidigt stadium medgivit, att det var ett misstag att jag inte underrättades. Till en del var det misstaget beroende på att mitt sätt att organisera arbetet i statsrådsberedningen kunde göras till föremål för kritik. Jag har rättat till det nu, så att sådana saker inte skall upprepas i fortsättningen. Därmed skulle man kunna tänka sig att denna historia är ur världen. Men jag har inte försökt rida på någon ofelbarhetsdogm. Hela det talet faller till marken, eftersom jag har medgivit att det var ett fel. Men jag är ytterligt angelägen att understryka vad jag också sagt, nämligen att ärendet hade behandlats på precis samma sätt om jag hade blivit underrettad. Jag har satt mig in i hur jag skulle ha reagerat och försökt tänka mig in i vad som skulle ha hänt. Jag är som sagt övertygad om att ärendet skulle ha handlagts på precis samma sätt.

När jag därför förklarar mig solidarisk med försvarsministern, sker det inte för att jag i varje situation skulle förklara mig solidarisk med regeringsledamöter, såsom man påstått, utan helt enkelt därför att om jag efter moget övervägande kommer till det resultatet, att jag skulle ha handlat på samma sätt, skulle det vara fegt, om jag skulle begagna mig av den slumpen att jag inte blev underrättad för att säga att jag inte har med saken att göra. Eftersom jag skulle ha gjort på samma sätt som försvarsministern är det naturligt för mig att utfärda denna solidaritetsförklaring.

Det är ganska intressant att konstatera det som jag började mitt anförande med: 1962 fanns det såvitt jag vet, ingen bland de ansvariga myndigheterna som på allvar ifrågasatte att Wennerström skulle skiljas från sin tjänst. Men ändå hyser oppositionen ingen tvekan utan säger nu: Det var fel att inte skilja Wennerström från tjänsten, den försummelsern är så allvarlig att försvarsministern

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

också liksom Undén skall prickas, han skall fällas genom att § 107 i regeringsformen mobiliseras mot honom.

Det kan under sådana förhållanden vara ganska värdefullt att fundera ett ögonblick på hur det såg ut vid denna tidpunkt. Det förelåg misstankar, det är klart, men misstankarna var inte större än att man i mars 1962 var tveksam om huruvida de var så starka, att telefonavlyssning kunde fortsätta. Telefonavlyssningen hade pågått länge, längre än regeringen kände till, men i mars 1962 var man som sagt tveksam beträffande denna därför att misstankarna var så vaga. Juristkommissionen säger att »alla de som under år 1962 hade att taga ställning till fallet Wennerström synes ha varit ytterst ovissa om hur det borde bedömas».

Det fanns vid den tidpunkten uppenbarligen ingen grund för ett ingripande. Fanns det grund för ett entledigande? Om han hade entledigats skulle det ha varit en inkorrekt handling för det fall han var oskyldig. Om han entledigades var det nödvändigt att ge honom ett annat uppdrag i kompensation — och inte vilket uppdrag som helst, herr Heckscher. Det måste vara ett uppdrag som han accepterade, ty om han inte erbjöds ett uppdrag som han kunde acceptera, kunde han ha blivit misstänksam, och det var något som polisledning och säkerhetsledning varnade för. Han måste alltså frivilligt acceptera uppdraget. Sådana uppdrag växer inte på trä'n utan det var faktiskt besvärligt att hitta något sådant.

Så ställs försvarsministern inför det avvägningsproblem som ÖB skildrade vid polisförhöret. Å ena sidan: var han skyldig, så bort med honom fortast möjligt. Å andra sidan: var han skyldig, hade han bedrivit spioneri under en lång tid, så var det ändå viktigt att han blev fast. Där har vi avvägningsproblemet igen, precis i samma form som i det uttalande jag nyss erinrade om från ÖB.

Det är självklart att det kan finnas skäl för båda dessa ståndpunkter. Jag kritiserar ingalunda t. ex. poliskommisariern Hasselrot som i efterhand sagt att det skulle varit bra om Wennerström hade blivit avskedad 1962. Han förde inte fram den tanken till försvarsministern då. Man kan mycket väl ha den uppfattningen, att det kunde ha varit riktigt att Wennerström blivit avskedad 1962. Men det kan vara lika riktigt att följa kommissarie Danielsson, som var närmast ansvarig för spaningarna. Han har sagt att ur spaningssynpunkt är fallet Wennerström ett mönsterexempel på hur en sak skall skötas. Han säger att det är hans uppfattning, att om vi hade haft en hetsporre i låt oss säga försvarsministern eller någon annan som hade sagt: »Vi skall ha slut på detta, kalla honom till förhör!» och han hade nekat eller om han hade blivit skickad till en obetydlig befattning där han inte hade haft möjlighet att skaffa uppgifter, då hade vi haft en dold spion, vi hade aldrig fått reda på den oerhörda skada han åstadkommit, vi hade levat i tron att allt var välbeställt.

Båda dessa oförenliga uppfattningar kan ha fog för sig. Vad vi inte kan begripa från vår sida är att inte oppositionen någon gång tänkt på de avvägningsproblem, den intressekollision som uppstod utan omedelbart är färdig att fälla sina domar.

Ärade kammarledamöter, försvarsministern intog samma position som kommissarie Danielsson. Han lät Wennerström fortsätta. Var det värt risken? Det visste inte försvarsministern när han fattade beslutet, men i dag vet vi det. I dag vet vi att vi tack vare det beslutet har kunnat avslöja spionen och har fått reda på skadeverkningarna. I efterhand har vi fått klart för oss, att försvarsministern intog sin position på ett riktigt sätt. Hade vi skilt Wennerström från hans tjänst 1962, hade vi i dag inte haft någon Wennerströmmaffär. Han hade varit en fri man. Han hade från inter-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

nationell ort kunnat fortsätta sitt spioneri. Skadorna för vårt försvar hade funnits kvar, men vi hade inte vetat om dem och de hade därför inte kunnat repareras.

Låt oss göra det tankeexperimentet, att Wennerström hade flyttat till Spanien, som han hade för avsikt, och att han hade blivit fast där. Vad hade det betytt? Tänk, vilken kampanj man hade fått uppleva här från de borgerliga partierna mot regeringens slapphet och slöhet som låtit en livsfarlig spion gå ur fällan. Då hade vi väl allesammans i regeringen suttit på de anklagades bänk och fått erinringar enligt § 107 rege- ringsformen. Det borde man också tänka på.

När oppositionen nu går att bedöma hur denna affär har skötts har den stora trumf på hand. När det verkligen gällde för försvarsministern att ta ställning, handlade han under stark tidspress på grundval av vaga och osäkra upplysningar. Många andra ting upptog då försvarsministerns och utrikesministerns uppmärksamhet. Ett av de viktigaste skedena i Wennerströmaffären sammanföll med en tillspetsad internationell situation, där de internationella kriserna avlöste varandra. Hösten 1961 hade vi Kongo-krisen, Dag Hammar-skjöld's bortgång och krisen i FN. EEC-debatten stod på sin höjdpunkt. Finlands-krisen kom att betraktas som det kanske mest kritiska momentet i den nordiska efterkrigstidens historia. Utrikesministern var intensivt engagerad i nedrustningsdiskussionen.

Det var sådana ting som tog utrikesministerns och försvarsministerns uppmärksamhet i anspråk under nästan varje minut av deras tid.

Under denna period skulle försvarsministern göra de ställningstaganden som nu kritiserar. Ingen av dessa svårigheter möter oppositionen när man nu i efterhand granskar vad som skett. Korten ligger på bordet; efterklokheten kan blomma oförhindrad. Man har god

tid på sig. Det verkar som om oppositionen inte under det senaste året skulle ha sysslat med något annat än frågan om hur man skulle komma åt regeringen i Wennerströmaffären.

Vad har blivit resultatet av dessa oerhörda tankemödor? Jo, man kräver att Wennerström år 1962 skulle ha avskedats från utrikesdepartementet. Resultatet har blivit att oppositionen, med alla kort på bordet och med god tid att ta position, kommer fram till en lösning som ur landets synpunkt är långt sämre än den lösning som försvarsministern under mycket besvärligare betingelser stannade för. Det är egentligen en fascinerande tanke: Om oppositionen bär sig åt på detta sätt när den har chansen att vara efterklok, hur skulle den då handla om den kom i ansvarsställning?

Jag har vid flera tillfällen varit frestad att ta upp frågan: Hur är det möjligt att en angelägenhet av Wennerströmaffärens karaktär har kunnat bli en stor politisk stridsfråga? Det är ju en fråga som berör betydande nationella säkerhetsvärden och som dessutom i sig rymmer mycket invecklade avvägnings- spörsmål. En sådan fråga borde inte vara särskilt lämpad som slagträ i den partipolitiska striden.

Jag har emellertid inte behövt ta upp saken. I sitt anförande före middags- pausen besvarade herr Heckscher min fråga redan innan jag framställt den.

Herr Heckschers anförande var något av det mest häpnadsväckande som jag har hört här i kammaren. Vad är det herr Heckscher säger? Jo, att skälet till att Wennerströmaffären fått en parlamentarisk och partipolitisk innebörd så gott som uteslutande är att regeringen har handlagt ärendet på det sätt som den gjorde efter juni månad 1963.

Herr talman! Det viktiga i Wennerströmaffären är alltså enligt herr Heckscher inte vad som inträffade åren 1961 och 1962 utan vad som hände efter juni månad 1963. Kammarens ledamöter tor-

Statsrådets befatning med Wennerströmaffären

de observera, att när herr Heckscher kan tillåta sig att säga detta, betyder det att sakmaterialet inte har någon som helst betydelse för i varje fall högerpartiets bedömning av ärendet. Det viktiga är enligt herr Heckscher vad som hände efter avslöjandet av Wennerström. Med andra ord: hade regeringen efter sommaren 1963 handlat på ett annat sätt än vi gjorde, då skulle Sven Andersson och Östen Undén vid sin handläggning av Wennerströmaffären under åren 1961 och 1962 enligt herr Heckschers mening iakttagit rikets sannskyldiga nytta. Men eftersom regeringen efter avslöjandet handlat på det sätt som den gjort, så anser herr Heckscher att Sven Andersson och Östen Undén under åren 1961 och 1962 icke iakttog rikets sannskyldiga nytta.

Herr Heckschers yttrande är det mest avslöjande som förekommit i denna debatt. Det innebär ett erkännande av att hela sakmaterialet icke har spelat den ringaste roll för högerns ställningstagande. Tydligt har alltihop hängts upp på den partipolitiska effekten.

För oss som betraktar konstitutionsutskottets granskning som en allvarlig sak och som sätter värde på att det finns ett konstitutionsutskott som granskar regeringen, ställer herr Heckschers yttrande de borgerliga ledamöternas deltagande i utskottets granskning i en minst sagt egendomlig dager.

Herr HECKSCHER (h) kort genmäle:

Herr talman! Vi är ju vana vid statsministerns sätt att citera och referera och det finns därför ingen anledning för mig att närmare beröra det sätt varpå han återgav en del av mina uttalanden.

Min avsikt var emellertid att framhålla, att de parlamentariska och partipolitiska konsekvenserna av vad som förekommit skulle ha kunnat starkt begränsas, om regeringen handlagt Wennerströmaffären på ett annat sätt. Statsministern förstår mycket väl vad jag

därvid syftar på. Statsministern vet att man skulle, såsom jag sade vid våra överläggningar den 29 juni, genom ett förtroendefullt samarbete i frågan ha kunnat undvika en alltför långtgående politisering.

Det är bland annat därför som statsministerns förstamajtal — som han var älskvärd nog att läsa in i kammarens protokoll — är så belysande. Han säger där, att redan dagen efter det Wennerström gripits tycks högern och folkpartiet ha beslutat sig för att ta Wennerströmaffären till utgångspunkt för en partipolitisk strid. Statsministern vet mycket väl att jag vid våra överläggningar den 29 juni sade, att man borde göra en gemensam ansträngning att undvika en partipolitisk strid och att detta skulle kunna ske genom en gemensam parlamentarisk utredning.

Jag vill ta en annan punkt ur statsministerns förstamajtal som jag tycker är belysande för hans bristande ansvarskänsla när detta tal hölls. Han sade, att de materiella skadeverkningarna lyckligtvis visat sig vara mycket mer begränsade än det miljardbelopp som man i början talade om. Statsministern var kanske inte inne i kammaren då herr Wedén höll sitt anförande. Herr Wedén konstaterade emellertid mot bakgrunden av de studier, som han haft tillfälle göra i frågan, att det antagligen inte räcker med *ett* miljardbelopp. Överbefälhavarens äskanden i avseende på vad som skulle kunna klaras under en treårsperiod uppgår i nedprutat skick till 283 miljoner kronor. Statsministern vet mycket väl att det är avsevärt mindre än vad de materiella skadorna i verkligheten belöper sig till. Jag tycker att dessa bägge saker, som statsministern älskvärt har läst in i protokollet, är tillräckligt belysande för arten av hans anförande.

Statsministern säger nu att jag när det gällde herr Undén skulle ha lyssnat till dennes argument. Ja, herr talman, jag har faktiskt läst redogörelsen för herr

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

Undéns uttalanden inför kommissionerna — det är en av de saker jag hunnit studera av detta rikhaltiga material — men det ändrar inte någonting på de punkter som jag framför allt berörde i mitt anförande. Herr Undén andrar t. ex. som argument för att han inte underrättade statsrådet af Geijerstam, att säkerhetstjänsten kunde ha talat med denne om den hade velat. Jag tycker att det är ett mycket dåligt argument, när en verkschef lämnar över sin befattning till en vikarie för relativt lång tid, att mena att någon annan skulle kunna tala om för vikarien vad verkschefen inte gjorde sig besvär att nämna för honom.

Utrikesministern deltog inte i överläggningarna om instruktionen för Wennerström och tog över huvud taget inte del av den, fastän han visste att de som författade instruktionen icke var medvetna om misstankarna mot Wennerström. Några argument på den punkten har jag inte heller kunnat stöta på i hans redogörelse.

Statsministern gjorde ett påstående — och försvarsministern var förut inne på samma sak — som jag tror helt enkelt är felaktigt, nämligen att det skulle ha underlättat Wennerströms avslöjande att han fick detta uppdrag i utrikesdepartementet. Herr talman! Det har inte anförts några som helst bevis för det.

Statsministern säger nu att man kanske kunde ha satt Wennerström i någon obetydlig befattning, där han inte hade möjlighet att fortsätta sitt spioneri, men då hade han aldrig avslöjats. Det är inte så säkert. Skulle inte, just om han hade suttit i en obetydlig befattning som inte hade gett honom någon anledning att över huvud taget syssla med hemliga handlingar, hans fortsatta strävanden efter att få tag i det ena eller det andra ha blivit ännu mer markerade? Det har framhållits av båda kommissionerna, att ovissheten om vad Wennerströms uppdrag i UD innefattade var en väsentlig orsak till att det var så

svårt att fullfölja spaningsverksamheten under den tid då han tjänstgjorde i utrikesdepartementet. Vid ett par tillfällen har herr Undén sagt att Wennerström kanske kunde förmoda, att hans uppdrag innefattade skyldighet att ta del av vissa handlingar.

Tror man verkligen eller — för att gå ett steg längre — är man så övertygad om att Wennerström glatt och villigt skulle ha slutat leta efter hemliga handlingar, om han fått ett mera obetydligt uppdrag? Naturligtvis inte. Han skulle ha fortsatt så länge han haft möjlighet. Det är fullt ut lika tänkbart, att det skulle ha blivit lättare att avslöja honom och gått snabbare att gripa honom under sådana förhållanden.

Det är klart att denna fråga om avvägningen — som statsministern var inne på — är mycket väsentlig. Statsministern omnämnde en del kriser som inträffade under den tid då Wennerströmmaffären handlades. Jag förstår att vederbörande departementschefer därför hade svårt att hinna med allt, men dessa kriser visar också hur allvarligt det var att Wennerström ännu vid denna tid fick fortsätta sin spionerverksamhet.

Herr WEDEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Statsministern har här återgivit åtskilliga yttranden ur protokollen från de samtal och förhör som juristkommissionen har föranställt. Jag har tidigare i dag riktat en fråga till regeringsbänken som, såvitt jag kunnat uppfatta, hittills inte blivit besvarad. Jag ber därför att få upprepa frågan till statsministern.

Detta offentlighörande har skett i den elfte timmens femtiononde minut före dagens debatt. Det har givit regeringen alla tillfällen att genom sina medhjälpare klara ut enskildheter i dessa protokoll, under det att oppositionsidan i stort sett fått lita till tre människors minne. I vad gäller ett vidare offentlighörande inskränker jag mig för

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

dagen — men enbart för dagen, ty det finns vidare och även internationella perspektiv på denna fråga — till att upprepa min fråga: Är regeringen villig att se till att de två exemplaren — de enda som såvitt jag vet finns kvar sedan bandinspelningarna förstörts och de andra exemplaren bränts — ställs till förfogande för en opartisk instans, den parlamentariska nämnden eller någon annan, på ett sådant sätt att vi — vilket är lyckligt för den fortsatta debattens balans och lugn — får fullständig klarhet beträffande att vad som publiceras är i landets intresse och inte i regeringens?

Statsministern har alltså här upprepat en del uttalanden ur dessa protokoll, och de stöder det resonemang som försvarsministern tidigare förde om att det var bra att ha Wennerström kvar i utrikesdepartementet eftersom han därigenom kunde avslöjas. Jag vill tillåta mig, herr talman, att ännu en gång läsa upp vad juristkommissionen säger i sin rapport, eftersom statsministern tydligen inte har varit i tillfälle att uppfatta att det innebär ett fullständigt underkännande av detta resonemang. Kommissionen säger:

»Såsom ett skäl mot att skilja Wennerström från UD-uppdraget har anförts, att han skulle kunna avslöjas i samband med tjänstgöringen där. Detta motiv synes dock ej ha förelegat hos spaningsledningen, vilken nu liksom förut torde ha föredragit att Wennerström helt avkopplades. Motiveringen hade ock enligt kommissionens mening föga bärkraft. Utsikterna att få Wennerström avslöjad kunde inte gärna bedömas särskilt optimistiskt. Och även om ansträngningarna därutinnan skulle krönas med framgång — såsom ju till slut skedde — kunde man likväl knappast räkna med att genom uppgifter av Wennerström få omfattningen av hans brottsliga verksamhet klarlagd.»

Herr statsminister! Jag vet att man på den militära sidan har haft en mot-

satt uppfattning. Jag vet att man — liksom försvarsministern i sitt försvar här i dag, vilket strider mot den uppfattning som försvarsministern uttalade under det aktuella skeendet — har fört det resonemang som statsministern nyss här förde. Men just intresset av att inte låta efterklokheten tala borde väl medföra, att man talar om de bedömningar som skedde när händelseförloppet utspelades. Dessa bedömningar var alltså de som framgår av vad juristkommissionen här uttalat.

Sedan sade statsministern att man väl i denna säkerhetsfråga, i denna militärpolitiska fråga, skulle kunna lita till herr Undéns omdöme såsom man gjort i så många andra avseenden. Herr talman, jag har här tidigare i dag — alla de ledamöter av kammaren som var närvarande då kommer säkert ihåg det — sagt flera uttryckligen uppskattande ord i de avseenden statsministern åsyftade — utom detta. Jag har också sagt, att här hade herr Undén ett blint fält som var till stor skada. Jag har sagt att i de försvarspolitiska och militärpolitiska bedömningarna utövade statsministern och nuvarande utrikesministern säkerligen ett för landet välsignelsebringande neutraliserande inflytande på herr Undéns uppfattning om försvarspolitikens betydelse för Sveriges möjligheter att upprätthålla den speciella svenska politiken med en alliansfri, oberoende hållning, som syftar till neutralitet under krig, och en stark försvarspolitik. Men jag har alltså gjort gällande, att det hos Undén fanns ett blint fält, och jag bestrider helt och hållet att statsministern har kunnat motargumentera detta.

Statsministern har frågat mig, om mitt uttalande beträffande försvarsministern betyder, att försvarsministern inte efter vad som hänt kan vara hela svenska folkets försvarsminister och att jag och den meningsriktning jag företräder vill bryta samarbetet i försvarsfrågan. Nej, herr statsminister, det sista betyder det inte; vi är synnerligen an-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

gelägna om detta samarbete. Men det betyder, herr talman, att statsministern själv skall besinna sitt ansvar för de personliga förutsättningar under vilka detta samarbete skall fortsättas.

Herr LARSSON i Luttra (cp) kort gemmäle:

Herr talman! Statsministern var också inne på mitt ställningstagande i konstitutionsutskottet. Men innan jag säger något om det skall jag återge några rader ur det meningsutbyte, som herr Gustafsson i Stockholm och jag hade i interpellationsdebatten den 29 oktober 1963. Där svarade jag på en fråga från herr Gustafsson: »Vad herr Gustafsson i Stockholm nu sade bekräftar väl egentligen bara att vi inte hade ett tillräckligt fylligt material för att kunna göra en bedömning av säkerhetsriskerna. Någon sådan behövdes väl inte heller, eftersom man får förutsätta att regeringen på denna punkt hade alla möjligheter att göra en riktig bedömning.» På detta svarade herr Gustafsson i Stockholm: »Om herr Larsson i Luttra med 'bedömning av säkerhetsriskerna' avser de säkerhetsrisker som skulle föreligga på UD, kan jag hålla med honom om att vi inte hade något material för att göra den bedömningen. Det material vi hade att göra bedömningen på var det material som fanns samlat om Wennerström och den säkerhetsrisk han utgjorde.» Jag instämde och sade att vi var överens på den punkten.

Nu har vi emellertid ett helt annat material för bedömningen av regeringens åtgärder, framför allt juristkommissionens och den parlamentariska nämndens material samt det material i övrigt som stått till konstitutionsutskottets förfogande. Det är på grundval av det materialet jag har tagit min ställning. Jag vågar påstå att jag har gjort det på sakliga och objektiva grunder. Det har som bekant hänt att jag någon gång blivit ensam på den borgerliga kanten när det gällt att försvara ett so-

cialdemokratiskt statsråd för hans åtgärder i ett visst ärende. Jag har också gjort det på objektiva grunder.

Herr GUSTAFSSON i Stockholm (s) kort gemmäle:

Herr talman! Till vad herr Larsson i Luttra senast anförde skall jag bara än en gång säga, att det är riktigt då det gäller bedömningen av Wennerströms placering på UD. Men herr Larsson vill väl ändå inte förneka, att från denna tidpunkt på hösten 1961 och fram till i maj månad 1963 strömmade det in en hel del material, som hade möjliggjort för herr Larsson att under den tiden begära att åtgärder skulle vidtas.

Jag begärde egentligen ordet därför att jag inte fick tillfälle förut att replikera herr Larsson när han sade i sin replik, att han inte tar några order av mig om hur han skall göra i konstitutionsutskottet. Det var — om ej ordagrant — så i varje fall innebörden i hans yttrande. Nej, herr Larsson, det har jag aldrig begärt. Jag försökte bara ge herr Larsson ett vänligt råd. Nu försöker herr Larsson glida undan det faktum, att han ända fram till den 3 maj 1963 var fortlöpande informerad i Wennerströmaffären. Trots detta är herr Larsson nu beredd att pricka Sven Andersson och Östen Undén. Det är det som jag har betecknat som ett politiskt ohederligt uppträdande, och jag vidhåller den karakteristiken.

Herr talman! Jag har inte fått något svar på min fråga, om man på oppositionens sida är beredd att rekommendera, att alla de som med lika stor styrka som Wennerström på sin tid, nu kan betecknas som säkerhetsrisker, skall avskedas. Det skulle vara mycket intressant att få ett svar på den frågan.

Hans excellens herr statsministern ERLANDER:

Herr talman! När herr Heckscher blir besvrad i en debatt, svarar han alltid att han är felrefererad. Men jag

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

har här använt herr Heckschers eget ordval, och jag skall gärna än en gång läsa upp vad han sade om den parlamentariska och partipolitiska innebörden av Wennerströmaffären. Han sade: »Denna innebörd beror så gott som uteslutande på regeringens sätt att behandla frågan efter juni 1963.» Det måste väl betyda precis vad jag sade, och ingen advokatyr i världen kan väl ta bort intrycket av detta herr Heckschers anförande. Den mödan tycker jag han kunde ha besparat sig.

Vad jag sagt är alltså, att det är sakfrågan som skall diskuteras, att vi skall pröva vad som hände 1961 och 1962. Regeringens eventuella misstag och klumpigheter efter 1963 kan väl inte påverka frågan, huruvida Östen Undén och Sven Andersson 1961 och 1962 har iakttagit rikets sanskyldiga nytta eller inte.

Men antag att det ligger en tanke bakom herr Heckschers senaste yttrande. Då måste väl herr Heckscher ha menat, att visserligen begick Sven Andersson och Östen Undén en mängd fel 1961 och 1962, men frågan skulle ha kommit i ett helt annat läge om vi hade tillsatt en parlamentarisk kommission i juni 1963. Skulle vi då ha mörklagt affären? Är det den tanken som ligger bakom? Skulle vi bakom fällda rullgardiner ha kommit fram till att släta över hela affären? Om det inte är det som är meningen, så finns det väl ingen mening alls — och det gör det tyvärr ofta inte i herr Heckschers uttalanden. Det skall bli intressant att höra vad som ligger bakom.

Sedan talade herr Wedén om offentligheten, och jag skall gärna se till att så mycket som möjligt blir bevarat. Det är justitieministern som sköter det. Han är inte här nu, men jag skall framföra mina synpunkter till honom. Jag tror det ligger mycket i vad herr Wedén där sade. Men det kanske kan vara av värde för kammarens ledamöter att veta, att hela materialet i Wennerström-

affären har stått till den parlamentariska nämndens förfogande och funnits i konstitutionsutskottet. Det kan därför inte bli några större överraskningar för dem som satt sig in i ärendet på annat håll. Jag föreställer mig också att de uteslutningar som gjorts kommer att visa sig befogade med hänsyn till rikets säkerhet, polisens spaningsverksamhet och dylika ting.

I den kris vi nu hamnat, där oppositionen till varje pris vill försöka skapa misstroende mot allt vad vi gör, är det självklart att vi på allt sätt vill försöka ta bort grunden för denna misstro. Vi skall därför göra vårt yttersta för att än en gång tillhandahålla herrarna hela materialet.

Sedan var herr Heckscher och herr Wedén inne på frågan om avskedande eller icke avskedande. Om man inte vill förstå, så räcker det inte ens med ett så gott och skarpt förstånd som herr Wedéns. Jag har gång på gång sagt, att frågan om avskedande 1962 kunde det råda delade meningar om. Det fanns personer inom spaningsledningen — representerad av intendent Hasselrot — som ville att Wennerström skulle avskedas. Det önskemålet framfördes inte till försvarsministern, men det är gjort nu. Och det fanns starka skäl för den uppfattningen. Det tillät jag mig säga i mitt första anförande. Man ville då bli av men en spion på en farlig post. Det var det avgörande. All right! Men det fanns lika starka eller ännu starkare skäl för försvarets vilja att ha Wennerström kvar, och det var rätt naturligt att försvarsministern där lyssnade till försvarets representanter. Det var naturligt för en försvarsminister att göra det. Därför blev hans beslut det som nu kritiseras. Men 1962 var det som sagt alldeles riktigt, att man kunde ha olika meningar om den saken.

Men hur man nu, när affären granskas i efterklokhetens ljus, kan ha någon annan mening än att försvarsministern då handlade rätt, är för mig full-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

komligt obegripligt. Jag medger att man 1962 kunde ha delade meningar om detta, och det och ingenting annat är vad juristkommissionen också säger. Om herr Wedén läser vilket tempus kommissionen där använder, så skall han se att kommissionen beskriver läget 1962, inte läget sådant det är nu. Och menar herr Wedén på fullt allvar att det nu, år 1964, hade varit bättre, om Wennerström hade varit fri och att vi inte hade fått saken klarlagd?

Det skulle vara mycket intressant att få ett svar på den frågan — och helst ett svar utan sådana undanflykter som oppositionen har begagnat sig av i dag.

Herr Heckscher var också inne på denna fråga. Han har tyvärr inte någon aning om vad materialet innehåller, och det är ingen idé att ta upp en diskussion med honom på den punkten. Herr Wedén har åtminstone läst igenom materialet, och det gör att man i varje fall kan resonera med honom.

Men det viktiga var vad herr Wedén sade mot slutet av sitt anförande, då han först deklarerade sitt partis vilja att fortsätta att medverka till samförståndslösningar i försvarsfrågan men därefter uppställde personella förutsättningar för denna medverkan. Jag frågar forfarande: Leker herr Wedén med ord eller menar herr Wedén allvar? Ifall herr Wedén menar allvar, så har den socialdemokratiska riksdagsgruppen nyss givit svaret.

Jag vill be herr Wedén fundera en gång till. Det kanske är bättre att han säger att han bara pratar i luften.

Herr HECKSCHER (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall inte fortsätta diskussionen med statsministern om hans citatkonst. Statsministern tycker mycket om att avbryta ett citat där han så finner lämpligt. I det citat han nu anförde fanns förklaringen i efterföljande meningar. Men på detta sätt gör statsministern alltid, så det är egentligen ingenting att förvåna sig över.

Däremot kanske det finns anledning att gå närmare in på ett par andra saker.

Jag skall be att få citera några ord som står på s. 28 i parlamentariska nämndens rapport. Det gäller vad som hände vid sammanträdet den 22 mars 1962: »Både Ryhninger, under föredragningen, och Walberg» — det var alltså spionåklagaren och riksåklagaren — »framhöll det motsägelsefulla i att en man, som av rådhusrätten bedömts skäligen misstänkt för spioneri, försatts i eller kommit att utöva sådan förtroendeställning som Wennerström.»

Om jag kan läsa betyder det ju inte bara att dessa erfarna personer i mars 1962 tyckte att Wennerström lämpligen borde flyttas till en annan befattning, utan även att de ansåg att Wennerström aldrig borde ha satts på den befattningen med hänsyn till att han ju av rådhusrätten »bedömts skäligen misstänkt för spioneri». — Det är sålunda inte bara intendenten Hasselrot utan också spionåklagaren Ryhninger och riksåklagaren Walberg som haft denna bedömning, och de har framfört den vid ett tillfälle då i varje fall några statsråd var närvarande.

Vidare säger statsministern: Om nu Sven Andersson och Östen Undén gjort fel, skulle man då ha kommit överens med oppositionen om att mörklägga det hela? Nej, naturligtvis inte, herr statsminister — något så fånigt har jag verkligen aldrig föreställt mig, och det tror statsministern inte heller att jag menar. Vad jag sagt är att man vid konstaterandet av ett eller flera fel, som är begångna av berörda regeringsledamöter, kan ge saken en större eller mindre partipolitisk tyngd. Om regeringen säger: Vi kan vara överens om att detta var fel — regeringen medger det och godtar att det blir en anmärkning i konstitutionsutskottet, som det blivit ibland mot statsråd utan att det föranlett några parlamentariska konsekvenser — då hade den partipolitiska inne-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

börden blivit utomordentligt ringa. Affären hade inte kunnat användas som något politiskt slagträ, lika litet som så skett vid de tillfällen då anmärkningar tidigare framställts under sådana omständigheter. Men statsministern tycker detta är löjligt, ty statsministern kan inte tänka sig att det socialdemokratiska partiet skall öppet erkänna att något av statsråden begått ett fel.

Herr WEDÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag tar fasta på statsministerns utfästelse — låt vara utfärdad i litet krystade ordalag — att det verkligen skall bli en prövning av det material som publicerades så hastigt i går och att det material som fortsättningsvis kommer att publiceras frisläpps med utgångspunkt i vad som är rikets nytta och inte regeringens. Jag sätter värde på det.

Det ligger något nästan rörande över statsministerns yttrande, när han vill att jag skall bedöma ärendet från de synpunkter som *nu* kan anläggas. Tidigare har vi fått uppbära mycket förebråelser för att vi skulle gjort just detta och alltså varit efterklokka. Och jag har just därför understrukt att jag sökt bedöma skeendet som det tedde sig för de agerande personerna då det utspelades. Var så snäll och svara mig, herr statsminister: Vad är det ni egentligen vill? Jag för min del har alltså försökt anlägga objektiva synpunkter, som borde kunnat anläggas i det ögonblick då skeendet utspelades sig.

Men det allvarligaste i diskussionen mellan statsministern och mig är väl, herr talman, vad som sagts om det fortsatta samarbetet rörande försvarspolitik och enigheten kring den. Statsministern säger: »Leker herr Wedén med ord? I så fall har den socialdemokratiska riksdagsgruppen redan givit svaret.»

Nej, herr statsminister och herr talman, jag leker inte med ord. Vad jag

har försökt förklara för statsministern och för kammaren är att vi härvidlag alla har vårt ansvar. Jag har lagt fram min uppfattning och försökt förklara för statsministern, att de personliga förutsättningarna ändå spelar en betydande roll för hur man skall lyckas med detta samarbete. Jag har dessutom tillåtit mig framhålla — såsom kammarens ledamöter känner till — att jag har satt värde på de instatser, som statsministern och den nuvarande utrikesministern gjort i detta avseende.

Vad jag har begärt av statsministern är att han skall ta någon hänsyn till den opinion som utgörs av de väljare som står bakom de svenska oppositionspartierna — alltså ungefär hälften av väljarna inom det svenska folket.

Hans excellens herr statsministern
ERLANDER:

Herr talman! Jag skall inte med hänsyn till att vi i framtiden har många allvariga beslut att fatta i försvarsfrågan pressa den dimbildning, som herr Wedén tillät sig skapa. Han sade uttryckligen i sitt första anförande, att det fanns personella förutsättningar för ett fortsättande av det samarbete i försvarsfrågan, vilket tidigare förekommit. Jag svarade: Riksdagsgruppen har uttalat att den har förtroende för den nuvarande försvarsministern — och jag frågade: Leker herr Wedén med ord i sitt tal om att de personella förutsättningarna är så väsentliga?

Kammaren kunde märka hur han vred sig som en orm i en myrstack utan att lämna något svar. Jag avstår från att pressa honom, eftersom det kan komma en dag i framtiden, då det kan vara lika bra att herr Wedén inte framfört de öoverlagda saker han har på läpparna.

Herr OHLIN (fp):

Herr talman! Tillåt mig i direkt avslutning till statsministerns senaste anförande säga, att herr statsministern

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

inte borde ha svårt att fatta att det, om det inför kammaren uttalas att den socialdemokratiska riksdagsgruppen har förtroende för Sven Andersson, kan vara riktigt och berättigat att det från annat håll deklarerats, att det förtroende som man hyst för försvarsminister Sven Andersson har minskat. Däremot betyder detta inte att vi på något sätt säger upp arbetet på att finna samlande lösningar i försvarsfrågan. Därvidlag står vi fast vid vår ståndpunkt.

Herr talman! Så många frågor har redan berörts i detta ärende, att jag tvingats att utesluta en hel del i mitt manuskript. Jag hoppas kammaren ursäktar mig att jag därför tar upp några punkter utan att försöka åstadkomma någon större kontinuitet. I gengäld skall jag avkorta mitt anförande.

Men jag måste inledningsvis göra ett tillägg, nämligen med anledning av statsministerns och herr Hans Gustafssons uttalanden om samrådsnämnden och herr Larssons i Luttra ställning i denna. Det är dock ett faktum, att försvarsminister Sven Andersson vilseledde säkerhetspolisen, så att dennas uppgifter till samrådsnämnden blev missledande rörande de risker som Wennerströms placering i utrikesdepartementet kunde medföra.

Försvarsministern bestrider visserligen detta, men det finns ändå åtminstone sju personer som har en annan mening. Det är inte möjligt att bestrida att den redogörelse, som säkerhetspolisen själv lämnat både inför annan polisman och till samrådsnämnden, har haft den karaktär som angivits, nämligen att riskerna med en placering i utrikesdepartementet var mycket små.

Juristkommissionen påvisar vidare: »Utredningen visar också, att polisen under nästan hela den tid Wennerström var i UD hade svårigheter i detta hänseende» — d. v. s. att få uppgifter om vad Wennerström egentligen hade att syssla med inom utrikesdepartementet — »och icke lyckades få full klarhet

häri, vare sig genom förfrågningar hos försvarsministern eller eljest.»

Säkerhetspolisen kunde inte gärna undervisa samrådsnämnden om saker, som den själv inte kunde få reda på, eller fatta det som sin uppgift att engagera samrådsnämnden i alla detaljer rörande olika grader av okunnighet därvidlag, som de bristande upplysningarna skapade.

Jag tycker därför verkligen att det är en förbluffande tankegång, att samrådsnämndens ledamöter skulle ta initiativ till att visa regeringen och försvarsministern till rätta när dess ledamöter inte ens har ordentliga informationer om hurudant läget är. Tanken är väl den, att samrådsnämnden skulle tjänstgöra som något slags polisöverstyrelse. Skulle ledamöterna i samrådsnämnden kanske säga sig, att det är deras plikt att se till att regeringen inte gör några allvarliga misstag på detta område?

Hela denna tankegång är verklighetsfrämmande. Om den vore realistisk, skulle väl försvarsministern, som kallat så många andra, också ha kallat samrådsnämnden till överläggningar — men det gjorde han inte och skulle inte heller såvitt jag förstår ha drömt om att göra. Samrådsnämndens uppgifter var nämligen helt andra, såsom redan förut har angivits i debatten.

Herr talman! Jag måste säga att jag reagerar mycket bestämt mot det sätt, på vilket Hans Gustafsson riktar närmast kränkande beskyllningar mot herr Larsson i Luttra. Man har över huvud taget under dagens debatt kunnat konstatera, att oppositionens talare har framfört sakliga argument med hänvisning till fakta, som man har kunnat kommentera på ett eller annat sätt. Från oppositionssidan har man icke riktat allehanda personliga förebråelser mot regeringens medlemmar. Man har t. ex. inte bestridit Sven Anderssons goda vilja att efter förmåga beakta försvarets intresse.

Däremot har det i dag vid många till-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

fällen från regeringspartiets sida — jag skulle tro i brist på argument — framförts mer eller mindre personligt kritiska eller kränkande anmärkningar mot oppositionens talare.

Jag tror att det skulle vara till fördel om man åtminstone under resten av denna debatt kunde få ett sakligt meningsutbyte och undvika beskyllningar av den art som herr Hans Gustafsson utan anledning riktat mot herr Larsson i Luttra.

Statsminister Erlander sade att det vore önskvärt att oppositionen klargjorde varför den ansåg att en person som utrikesminister Undén, vilken gjort **en mycket förtjänstfull gärning och därvid i stort sett visat gott omdöme**, gjort de misstag som tillskrivits honom. För jag bara helt kort räkna upp något av det som herr Undén kritiserats för.

1. Under Undéns frånvaro från UD tjänstgjorde statsrådet af Geijerstam som utrikesminister. Herr Undén invigde icke honom i misstankarna mot Wennerström — icke en enda människa i UD kände under dessa månader till misstankarna mot Wennerström.

2. Utrikesministern insisterade inte på att UD:s säkerhetschef Belfrage skulle informeras om misstankarna. Att han därvid följde säkerhetspolischefens rekommendationer är icke något vägande försvar, eftersom — vilket vi sedan fått veta — säkerhetspolischefen var vilseledd rörande arbetsuppgifterna i UD och eftersom försvarsministerns svårigheter att lämna ordentliga upplysningar till säkerhetspolischefen berodde på att utrikesministern inte intresserade sig för att ge försvarsministern dessa upplysningar.

3. Utrikesministern tog inte del av den instruktion som utfärdats för Wennerströms arbete förrän Wennerström gripts.

4. Instruktionen utarbetades i samverkan mellan representanter för försvarsstaben och utrikesdepartementet, men de senare hade inte av utrikesmi-

nistern invigts i misstankarna mot Wennerström och insåg därför inte varför instruktionen behövdes.

5. Instruktionen låg till grund för en generalorder. Detta dokument tillkom i syfte att begränsa Wennerströms handlingsmöjligheter, men i realiteten gav instruktionen Wennerström goda möjligheter att inhämta hemligheter, inte minst rörande en viss statsgrupps försvar. Enligt vad utrikesministern sagt gav instruktionen Wennerström storpolitiska uppgifter, något som utrikesministern inte hade avsett. Utrikesministern synes över huvud taget inte ha observerat att Wennerströms spioneri mot NATO kunde försämra våra relationer till NATO och medföra allvarliga skadeverkningar både ur försvarssynpunkt och ur allmän utrikespolitisk synpunkt. Låt mig parentetiskt få säga att det var ganska skrämmande att i dag höra hur försvarsministern hela tiden talade om vilka skador Wennerström hade gjort det *svenska* försvaret — den omständigheten att Wennerström utlämnat informationer om andra länders försvar syntes vara någonting som inte angick oss särskilt mycket. Jag tror — för att nu använda en något Erlandersk tankegång — att när försvarsministern i protokollet läser vad han i förmiddags sade på den punkten, så kommer han nog att finna att han inte bör be någon i utrikesdepartementet om en kommentar till detta.

6. Vid flera tillfällen frågade försvarsministern utrikesministern om Wennerström hade tillgång till olika hemliga handlingar, för vilka han visat intresse. Men enligt utrikesministern kunde Wennerströms intresse bero på att Wennerström vid samtal med Undén fått en oriktig uppfattning om sina uppgifter: han hade inte denna rätt, men det kunde föreligga ett missförstånd. Borde man inte då dragit slutsatsen, att detta missförstånd borde klaras upp? Den slutsatsen drog inte utrikesminister Undén. Över huvud taget var herr Un-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

dén mycket förtegen gentemot försvarsministern om Wennerströms uppgifter, så att försvarsministern t. o. m. fick försöka få informationer rörande Wennerströms arbete på andra, indirekta vägar.

Jag vill svara statsministern, att i belysning av sådana fakta kan det inte framstå som överraskande att vi kritiserar förre utrikesministern Undén. Det är tvärtom vår skyldighet att göra det. Däremot kan det inte vara vår sak att psykologiskt förklara hur det var möjligt att utrikesministern handlade på det sättet.

Den kritik som framförts härvidlag inverkar inte på den uppskattning som vi i övrigt har haft och har om utrikesminister Undéns person och långa politiska gärning. Man bör dock här skilja mellan denna uppskattning, som även herr Wedén givit uttryck åt, och den kritik för misstag och underlåtenhetsynder som det varit konstitutionsutskottets plikt att framföra och vår plikt att understödja.

Jag tycker att det är beklagligt att den organisation, som har utrikesminister Torsten Nilsson till ordförande, sprider propagandablåd som sannerligen står på en mycket låg nivå och i vilka man försöker att på allt sätt utsudda skillnaden mellan dessa båda saker. Med en saklig politisk debatt, herr utrikesminister, har spridandet av sådana trycksaker ingenting att skaffa. Men det kan ju hända att det inte bara är inom regeringen som kontakterna är bristfälliga. Det kan vara så även inom arbetarkommunen, att man inte frågar den ledande kraften innan man handlar — jag hoppas det!

Statsminister Erlander har flera gånger kommit tillbaka till frågan, om det inte bör anses vara alldeles självklart att försvarsministern handlade rätt, när man nu vet hur det gick, när man har facit.

Som Sven Wedén redan antydde måste man när man skall bedöma ansvars-

frågan utgå från hurudana förutsättningarna var när åtgärderna vidtogs och försummelserna gjordes. Allt det andra är efterklokhet. Förhåller det sig nu inte i själva verket så, att det var mycket nära att Wennerström hade kommit undan till följd bl. a. av oklarheten om Wennerströms uppdrag på UD och det långa dröjsmålet med utfärdandet av generalorder och vidtagandet av andra försiktighetsmått? Det kunde mycket väl ha gått så, att Wennerström, som var beredd att flyga till utlandet när som helst, hade kommit undan just på grund av de försummelser och den bristande effektivitet som visats från regeringens sida. I så fall — ingen kan säga något med säkerhet om detta, herr statsminister — är det sannerligen inte »olycksfall i arbetet», vilket varit statsministerns älsklingsuttryck hittills, utan snarare »en kombination av oskicklighet och tur» som kan anses vara karaktistikum på regeringens handlande. Tur nämligen därför att det *i sista stund* gick att få Wennerström fast.

Att argumentera efter linjen vad som skulle ha hänt om etc. är i regel inte vidare fruktbart. I varje fall är det orimligt att säga att man *vet*, att om Wennerström inte hade fått arbete i UD eller om han hade blivit avskedad när bl. a. en del av spaningsledningen ville det, då hade han i dag varit en fri man. När jag hörde statsministern verkade det som om han ansåg att man utan vidare kunde utgå från detta. Med ett annat förfaringsätt från regeringens sida, försvarsministerns närmast, kunde det mycket väl ha hänt att Wennerström, utan att vara i försvarets tjänst, skulle ha utnyttjat sina personliga förbindelser till att söka fortsätta spioneriet i Sverige och att det därigenom hade skapats en situation där han blivit avslöjad mycket snabbare än som nu skedde. Statsministern vet ingenting om det. Kanske hade man i det läget kontaktat Wennerströms städerska långt tidigare än som nu skedde, och Wenner-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ström hade då blivit fast betydligt tidigare. Vad vet herr Erlander om denna tänkbara utveckling?

Det är verkligen regeringen som med efterklokhet låtsar som om den skulle kunna få ett godkännande av sitt förfaringssätt genom en jämförelse med ett mycket godtyckligt antagande om hur det skulle ha gått om man inte förfarit som man gjorde. En helt annan sak är att det kan påvisas försummelse vid handläggningen utifrån de förutsättningar som rådde vid de olika tidpunkterna. Då bör detta kritiseras. Man kan inte komma från ansvaret genom att säga: »Ja, ja, men han blev ju i alla fall fast till slut — låt vara i sista stund.»

När statsministern gör gällande att försvarsministern tydligen visade stor klokhet i handläggningen måste jag komma tillbaka till det som försvarsministern och jag diskuterade på förmiddagen då Sven Andersson tillskrev mig en uppfattning som jag inte alls hade givit uttryck åt. Jag sade inte, att säkerhetspolisen hade avstyrkt att Wennerström skulle få ett arbete i utrikesdepartementet när Sven Andersson föreslog det. Jag sade att i den mån säkerhetspolisen bedömde det ur säkerhets synpunkt, förordade den inte detta, utan det var andra motiv som gjorde att den placeringen accepterades eller förordades. Det är verkligen häpnadsväckande att landets försvarsminister skall stå här och tala, t. o. m. för en stor del av Sveriges folk, och säga att jag har kommit med orimliga beskyllningar, när de yttranden av mig som han angriper är fria fantasier från hans sida. Jag försökte tillrättalägga diskussionen i min korta replik, men det brydde han sig ju inte om.

Det var ju så, att från säkerhetspolisens sida hade man inte något intresse ur spaningssynpunkt av att Wennerström stannade kvar i försvarets tjänst. Det var det jag sade: man förordade det inte »ur säkerhets synpunkt», »ur spaningssynpunkt»; att det fanns andra

synpunkter som säkerhetspolisen tog hänsyn till påpekade jag också. Det skulle verkligen kläda försvarsministern om han ville läsa igenom protokollet från denna diskussion och sedan framföra en oreserverad ursäkt för de förlöpningshandlingar han där gjorde sig skyldig till.

Jag återgår nu till statsministerns uttalande att försvarsministern handlade klokt och riktigt. Juristkommissionen konstaterar ju att försvarsministern uttalat att om statspolisen hade tryckt endast på önskemålet att Wennerström inte skulle erhålla någon tjänst inom försvaret när han pensionerades, hade försvarsministern gått med därpå, »även om Wennerström därigenom kunde ha blivit orättvist behandlad». Det var alltså andra synpunkter som säkerhetspolisen framförde — om Wennerströms rätt — som påverkade försvarsministern. Men om man bara hade uttryckt önskemålet att Wennerström icke vidare skulle erhålla någon tjänst inom försvaret när han pensionerades — vilket var säkerhetspolisens bedömning ur nyssnämnda spaningssynpunkt — skulle försvarsministern ha gått med på att Wennerström icke fått någon tjänst inom försvaret, även om detta betydde att Wennerström blivit i viss mening orättvist behandlad. Försvarsministern var alltså beredd att i den mån han bedömde saken ur försvarets synpunkt handla just på det sätt varom statsministern säger: »Det var väl en guds lycka att vi inte handlade på det sättet! Det visar hur klok försvarsministern var och hur oklok man är inom oppositionen.» Försvarsministern var alltså beredd att göra just det som herr Erlander i dag anser skulle ha varit så olyckligt. Det går inte att komma ifrån denna deklaration om hur försvarsministern såg på saken vid det tillfället.

Därmed har jag också belyst en del av det som utrikesminister Torsten Nilsson vältaligt utvecklade i eftermiddags om att det skulle ha varit början till

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

McCarthyism i Sverige om inte Wennerström fått och behållit ett arvodesuppdrag efter det att han inträtt i pensionsåldern. Utrikesministern menade att denna rätt för Wennerström inte bara gällde så länge han var kvar på försvarets kommandoexpedition utan även vid en senare tidpunkt.

Utrikesministern utvecklade också värtaligt individens rätt etc. i ett rätts-samhälle och att han inte ville ha fullmakter för att begränsa denna rätt. Vi har från vårt håll ifrågasatt det riktiga i att Wennerström skulle erhålla en arvodesbefattning sedan han inträtt i pensionsåldern. Det var denna vår hållning som utrikesministern, såvitt jag kan förstå, nu opponerade sig mot.

Nu förhåller det sig så att det råder litet delade meningar om rätten för pensionerade officerare att få arvodes-tjänster. Enligt vad jag lyckats inhämta finns det en hel del arvodestjänster, avsedda för pensionerade kaptener och majorer, som ju pensioneras i unga år. Men mina talesmän säger att de inte känner till någon moralisk rätt för en pensionerad överste att under alla omständigheter få en arvodestjänst. Man kan här inte alls göra jämförelser med en ämbetsman som har en verkligt varaktig tjänst och avskedas. Det är nog omöjligt att undgå intrycket att utrikesministern här spelar något över när han vill göra gällande att det från vår sida har förordats en politik som skulle inkräkta på en medborgares naturliga rättigheter i en demokrati.

Herr talman! Herr Heckscher har redan på ett klagande sätt belyst frågan om statsministerns inställning till en parlamentarisk kommission. Statsministern försökte i sitt anförande den 1 maj — och såvitt jag fattade honom rätt även här — ge oss det intrycket, som både försvarsministern och inrikesministern tidigare försökt ge, att regeringen från början haft inställningen att juristerna först skulle pröva Wennerströmaffären och att man sedan skul-

le få en parlamentarisk kommission. Men detta påstående är i grunden felaktigt, och jag tycker det är beklagligt att det kunnat framläggas. Ett sådant löfte gav regeringen inte förrän vid höstriktdagens början. Låt mig läsa upp exempelvis ett uttalande av statsministern i Dagens Nyheter den 30 juni 1963. Det heter där: »Det är möjligt att vi alla skall komma till slutsatsen att ingenting ytterligare behövs. Men det är också möjligt att vi alla finner att vi skall släppa in politikerna.» Är det inte därmed alldeles klart att statsministern håller möjligheten öppen att inte gå med på en parlamentarisk utredning? På samma sätt förhåller det sig när han säger att frågan får prövas i konstitutionsutskottet eller på annat sätt. Som herr Heckscher också påpekade behövs inget tillstånd för att konstitutionsutskottet skall kunna pröva en sak. När statsministern hänvisar till att det kanske räcker med denna granskning är det också ett uttryck för att han inte vill ställa i utsikt en parlamentarisk undersökningskommission på det stadiet.

Jag kan också nämna att de tre oppositionspartiernas ordförande vid höstriktdagens början interPELLERADE regeringen i Wennerströmaffären och begärde besked om huruvida regeringen tänkte komplettera juristkommissionen med parlamentariker. Inte någon påstod vid det tillfället att »detta har regeringen redan lovat». Hela sommaren 1963 hade gått och regeringen hade inte lovat någonting. Vad som i stället skedde var att statsministern samma dag äntligen gjorde ett uttalande och sade att »av dessa skäl kommer regeringen att inbjuda de demokratiska partierna att utse representanter med uppgift att, sedan juristkommissionen avslutat sitt utredande arbete, såväl granska Wennerströmaffärens handläggning som överväga de principiella riktlinjerna för handläggning av säkerhetsfrågor». Efter tre och en halv månaders påtryck-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

ningar från oppositionen gav regeringen äntligen vika och lovade att tillsätta denna parlamentariska kommission. Jag är glad att utrikesministern är här i kammaren så att vi kan förvänta oss ett svar om hur det varit möjligt att regeringen försökt att lämna en så oriktig upplysning som man gjort tidigare i dag och som man även gjort i den offentliga debatten.

Nå, tanken var att parlamentarikerna skulle få bygga sin undersökning på juristkommissionens material. De skulle inte få samla nytt material. Så småningom gav man vika också på den punkten. Men parlamentarikerna skulle inte få ställa frågor direkt till regeringen, utan det skulle juristkommissionens ordförande göra. Tänk vilka faror för landets försvar som undanröjdes genom att man hindrade den parlamentariska nämndens ledamöter att få ställa frågor direkt till berörda statsråd! I stället fick parlamentarikerna meddela juristkommissionens ordförande vilka frågor de önskade få framställda. Denne ställde sedan dessa frågor och statsråden svarade. När det blev tal om en följdfråga — som det blev flera gånger — fick statsråden gå ut och vänta medan parlamentariska nämndens ledamöter framställde nya frågeförslag till juristkommissionens ordförande. Sedan framställde han dessa frågor när statsråden kommit in igen. Vad skulle det egentligen tjäna till med denna indirekta utfrågning? Var det uttryck för en brinnande önskan att på allt sätt underlätta den parlamentariska nämndens arbete?

Jag förbigår nu av tidsskäl det egendomliga faktum att statsministern emfatiskt hävdade att genom att ordna så att parlamentarikerna inte fick börja sitt arbete med att sätta sig in i det material som redan förelåg förrän på ett mycket sent stadium påskyndade han arbetet. Det går fortare att komma till resultat, ju senare man börjar — det har varit hans motto för den parlamentariska nämndens arbete. Resultatet

av denna handläggning har tyvärr blivit att konstitutionsutskottet fick mycket ont om tid och att riksdagen fått behandla Wennerströmaffären under denna sista oerhört pressade vecka av riksdagssessionen. Tänk om man i stället hade låtit den parlamentariska nämnden börja två månader tidigare! Då hade den parlamentariska nämndens önskemål till juristerna kunnat komma tidigare och då hade både jurister och parlamentariker kunnat vara färdiga tidigare.

Sedan har vi frågan om ansvaret. Det är i hög grad den saken det gäller i dag. Jag tycker att regeringen visar en benägenhet att skjuta ifrån sig ansvaret. Den säger: Visst tar vi vårt ansvar! — varefter man skrider till allehanda bortförklaringar. Statsministern har tidigare sagt och han håller tydligen på det — han yttrade det i höstens remissdebatt: Kritisera gärna oss men kritisera då också ämbetsmännen! Jag bortser ifrån att statsministern, om man är mycket formell, här uppmanar oss till grundlagsbrott, ty om vi skulle ta upp de enskilda ämbetsmännens detaljerade handläggning av denna fråga, skulle vi onekligen komma i konflikt med grundlagens bestämmelser. En hänvisning mera i förbigående har väl praxis numera godkänt, men det är inte det som statsministern är nöjd med. Han säger att man inte får kritisera regeringen utan att samtidigt kritisera de ämbetsmän, vilka varit regeringens rådgivare.

Det är en mycket märklig inställning. Alldeles frånsatt att som herr Wedén påvisade statsministerns skildring rörande vad den höga försvarsledningen visste inte är hållbar. Denna kände inte till det som statsministern påstod, och därför bedömde den saken från delvis andra förutsättningar än försvarsministern. Men detta, att man inte får kräva ansvar av en regering om man inte samtidigt kritiserar underlydande ämbetsmän, är verkligen en föreställning som

Statsrådets befattning med Wennerströmmåffären

jag måste säga att jag är mycket förbluffad över. I ett land som England, parlamentarismens hemland, skulle, vågar jag påstå, ett framförande av den uppfattningen — statsministern får ursäktas mig — mötas med ett gapskratt. Nu råder inte precis engelska förhållanden här, och därför är jag inte så ovänlig att jag reagerar på det sättet, utan jag uttrycker bara en vänlig men dock stark förvåning över att regeringen kan se på det sättet på sitt ansvar.

Det var kanske inte en tillfällighet att det framkom — herr Johansson i Trollhättan var inne på denna sak — att om statsråden följer sina närmaste rådgivare bland ämbetsmännen, även om andra ämbetsmän har en annan uppfattning, har de inte något ansvar. Ja, har man den teorien blir väl konsekvensen att statsråden alltmör följer sina närmaste ämbetsmän. Men jag trodde att det var en regeringens skyldighet att alltemellanåt avvika. Jag har sannerligen inte kritiserat utrikesminister Torsten Nilsson för att han avvek från säkerhetspolischefens råd och informerade kabinettssekreterare Belfrage och en annan tjänsteman i utrikesdepartementet.

Nu är det väl alldeles självklart att en polistjänstemans råd främst gäller polisärenden. När det gäller avvägningen av storleken av de skador, som Wennerström kunde göra försvaret om han fick en farlig befattning i UD, som gav honom goda chanser till spionage både där och på andra ställen, skall man väga detta mot fördelen av att man kunde hålla honom under en viss tillsyn. Då är det klart att detta inte i främsta rummet åligger säkerhetspolischefen att bedöma. Det är väl vederbörande statsråd som fått saken föredragen ett dussintal gånger och som mot andra hänsyn skall väga vidden av de risker det medför, om Wennerström kan fortsätta spionaget. Därför måste jag säga att det även ur den synpunkten är egendomligt att regeringen tycks an-

se att den kan urskulda sig själv genom att hänvisa till råd från underlydande, alldeles särskilt när det finns olika meningar bland de underlydande ämbetsmännen.

Jag lovade försvarsministern att jag utöver de saker som jag nämnde på förmiddagen skulle öka på förteckningen över vad jag ansåg att han hade försummat. Låt mig här göra detta mycket kort. Jag hoppar över det som redan förut har berörts. Försvarsministern intresserade sig inte för att försvarsledningen informerades på ett tidigt stadium; med försvarsledningen menar jag den egentliga försvarsledningen. Han satte sig inte in i de grunder, på vilka telefonkontroll medges, trots att, som herr Braconier påpekade, han var med i regeringen som kommunikationsminister när denna lag antogs. Wennerström var anställd av försvaret, och försvarsministern hade ansvaret för honom i den meningen även när han var i utrikesdepartementet. Men försvarsministern tog inga överläggningar med utrikesminister Undén om säkerhetsanordningar i utrikesdepartementet. Han var alltså medansvarig för att utrikesdepartementets säkerhetschef inte underrättades. Man kan säga att polisen gav ett visst råd. Men polisen var ju vilseledd just av försvarsministern själv rörande riskerna med placeringen i utrikesdepartementet. Då kan ju inte försvarsministern ursäktas sig med att »jag följde bara polisens råd på denna punkt». Försvarsministern visste att under utrikesminister Undéns frånvaro från UD för FN-resa och på grund av sjukdom fanns det inte en enda människa i UD som var informerad om att Wennerström var misstänkt. Men försvarsministern gjorde ingenting åt saken.

Herr Sven Andersson tog ingen befattning med utformningen av instruktioner till Wennerström och studerade inte dessa instruktioner förrän senare, efter häktningen.

Statsrådets befatning med Wennerströmaffären

Wennerström införskaffade hemliga handlingar, som han inte behövde för sitt arbete. Utrikesminister Undén svarade, att Wennerström inte behövde dem men att det var möjligt att han missuppfattat utrikesministern. Detta missförstånd gjorde försvarsministern ingenting för att undanröja.

Beträffande informationen inom regeringen informerades försvarsministern under tre år inga andra statsråd, och han glömde helt och hållet bort statsministern. Enligt inrikesminister Johansson kände försvarsministern inte till praxis för behandling av säkerhetsärenden inom regeringen — onekligen ganska förbluffande upplysningar.

Herr talman! Det är väl ändå omöjligt att gå igenom en sådan lista utan att komma till slutsatsen att det har brustit åtskilligt hos försvarsministern. Jag skall med hänsyn till tiden nu bara göra en kortfattad överblick över hur jag ser på det här problemet.

Redan när Wennerström år 1948 placerades som attaché i Moskva, fanns det enligt dåvarande chefen för försvarstabens inrikesavdelning, som handlägger sådana här frågor, goda skäl att avvisa förslaget att ge honom denna post.

Sedan Wennerström återvänt till Sverige, 1957, och tilldelats en viktig post som avdelningschef i försvarets kommandoexpedition, blev han snart åter föremål för misstankar. De skärptes sedan, först i långsam takt, men från hösten 1961 i snabb takt.

Redan 1960 förelåg det en telefonkontrollspromemoria, vars innehåll föredrogs för försvarsminister Sven Andersson. Sedan hösten 1961 betraktade försvarsministern det som om en vändpunkt hade inträtt. Han är nu mycket allvarligt oroad.

Från hösten 1961 till våren 1962 bedrev Wennerström en omfattande insamling av hemliga handlingar, som han inte behövde, vilket ju var ytterst oroande.

Nåväl, frågan handlades under den-

na period likväl så, att Wennerström efter det han inträtt i pensionsåldern 1961 framstod som en man som i särskilt hög grad åtnjöt regeringens förtroende. Han fick ett arbete som han själv ansåg ge honom utomordentliga möjligheter till spionage. Han var utrikesministerns rådgivare i nedrustningsfrågor, och hans uppdrag som försvarsministerns rådgivare i robotfrågor återkallades inte. Ryktet om ett sådant uppdrag sprider sig, även om det inte meddelas i några särskilda kommunikéer. Föga underligt att Wennerström av alla dem, som inte varskoddes om att han misstänktes för spioneri, bemöttes med en respekt som underlättade hans spioneri. Under tiden efter det att Wennerström inträtt i pensionsåldern bedrev han ett omfattande spioneri mot Sverige — och även i hög grad mot andra makter. Att hans spioneri tidigare varit ännu mera omfattande kan ju inte på något sätt minska allvaret i det spioneri som förekom under denna tid.

Varför handlades frågan på detta sätt i regeringen? Var regeringen enig om att denna mycket viktiga angelägenhet skulle handläggas på det sättet? Vad ansåg regeringens chef? Ack, han ansåg ingenting! Att en överste misstänktes för spioneri var en angelägenhet som så föga intresserade regeringschefen, att han inte ens lade på minnet en förfrågan om en föredragning av ärendet för honom själv, och den föredragning kom inte till stånd.

Säkerhetspolisens chef — inrikesminister Rune Johansson — som informerats glömde sedan bort hela saken tills Wennerström var häktad och har ingen annan förklaring till detta än att han ansåg att två statsråd inte kunde handlägga samma ärende — precis som om det skulle finnas någon regel som säger, att om ett statsråd handlägger en fråga, så kan ett annat statsråd inte intressera sig för den frågan! Under den korta tid då jag var i regeringen var det ofta en tremannagrupp som diskuterade vis-

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

sa frågor, även om en av dem var den ansvarige. Utrikesministern, vars rådgivare Wennerström var, underrättade inte ens departementets säkerhetschef eller sin egen vikarie som utrikesminister under semestertid.

Försvarsministern då? Ja, under tre års tid kom han inte på tanken att informera inrikesministern, och att frågan borde diskuteras med regeringens chef kom han inte att tänka på alls.

Den största spionaffär i modern tid i Sveriges land är det jag talar om. Genom försvarsministerns åtgärder fick Wennerström denna ställning som två statsråds rådgivare — efter uppnådd pensionsålder. Till yttermera visso gav försvarsministern polisen och indirekt polisens samrådsnämnd tämligen ofullständiga och vilseledande informationer som gav polisen intrycket att Wennerströms uppdrag ansågs vara ofarligt.

Vidtogs då alla tänkbara försiktighetsmått? Nej, ingalunda. Den nye chefen för säkerhetsavdelningen i försvarsdepartementet, d. v. s. chefen för den avdelning som handlägger dessa frågor, underrättades inte förrän efter nära ett år. Försvarets bokförråd, där Wennerström hämtade ett betydande antal hemliga handlingar, glömdes bort när åtgärder för att försvåra Wennerströms spioneri började på allvar planeras året före hans gripande. Det var alltså inte så, att man kanaliserade alla möjligheter på ett ställe utan man lämnade utanför kontrollen en mycket viktig källa.

I detta sammanhang uppgjordes en arbetsinstruktion åt Wennerström, men varken utrikesministern eller försvarsministern brydde sig om att ta del av den. Efteråt erkännes att den fick en storpolitisk karaktär, som inte var motiverad. Den tjänsteman i utrikesdepartementet, som bearbetade ett av Wennerström gjort utkast till instruktion var helt okunnig om att Wennerström var en säkerhetsrisk, och samverkan

mellan denna tjänsteman och den militära säkerhetsavdelningen gick därför inte så bra. — Det kan man förstå.

Vad svarar nu regeringen när oppositionen sin plikt likmätigt framhåller regeringens ansvar?

Jo, man säger att man tar sitt ansvar, men sedan skyller man i hög grad på underordnade ämbetsmän — trots att flera av dessa bedömde Wennerströmfallet allvarligare än vederbörande i regeringen.

Men, herr talman, dessutom går man till angrepp på oppositionen, som beskylls för allehanda skumma avsikter och för att vilja politisera hela affären. Medan vi, som sagt, inte har ifrågasatt regeringens goda vilja, utan dess förmåga, och påpekat dess försummelser, så har regeringen inte funnit något annat att svara än att komma med en serie mera personliga beskyllningar. Den psykologiska förklaringen till detta uppträdande är väl att varje kritik mot vår ofelbara regering anses vara ett försök att »politisera». När regeringens chef talade den 1 maj var han sannerligen inte sparsam med kritiken mot oppositionen därför att den framfört kritik mot regeringen.

Vi tar det med mycket stort lugn, herr talman. Det är försvarets intresse och landets intresse att regeringens fögderi blir kritiskt belyst. En vaksam opposition är en viktig del av landets styrelse.

Medvetandet om denna vaksamhet bidrar till att hos Sveriges folk befästa viljan att i framtiden som hittills göra uppoffringar för att vidmakthålla ett starkt försvar. Alla försök att släta över och skjuta över ansvaret på andra skapar däremot oro. Det kan försvaga försvarsviljan. Låt oss försöka att hindra det och låt oss — det vill jag gärna säga — göra det tillsammans! Sanningen skall fram så långt som det med hänsyn till viktiga sekretesshänsyn är möjligt.

Men låt mig tillägga:

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

Det får inte gå så, att å ena sidan officerare och tjänstemän med låg tjänsteställning åtalas för att de har låtit sig imponeras av den höge och av regeringen till synes högt betrodde Wennerström, medan å andra sidan de högt uppsatta herrarna i regeringen själva inte ens vill medge sitt ansvar för bristerna i en handläggning som gav Wennerström dessa ökade möjligheter att utfå handlingar av stor betydelse för landets försvar.

När vi i oppositionen har pressat fram den parlamentariska undersökningen, som gav en klarare bild av regeringens andel i affären än juristkommissionen och när vi till offentlig debatt och kritik tar upp regeringens misstag fullgör vi tillsammans med den fria pressen en viktig uppgift i den svenska demokratin. Ty demokrati betyder att makt förenas med ansvar.

Herr HERMANSSON (k):

Herr talman! Affären Wennerström synes i likhet med den berömda insekten vid närmare betraktande sönderfalla i tre delar, för det första Wennerströms verksamhet, för det andra säkerhetsorganens och militärledningens åtgärder och för det tredje de politiska aspekterna.

Den s. k. gåtan Wennerström synes numera icke så komplicerad. Genom att bl. a. polisrapporten till stora delar frisläppts förfogar allmänheten över ett relativt rikt material för bedömning av överste Stig Wennerströms verksamhet. Det är glädjande att regeringen frisläppt så utförligt material, en åtgärd som inom parentes visar det oberättigade i att själva rättegången hölls så hemlig. Hemlighetsmakeriet har icke varit till gagn.

Stig Wennerström, svensk officer med överstes titel, har enligt vad vi nu känner till gjort tjänster åt fyra staters underrättelseverksamhet — Sveriges, Nazitysklands, Förenta staternas och Sovjetunionens. Han har varit engage-

rad i tre staters underrättelsetjänst, till viss tid samtidigt — Sveriges, Förenta staternas och Sovjetunionens.

För en fullständig bedömning av alla förhållanden som är av betydelse vid en värdering av Wennerströms verksamhet krävs det givetvis tillgång till ett mera omfattande material än som nu lagts på bordet. Huvuddragen synes emellertid klara.

Sin första inblick i såväl »legal» som »illegal» underrättelseverksamhet — jag återkommer till uttrycken — fick Wennerström under språkstudier i Riga 1933—1934. När Stig Wennerström 1940 blev flygattaché i Moskva hade han enligt egen utsago i uppdrag bl. a. att anskaffa uppgifter om det sovjetiska flygvapnets storlek och organisation samt om flygplatser i gränstrakterna mellan Sovjetunionen och Finland. Han började »ett utbyte av stor omfattning» av material med de nazityska underrättelseofficerarna. Under Moskvavistelsen gjorde Wennerström bl. a. en resa till Murmansk. De informationer han fick på denna resa redovisade han till Sverige, sedan de tyska militärerna först fått ta del av desamma. När Wennerström i mars 1941 återvände till Stockholm var det känt av de tyska militärattachéerna i vår huvudstad, att han samarbetat med deras kolleger i Moskva. Han blev livligt uppvaktad med begäran om upplysningar från Sovjetunionen. Wennerström lämnade vissa upplysningar, vilka vidarebefordrades till Tyskland. »Visst utbyte av informationer, huvudsakligen om ryska förhållanden, förekom, ett par gånger från Wennerströms sida med överordnades goda minne», skriver juristkommissionen. Wennerström registrerades i den tyska spionorganisationen, benämnd efter general Gehlen.

I samband med att Wennerström 1946 skulle representera det svenska flygvapnet vid en flyguppvisning i Moskva utförde han i Leningrad ett uppdrag för den amerikanska underrättelsetjäns-

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

ten. När Wennerström 1948 erbjöds befattningen som flygattaché i Moskva fick han, enligt egen utsago, under samtal med en överordnad svensk officer — av Wennerström beskriven som agent för den amerikanska underrättelsetjänsten — idén att söka komma in i det sovjetiska underrättelseväsendet och bli s. k. dubbelagent. Han sålde uppgiften om ett nybyggt svenskt flygfält för 5 000 kronor till en sovjetisk militärattaché i Stockholm och inrangerades i den sovjetiska underrättelsetjänsten. Väl på plats i Moskva erbjöd han också amerikanerna sina tjänster och knöts till den amerikanska underrättelsecentralen i Wiesbaden med flygattachén i Moskva som kontaktman. Exakt hur länge Wennerström på detta sätt arbetade som tredubbel agent förefaller inte helt klart av det utredningsmaterial som publicerats. Enligt hans egna uppgifter skulle en förskjutning ha skett i hans inställning och hans lojalitetsförhållanden — om nu detta ord kan användas om den komplicerade och splittrade tillvaro som skildras i polisrapporten. Åren 1959 och 1960 började enligt Wennerströms egna uppgifter rent svenska förhållanden att höra till det material han utlämnade till sina sovjetiska uppdragsgivare.

Det bör givetvis understrykas, som redan gjorts här i debatten, att materialet i många avseenden är bräckligt. Vad som är intressant i de uppgifter som ovan anförts efter polisrapporten är, oavsett om alla uppgifter är korrekta eller inte, att den miljö som där tecknas torde haft och ha sin motsvarighet i verkligheten. Det är mot denna bakgrund man måste söka förstå hur en hög svensk officer, fostrad enligt de lojalitetsbegrepp som finns inom den militära hierarkien, kunde mot betalning i pengar utlämna viktiga militära hemligheter från sitt land till en främmande makt.

Det som för oss är av avgörande betydelse när det gäller överste Stig Wen-

nerströms verksamhet är naturligtvis hans militära spionage, riktat mot Sverige och utfört för Sovjetunionens räkning, en verksamhet som givetvis måste skarpt fördömas. Wennerström var under sin praktik som militärattaché skolad till s. k. underrättelseman. Han insamlade upplysningar och sålde dem, bytte dem, köpte dem. Det är så det går till i den perverterade skenverklighet, som frodats i det kalla krigets skugga och som tydligen fascinerar vissa människor — spelare, äventyrare, hasardörer. När Wennerström väl börjat göra sina insatser i det farliga spelet fanns det ingen återvändo. Han satt fast.

Det är bekant, att Stig Wennerström under en stor del av sin tid som agent åt främmande makt även var verksam som svensk underrättelseman. Gränsen mellan legal och illegal underrättelseverksamhet förefaller mycket flytande. I denna säregna terminologi är tydligen upplysningar som i statlig tjänst öppet anställda spioner, d. v. s. militärattachéer, inhämtat åt sin egen stat legala. Annan verksamhet, d. v. s. genom icke öppet anställda personer eller åt annan stat, är illegal. En legal underrättelseman kan emellertid inköpa eller byta till sig illegala nyheter, vilka därigenom legaliseras. Legala nyheter på drift blir illegala, o. s. v.

Alla stater som har möjlighet till det bedriver synbarligen underrättelseverksamhet. Den egna statens verksamhet av detta slag är prisvärd, andra staters är endast värd fördömande. Denna accepterade moral kan synas vara i hög grad dubbelbottnad, men är i själva verket enkel. Den är en produkt av det faktum att spionage- eller underrättelseverksamhet tjänar den militära apparatens eller andra statliga syften. I krig är det prisvärt om man skjuter en fiende, i hög grad förkastligt om man skjuter någon på den egna sidan, d. v. s. om det inte handlar om en överlöpare eller desertör. Enda möjligheten att få

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

slut på staternas spionageverksamhet är uppenbarligen att få till stånd allmän och total nedrustning.

Den som är anhängare av att det egna landets självständighet och gränser skyddas måste givetvis med skärpa vända sig mot varje försök att till främmande makt utlämna militära hemligheter. På denna punkt får det inte råda någon tvekan eller vacklan. Det gäller oavsett om landet är Förenta staterna eller Sovjetunionen, oavsett om den brottslige är professionell underrättelse-man eller något på andra grunder värvat element. Jag tror däremot inte att man skall, som vissa borgerliga talare här i debatten, tala om att det gäller Västerlandets, d. v. s. Atlantpaktens, intressen. Det skulle vara utomordentligt farligt om vi underordnade våra nationella intressen Atlantpaktens.

De nämnda reglerna förutsätter att det finns en effektiv och opartisk säkerhetstjänst som utgör ett viktigt led i det nationella försvaret. Redan 1942 ådrog sig Wennerström säkerhetstjänstens uppmärksamhet. Det måste betraktas som anmärkningsvärt att han så länge — under 23 år — kunde till olika makter utlämna upplysningar av spionkaraktär utan att ingripande skedde. Juristkommissionen diskuterar i sitt utlåtande, hur det kunde komma sig att Wennerström under krigsåren inte ens togs i förhör med anledning av misstankarna att han fungerat som källa för vissa telegram från den tyske flygattachén i Stockholm om vissa sovjetiska militära förhållanden. Orsaken torde vara så enkel som att säkerhetstjänsten, enligt vad vi vet bl. a. från den parlamentariska utredning som senare gjordes, i många fall samarbetade med Hitlers underrättelseorgan och tydligen mycket länge hade Nazitysklands seger som arbetshypotes. Wennerströms uppgiftslämnande betraktades måhända som ett led i en officiell politik. Enligt juristkommissionen skedde ju byte av informationer mellan Wennerström och

tyska spioner »med överordnades goda minne».

Det finns i juristkommissionens utlåtande en anmärkningsvärd formulering, som också anförts i ett tal av försvarsminister Sven Andersson. Den lyder: »Det finns i verkligheten knappast skäl att förvåna sig över att Wennerströms spioneriverksamhet kunnat fortgå under en lång följd av år. Snarare är det ägnat att förvåna att Wennerström kunnat avslöjas.» Juristkommissionen anför att »Wennerströms förslagenhet, personliga förutsättningar i övrigt, tjänsteställning och allmänna bakgrund utgjort sällsynt gynnsamma förutsättningar för hans verksamhet som spion». Det är alldeles klart att en hög officer med tjänst i underrättelseverksamhet har stora förutsättningar att undgå upptäckt om han börjar skaffa sig »extraknäck» inom sitt yrke.

Det brukar talas stora ord om officersklassens lojalitet och pålitlighet. Jag vill inte bestrida att den svenska officerskåren torde ha en patriotisk inställning. Under beredskapsåren, de värsta tysknazistiska åren 1940 och 1941, kunde dock iakttagas exempel på vacklan. Jag förstår att officerskåren måste känna sig mycket illa berörd av affären Wennerström. De som åtnjuter ett stort förtroende måste dock också finna sig i en mycket skärpt uppmärksamhet. På den punkten förefaller det att ha klickat under Wennerströmsåren. Det kan inte undvikas att den misstanken ligger nära till hands att Wennerströms sociala ställning försvårat hans avslöjande. Hade det gällt en person med annan ställning, som så länge varit föremål för säkerhetspolisens uppmärksamhet, torde man kunna utgå från att ingripande skett tidigare. Men jag erkänner att det rörde sig om svåra avvägningsproblem för de ansvariga myndigheterna.

Det är också anmärkningsvärt att så många höga militärer varit underrättade om misstankarna mot överste Wennerström men att denne ändå kunnat

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

undgå upptäckt. Tyder inte detta på en viss slentrian i tjänsten? Man vill uttala förhoppningen att en likartad mekanism, som via det internationella underrättelsespelet förde överste Wennerström till spionage mot sitt fädernesland, om möjligt för framtiden inte skall kunna fungera. Jag hoppas att detta kan bli fallet trots de uppgifter som nu figurerar om ytterligare och kanske större säkerhetsrisker bland militära befattningshavare. Det förutsätter skärpt uppmärksamhet även mot höga befattningshavare inom det militära området, och det förutsätter att svensk underrättelseverksamhet icke på minsta sätt knyts samman med andra staters underrättelsetjänst. Jag vill också uttala förhoppningen att det alliansfria Sveriges försvarsföranstaltningar i fortsättningen skall slippa undan stormakternas intressen och uppmärksamhet. Det är möjligt att detta önskemål hör till kategorien fromma förhoppningar, men det bör i varje fall uttalas.

Jag kommer så över på affärens rent politiska aspekter och följer. De borgerliga partierna har tagit affären Wennerström till intäkt för en våldsam attack mot regeringen. De borgerliga partiledarna har länge haft vittringen av de väl insuttna taburetterna i näsborrarna och resonerar tydligen som så att varje prickning av regeringen är en seger. Diskussionen om vad de olika statsråden uraktlätit eller gjort i denna affär har för länge sedan passerat det stadium, då en saklig granskning av enskilda åtgärder förefaller särskilt meningsfull. Jag skall därför inte gå in på de olika anmärkningar, som man enligt min mening kan framställa mot vissa underlåtenhetssynder från regeringens sida. Det väsentliga har nu blivit om dessa anmärkningar är av den arten, att de gör ett direkt misstroendevotum mot något nuvarande eller förutvarande statsråd eller mot hela regeringen berättigat. Ty härom handlar ju i verkligheten denna debatt.

Den kommunistiska riksdagsgruppen anser att det finns skäl för anmärkningar mot vissa åtgärder och brister i fråga om åtgöranden. Men vi anser inte att försummelserna är av den grava arten att de berättigar till anmärkningar i grundlagens mening mot något statsråd eller ens till tillkännagivanden. Vi kommer därför att i eventuella omröstningar stödja de socialdemokratiska yrkandena. Vi anser det viktigt och nödvändigt att slå tillbaka de borgerliga attackerna mot regeringen.

Herr talman! Nu tycks vi — i varje fall på två punkter — ha fått den länge efterlysta borgerliga samlingen. Som en man anser de borgerliga ledamöterna i konstitutionsutskottet att anmärkningar måste göras mot förre utrikesministern Undén och försvarsminister Andersson. Här i kammaren kan vi lyckligtvis — om man får döma av herr Hedlunds deklaration — räkna med vissa avhopp från denna egendomliga samling. Jag säger »lyckligtvis» inte från moralisk utan från politisk synpunkt, eftersom högerns och folkpartiets hetsiga aktioner endast torde skada dem själva.

Herrar Undén och Andersson har — såsom framgår av alla tillgängliga handlingar — i allt följt säkerhetspolisens anvisningar. Den senare har mycket aktivt deltagit i överläggningar med anledning av misstankarna mot överste Wennerström. Spionen har avslöjats — kanske mera genom tur än genom skicklighet. Vad vill de borgerliga att försvarsministern dessutom skulle ha gjort? Tagit på sig lösskägg och personligen gått ut i spaningsarbetet? I andra sammanhang brukar de borgerliga partierna klaga över tendenser till ministerstyre. Här klagas de plötsligt över att statsråden inte ännu mera blandat sig i de ansvariga myndigheternas verksamhet. Logiken är obefintlig.

Jag vill tillägga att jag finner den form av konstitutionellt ansvar som utmätas genom dechargebehandlingen ha över-

Statsrådets befattning med Wennerströmmaffären

levt sig själv. Den har sitt ursprung i andra förhållanden och skapades från början för en ämbetsmannaregering och i anslutning till en folkrepresentation sammansatt på annat sätt. Med den moderna partiriksdagen och den utvecklade parlamentarismen har förhållandena helt förändrats. Granskningen blir, såsom all erfarenhet visar, rent partipolitiskt betonad, fastän den insvepes i dechargeinstitutets något malätna slöjor. Medborgarna kan inte förstå den nuvarande proceduren, i vilken lotten såsom nu kan avgöra om ett statsråd enligt konstitutionsutskottets mening iakttagit rikets sannskyldiga nytta eller icke.

Det handlar i verkligheten i dag om politiska ställningstaganden. Ingen förutsätter ju heller att någon av statsråden skulle ha begått handlingar som i annat fall skulle ha varit åtalbara enligt allmän lag. Kammarens ledamöter kommer att rösta för eller mot regeringen, mot eller för de borgerliga partiernas strävan att bereda arbetarrörelsens partier ett nederlag och själva äntra de åtrådade taburetterna. Valet är verkligen inte svårt att göra.

Herr talman! Den intressantaste aspekten i denna debatt har faktiskt nu blivit högerens och folkpartiets avståndstagande från det samarbete som hittills förekommit med socialdemokratien i viktiga frågor, exempelvis försvarsfrågan. Handlar det om ett definitivt adjö till vad som med en felaktig term kallats den demokratiska samlingen? En del talar härför. Motiven för detta ställningstagande skall jag här inte gå in på — det är kanske en komplicerad historia. Men, herr talman, utomordentligt intressant från den politiska utvecklingens synpunkt är vad denna debatt avslöjat.

Herr ANDERSSON i Linköping (s):

Herr talman! Dagarna efter konstitutionsutskottets beslut i ansvarsfrågan kunde man i de likriktade höger- och folkpartitidningarna läsa om de s. k.

ofelbara statsråden och om hur konstitutionsutskottets socialdemokrater uppträdde som en skyddsvakt. Vi har i dag länge sluppit höra liknande tongångar, men vid 16.30-tiden fördes debatten ned på denna nivå även här i kammaren. Det var herr Heckscher som talade om vad som konstituerade en stark regering. En sådan behövde inte vara en regering som har en lydaktig majoritet och inte heller en regering, fortsatte han, som inte tillåter att dess representanter i konstitutionsutskottet erkänner regeringens fel.

Detta uttalande måste innebära ett påstående att regeringen har tvingat socialdemokraterna i konstitutionsutskottet till ett visst ställningstagande. Ett så orimligt påstående kan väl näppeligen kastas fram av en partiledare annat än om han befinner sig i ett mycket trängt läge — eller skildrar han möjligen de arbetsförhållanden som råder inom högerpartiet?

Eftersom vissa allmänna synpunkter på dechargeinstitutet och dess användning har förts fram av bl. a. herrar von Friesen och Braconier vill jag knyta några likaledes allmänna reflexioner till dessa frågor.

Herr von Friesen framhöll att grundlagen bara känner till två ålderdomliga former att tillämpa när riksdagen vill uttrycka missnöje över ett statsråds handläggning av ett ärende. Ja, det är riktigt; vi har en gammal grundlag. Att den har kunnat existera så länge, beror förmodligen på att den har tillämpats på ett förnuftigt sätt. Den har anpassats till en ny tid. Vid sidan av, men inte i strid med grundlagen, har på olika områden utvecklats en praxis som minskat behovet av en grundlagsändring. Vi kan beklaga denna utveckling eller icke, men den är ett historiskt faktum.

Jag tror att jag bäst illustrerar den förskjutning som ägt rum på detta område genom att anknyta till den principdebatt som vid 1961 års riksdag fördes i anslutning till behandlingen av konsti-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

tutionsutskottets dechargememorial. Då jag inledde denna debatt erinrade jag om att det hade från en del håll krävts att § 107 skulle av utskottet användas för att få en politisk udd på ett kritiskt uttalande mot ett statsråd. Personligen var jag inte övertygad om att konstitutionsutskottets granskning borde ha en sådan inriktning, och jag trodde mig också finna växande sympatier för denna syn även inom andra partier, där man stundom talade om § 107 såsom ett gammalt och klumpigt muskedunder.

Under senare år har också konstitutionsutskottets kritiska inställning tagit sig formen av omförmålan eller tillkännagivande. Att det i dessa aktstycken saknats en politisk biton, betyder givetvis inte att konstitutionsutskottet ser mindre allvarligt på de slutsatser som tillkännages på detta sätt.

Till min glädje fann jag att dessa synpunkter som jag framförde i 1961 års dechargede-batt inte föranledde några kritiska kommentarer. Tvärtom. Herr von Friesen, som i många år varit folkpartiets främsta talesman i denna kammare när det gäller konstitutionella frågor, deklarerade att han i långa stycken kunde instämma med mig. Och herr Braconier, som har en liknande ställning inom högergruppen, yttrade: »Jag vill gärna medge att även utskottsmajoriteten i flera punkter skrivit på ett sätt, som onekligen måste tolkas som ett klander av statsråd.»

Men även om man med den ärligaste vilja går till verket för att granska regeringens fögderi, kan det vara nog så besvärligt att skipa rättvisa. Jag läste häromdagen några gamla handlingar från tidigare dechargebehandling, bl. a. från år 1946, då det riktades en anmärkning mot förre handelsministern, professor Bertil Ohlin. Utskottet fann — hur märkligt det än kan förefalla för herrar folkpartister — att folkpartiets ledare hade handlat felaktigt beträffande ett anslag från statens friluftsfond. Men utskottet var inte enigt härvidlag.

Kanhända att herr von Friesen, som jag ser närvarande i kammaren, eller någon annan folkpartist kan förklara, hur det kom sig att de som ville fria folkpartiledaren från en anmärkning var just de båda folkpartistiska ledamöterna av konstitutionsutskottet.

Sedan dess har inte konstitutionsutskottet — av skäl som vi alla känner till — haft att granska några folkpartistiska statsråds göranden och låtanden. Det finns därför inte några färskare exempel på hur folkpartister eventuellt kan ha agerat som s. k. skyddsvakt för egna statsråd.

När gripandet av Wennerström meddelades i TT-nyheterna kl. 18.30 den 20 juni 1963 skakade detta meddelande säkerligen de flesta av oss. Vi kände det som en nationell olycka, en katastrof som hade drabbat vårt land. Flera personer som lyssnade på ett följande Eko i radio — jag hade tyvärr inte tillfälle att göra det — har omvitnat hur beklämmande det var att höra en av partiledarna omedelbart försöka utnyttja saken i partipolitiskt syfte. Ungefär fyrtioåtta timmar senare, om jag inte minns fel, fullföljdes denna taktik i TV-Aktuellt, där herr Ohlin och herr Heckscher helt fann varandra. Det märkliga — för att inte använda ett kraftigare uttryck — var att man utan tillgång till närmare informationer ansåg sig kunna ange hur ansvaret skulle fördelas.

Det har sagts att herr Ohlins informationer vid detta tillfälle bestod av de uppgifter som hade lämnats av herr Ståhl i Karlstad, en av de fem ledamöterna i statspolisintendentens samrådsnämnd. Ja, herr Ståhl var ju välinformerad. Han blev tidigare än någon av statsråden informerad om att Wennerström var en säkerhetsrisk. Herr Ståhl kunde säkert berätta om åtskilligt för folkpartiledaren. Men först sedan spionen hade gripits var denne stora värmländska blomkvistare liksom vissa andra beredd att tala om, hur eländigt Wen-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

nerströmaendret hade handlagts av alla andra än av honom själv.

Ja, efterklokhet har inte saknats i Wennerströmaffären. Det är så lätt att i efterhand vara vis. Sedan man tittat i facit kan även en professor som blivit partiledare svara rätt.

Herr Johansson i Trollhättan har klart naglat fast att man måste bedöma varje åtgärd mot bakgrunden av vad som var känt vid den aktuella tiden. Eftersom herr von Friesen nu har begärt ordet, skall jag ta en parallell, som han kanske har lätt att fatta. Jag skulle tro att herr von Friesen i egenskap av läkare någon gång har stått tveksam inför valet av behandlingsmetod. Många andra läkare har gjort det, inte minst kirurger. Indikationerna har kanske inte varit fullt klara, men läkaren har varit tvungen att handla. I medicinalstyrelsens disciplinnämnd har jag under årens lopp mött många fall, där läkare i sådana situationer har valt fel. Vid obduktionen har det varit lätt att bedöma hur man skulle ha handlat. Men hur skulle den svenska läkarkåren reagera, om man i medicinalstyrelsen vid bedömningen av en läkares eventuella fel i en viss situation tog hänsyn till den kunskap som vunnits först vid obduktionen? Jag tror att herr von Friesen och landets övriga läkare skulle reagera starkt, om man på det sättet lät efterklokheten vara avgörande.

Vi har i dag hört att herr Ohlin har en otrolig förmåga och stora kunskaper när det gäller att se in i framtiden. Tyvärr använde sig folkpartiets ledare inte av de egenskaperna i den stora politiska fråga som kostade honom en tredjedel av folkpartiets riksdagsgrupp. Om han gjort det, skulle han inte gått emot förslaget i den stora trygghetsfrågan ATP. Herr Heckscher å sin sida hade väl heller aldrig låtit herr Sam Nilsson födas då. Han hade säkert begärt legal abort på det missfostret, även om han själv var pappa till det.

Som jag tidigare framhöll valde folk-

partiet och högern ståndpunkt redan kort efter Wennerströms gripande. De intog då ståndpunkten att regeringen har handlat fel, och alltsedan dess har de försökt att med växlande argument försvara det ståndpunktstagandet. Och alla kan vi väl konstatera hur de sedan på punkt efter punkt har nödgats retirera.

Men man försöker ändå utnyttja Wennerströmaffären partipolitiskt. I veckoskiftet damp det ner en broschyr i min brevlåda här i Stockholm, en broschyr som klart visar vart högern syftar i denna kampanj. Den tyder på att högern skall fullfölja avsikten att bildligt talat låta Wennerström bli medarbetare i partiets valrörelse i höst.

Herr Wedén har alltid så lätt för att inkompetensförklara statsråd. Jag minns herr Wedéns första riksdagsår, när han jungfrutalade i 1949 års remissdebatt. I sin egenskap av Atlantpaktanhängare förklarade han då att herr Undén inte var någon bra utrikesminister. Några dagar efteråt skrev en självständig folkpartitidning emellertid att herr Wedén hade snubblat i starten av sin riksdagsbana. I dag har han visat att han fortfarande snubblar, även om det inte sker i starten, då han säger att den nuvarande försvarsministern aldrig blir hela landets försvarsminister.

Men, herr talman, det som har chockerat mig mest i dagens debatt har varit den skakande likgiltighet som herrar von Friesen och Wedén lagt i dagen i fråga om den enskildes integritet och hur nonchalant de talat om de s. k. mänskliga rättigheterna. Jag tänker här på Wennerströms arvodestjänst i utrikesdepartementet. Det är riktigt som det sagts att det inte hör till de mänskliga rättigheterna att varje officer här i landet skall kunna kräva att vid pensionsålderns inträde få en arvodestjänst. Men normala rättigheter innebär väl att varje officer har rätt att söka en sådan tjänst och att denna ansökan prövas i enlighet med grundlagens bud om

Statsrådets befattning med Wennerströmsaffären

förtjänst och skicklighet. Har herr von Friesen och herr Wedén ingen känsla för detta grundlagsbud?

Jag skall inte fullfölja diskussionen om denna arvodestjänst någon längre stund. Jag vill bara slå fast att den militära ledningen var beredd att ge honom tjänsten i flygstaben. Man kunde endast förhindra detta genom att förbjuda Wennerström att ta tillbaka sin ansökan. För att han skulle ta tillbaka sin ansökan måste man ställa i utsikt en annan anställning, som tedde sig lockande för honom, bl. a. ur den sociala prestige synpunkt, och som medförde att han inte anade att han var missgädd.

Jag tycker att den attityd till den enskilda människans integritet, till rättssäkerheten, som i dag har uttryckts från ledande folkpartihåll rimmar mycket illa med de insatser som folkpartiet gjorde i början av 50-talet när det drev sin stora rättsrötekampanj. Man behöver bara tänka sig in i den situationen att det 1951 eller 1953, när vi hade de stora diskussionerna, hade förekommit ett dylikt fall där det så småningom visat sig att vederbörande varit oskyldig. Vilken storm hade det inte blivit från folkpartiet, om en oskyldig och oförvitlig svensk officer lidit en stor rättsförlust genom ingripande av överheten-regeringen!

Konstitutionsutskottet har vid sin omsorgsfulla granskning funnit, att försvarsministern noga har följt Wennerströms ärendet och vidtagit en rad åtgärder i intim samverkan med spaningsledningen och den militära säkerhetstjänsten. Den politiska oppositionen, bortsett från centerpartiledaren, underkänner försvarsministerns handlande. Men vad säger då de personer, som stått försvarsministern närmast i det dagliga arbetet i frågan om Wennerström? Statspolisintendenten Thulin förklarar enligt protokollet: »Jag vill klart ha utsagt, att försvarsministern varit utomordentligt förnämlig i sam-

arbetshänseende.» Riksåklagaren Walberg förklarar: »Vi fick det intrycket att försvarsministern tog allvarligt på den här saken.» Den som under de senaste åren på den militära sidan främst ägnat sig åt Wennerströms ärendet är ju överste Westin. Han säger: »Utan statsrådet hade vi inte fått någon lösning på den här gåtan. Den militära säkerhetstjänsten skulle ha stått sig slätt utan hans stöd.» Jag sätter större tilltro till den expertis och den erfarenhet som finns samlad hos statspolisintendenten, riksåklagare Walberg och överste Westin än till de blomkvistare som i partipolitiskt syfte har blåst till strid i denna tragiska fråga.

Ett av skälen till anmärkningarna är ju att Wennerström inte formellt har fråntagits uppdraget som föredragande i robot- och kärnvapenfrågor. När jag lyssnade till dem som kritiserade på den punkten, kunde jag inte dra någon annan slutsats än att de levde i föreställningen att Wennerström fortfarande har uppdraget som föredragande i robot- och kärnvapenfrågor. Hade polisen, de militära myndigheterna och statsråden handlat på annat sätt än vad som skett, hade vi i dag haft en f. d. svensk officer bosatt nere i Spanien. Spioneriet hade aldrig blivit upptäckt och skadorna aldrig reparerade.

Jag har avsiktligt undvikit att beröra centerpartiets roll i detta ärende. I motsats till herr Ohlin och herr Heckscher avstod herr Hedlund från början från att ta ställning innan papperen låg på bordet. Vi har nu hört hur herr Hedlund har desavouerat sitt eget partis representanter i konstitutionsutskottet. Då herr Larsson i Luttra har det svårt nog ändå vill jag inte lägga ytterligare lök på laxen genom att beröra hans »insatser» på detta område.

Herr talman! Jag har huvudsakligen uppehållit mig vid statsrådet Sven Andersson. Anledningen är ju att han har haft huvudansvaret, och därav följer

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

att förre utrikesministern Undéns roll här kan behandlas mycket kort. Oppositionen har främst kritiserat honom för att han inte mot spaningsledningens önskan informerat flera personer i utrikesdepartementet. Ur spaningssynpunkt skulle det enligt oppositionens mening ha varit fördelaktigt om han gjort det.

Men det är väl ändå orimligt att pricka herr Undén för att han följt spaningsledningens råd när det gällt just en spaningsfråga. Därför framstår den anmärkningen som fullkomligt obefogad.

Herr talman! Jag slutar med att yrka att andra kammaren med ogillande måtte lägga den av konstitutionsutskottet framställda anmärkningen mot herr Undén till handlingarna.

Herr BRACONIER (h) kort genmäle:

Herr talman! Herr Andersson i Linköping hävdade att det endast var partipolitiska syften bakom kritiken. Hans excellens statsministern gav uttryck åt uppfattningen, att det var betydelsefullt att konstitutionsutskottet framförde kritik.

Jag hade väntat mig att herr Andersson, som jag antar inte ser partipolitiskt på frågan, skulle ha tagit upp det principiella problem jag berörde. Jag tillät mig rikta sju eller åtta frågor till försvarsministern som gällde det problemet.

Det är nämligen så att försvarsministerns huvudtes, att polisen skall avgöra, inte följts av försvarsministern när vi kommer fram till 1962. Det kan herr Andersson läsa i juristkommissionens rapport. Polisledningen ville 1962 att herr Wennerström skulle avkopplas från utrikesdepartementet. Följer man försvarsministerns resonemang, att det är polisen som skall avgöra, skulle ju polisen ha avgjort även 1962.

Så till frågan, om inte utrikesministerns vikarie skall underrättas av departementschefen i ett sådant här fall.

Enligt gällande grundlagsregler skall det konstitutionella ansvaret utkrävas av den som förestår departementet. Detta är väl ingen partipolitisk synpunkt utan en rent konstitutionell fråga. Eller menar herr Andersson att alla de problem vi tar upp är partipolitiskt betonade?

Herr Andersson sade att man lika gärna kunde göra en omförmälan. Ja, herr Andersson vet att vi skrev ihop oss till en omförmälan när det gällde Undénplanen. Statsministern sade då att det egentligen inte var någon kritik alls. Vi däremot hade faktiskt utgått från att det var en kritik.

Om socialdemokraterna tänker driva tesen, att när ett svenskt statsråd säger att han tar ansvaret, innebär det bara att han skulle följa polisens anvisningar, så försvinner ju det konstitutionella ansvaret. Eftersom jag, herr talman, inte lär uppträda i någon mer valdebatt tror jag inte att denna synpunkt behöver anses vara rent partipolitisk, när jag framför den. Den är tvärtom i hög grad konstitutionellt betonad.

Herr Andersson sade i inledningen av sitt anförande att vi hade ålderdomliga och tunga former på detta område. Ja, herr Andersson, jag har försökt få nya former. Jag sade redan i början på 1950-talet: Det går inte med nuvarande system. Herr Hallén, som då var konstitutionsutskottets ordförande, instämde och sade: Det kommer snart förslag. Detta var alltså i början av 1950-talet. Det förslag herr Hallén utlovade fick vi inte.

Herr von FRIESEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Herr Andersson i Linköping gjorde några historiska djupdykningar och förklarade, att då herr Ohlin var handelsminister reserverade sig ett par folkpartister i konstitutionsutskottet mot en majoritetsanmärkning som riktades mot herr Ohlin. Det är

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

riktigt. Men, herr Andersson, jag kan inte ange deras motivering — jag var inte en av dessa båda folkpartister.

Däremot kan jag tala om för herr Andersson att jag har ett mycket gott alibi när det gäller denna fråga om partipolitiska bedömningar. Jag gjorde nämligen ensam i utskottet en anmärkning mot dåvarande statsrådet Bergquist. Jag fick inte ens mina egna partivänner med mig på denna punkt.

Sedan gjorde herr Andersson några ganska halsbrytande jämförelser mellan min verksamhet som läkare och min roll i konstitutionsutskottet. Det är visserligen riktigt att vi har att på något sätt ställa diagnoser inom konstitutionsutskottet, men behandlingen av patienterna befattar vi oss sannerligen inte med. Att göra det tror jag efter dagens debatt skulle te sig än svårare. Jag skulle vara benägen att betrakta ett par fall som obotliga och gärna utskryta ett intyg på varaktig oförmåga hos dem för erhållande av folkpension. Det gör jag ganska ofta.

Vad herr Andersson sade om illegala aborter och obduktion förbigår jag. Jag brukar aldrig föra in så allvarliga saker i en debatt av detta slag ens i ironisk, skämtsam ton. Jag tycker att det bör finnas åtminstone någon botten i den politiska debatten i Sveriges riksdag.

Till sist ett par ord om de mänskliga rättigheterna!

Jag har under ett långt liv försökt att efter fattig förmåga försvara de mänskliga rättigheterna. Men hur är det med herr Andersson i Linköping och hans meningsfränder i många fall? Har det inte skett i kommuner och även i regeringen utnämningar av personer, där meriten i främsta rummet varit partiboken och där alltså den mest meriterades mänskliga rättigheter har kränkts? Hur är det med kollektivanslutningen till fackföreningarna, där man tvingar människor med en annan åskådning än den socialdemokratiska att ansluta sig till det socialdemokratiska partiet?

Sannerligen, herr Andersson — Ni och Edra meningsfränder har ett betydligt större missionsfält för er verksamhet när det gäller de mänskliga rättigheterna än detta patetiska försvar för en spionmisstänkt pensionerad överste i arvodesställning.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag var en stund borta från kammaren, vilket jag beklagar. Herr Andersson i Linköping har enligt flera referat till mig påstått att herr Ståhl hållit mig informerad om Wennerströmaffären. Detta är en många gånger avlivad osanning. Herr Andersson i Linköping borde inte se så belåten ut, när han får höra att han trots att detta påstående många gånger har avlivats inte dragit sig för att ge ny spridning åt denna osanning.

Jag hoppas emellertid att herr Andersson i Linköping nu framför ett beklagande. Herr Ståhls kontakt med mig gjordes i samband med Wennerströms arrestering och icke tidigare, eftersom herr Ståhl dessförinnan var bunden av sekretesshänsyn.

Herr ANDERSSON i Linköping (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Ohlin behöver inte be mig om ursäkt för att han inte kunde citera vad jag sagt. Han var själv inte i tillfälle att höra vad jag sade och han har tydligen haft en dålig informator. Jag har icke påstått att herr Ståhl hållit herr Ohlin informerad innan Wennerström var gripen. Jag har endast sagt, att herr Ståhl informerade herr Ohlin om denna fråga efter det att Wennerström hade gripits. Det var detta som möjliggjorde för herr Ohlin att bestämma sig för att regeringen hade handlat felaktigt.

Om denna uppfattning inte är riktig, är jag tacksam för att få besked om detta.

Talet om partipolitiska utnämningar i kommande sammanhang kan man na-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

turligtvis inte rent generellt ta upp till debatt. Vi har några gånger haft frågan om statliga utnämningar uppe till behandling, men det har knappast någon gång med framgång kunnat hävdas, att det har förelegat partipolitiska motiveringar bakom utnämningar.

Beträffande frågan om herr von Friesens alibi vid dechargen av herr Ohlins verksamhet som statsråd 1945 har jag aldrig påstått, att herr von Friesen vid detta tillfälle sökte fria herr Ohlin. Jag har däremot sagt att de två folkpartister, som satt vid konstitutionsutskottets bord, i motsats till övriga ledamöter i konstitutionsutskottet ville fria herr Ohlin från anmärkning — och det är en väsentlig skillnad.

Herr STAHL (fp) kort genmäle:

Herr talman! Egentligen bär det mig en smula emot att ta upp sådant löst prat, som herr Andersson anser det förenligt med sitt ansvar som riksdagsman att sprida inte bara i denna kammarutredning utan över hela Sverige. Men eftersom nu herr Andersson ändå har visat denna tvelaktiga smak, vill jag meddela att det av samtliga av oss som sitter i samrådsnämnden är fastslaget att jag, dagen innan publiceringen av Wennerströms anhållande ägde rum, i nämnden hemställde om möjlighet för alla ledamöter att samma dag samtidigt meddela våra partipresidier om att anhållandet skulle ske dagen därpå.

Det var vad som inträffade. Herr Andersson bör vidare verkligen själv kunna räkna ut hur orimligt det är att påstå att jag skulle ha haft någon bättre möjlighet att hålla herr Ohlin underrättad än vad herr Gustafsson i Stockholm kunde göra beträffande herr Erlander, herr Hedin beträffande herr Heckscher eller herr Larsson i Luttra beträffande herr Hedlund. Har man haft panna att sprida en så vilseledande för att inte säga lögnaktig uppgift, anser jag nog att man, om man är mån om sin heder, är skyldig att framföra en viss ursäkt.

Herr OHLIN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall bara eftersom herr Andersson tydligen vidhåller en annan myt förklara för herr Andersson vilket uttalande jag gjorde den vecka under vilken Wennerströmaffären blev offentlig. Det har nämligen från olika håll hävdats att jag då riktade de mest häftiga förebräelser mot regeringen.

Jag har i min hand en serie uttalanden, som allesammans går ut på att regeringens roll bör bli prövad. Jag framhöll den 26/6: »I andra demokratiska länder är det självklart att man noga prövar frågan om regeringen visat tillbörlig vaksamhet och omdöme. En sådan prövning bör naturligtvis äga rum efter vad som nu inträffat.»

Jag vidhöll den 27/6: »Det finns all anledning att ganska snart tillsätta en sådan parlamentarisk undersökningskommission som med ledning av bl. a. polisutredningen och den nya juristkommissionens material kan klargöra hela frågan — — —. Sveriges folk har rätt att få veta vad som förekommit utan andra inskränkningar än ur säkerhetssynpunkt självklara.»

Dessutom måste man undersöka om regeringen i tid vidtagit de försiktighetsmått som var naturliga vid olika tillfällen de senaste åren med hänsyn till polisens då aktuella misstankar rörande överste Wennerström.»

Påståendet att jag redan under den första och den andra dagen efter publiceringen av anhållandet varit färdig att rikta en häftig kritik mot regeringens handläggning är alltså helt grundlöst. Jag vidhöll däremot hela sommaren kravet på en parlamentarisk kommission, vilken man i förmiddags från regeringshåll med inrikesminister Johansson inte i spetsen utan i kön hävdade att regeringen redan hade gått med på. Detta är emellertid inte riktigt.

Jag vidhöll i olika yttranden kravet att en parlamentarisk undersökningskommission skulle tillsättas och gjorde vidare en del kommentarer till att re-

Statsrådets befattning med Wennerströmaffären

geringen vägrade att gå med på detta. Det torde inte vara möjligt att hävda att det var fråga om några våldsamma politiska angrepp när jag krävde upplysning.

Herr ANDERSSON i Linköping (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Ståhls sista inlägg endast bekräftar vad jag förut konstaterade, nämligen att det var herr Ståhl som informerade herr Ohlin om vad som hänt.

Till herr Ohlin vill jag bara säga, att han tydligen har mycket svårt att i televisionen uttrycka sig på sådant sätt att folk verkligen förstår vad han menar. Jag tror inte att någon som såg och hörde herr Ohlin vid det tillfället kunde få någon annan uppfattning än att han var mycket kritiskt inställd till handläggningen av denna fråga. Vad herr Ohlin yttrade i dagens eko den 27/6 — jag har ett referat av det framför mig — måste tolkas som ett ställningstagande redan vid den tidpunkten. Herr Ohlin sade bl. a.: »Jag vill hänvisa till att om regeringsmedlemmar har begått allvarliga fel, vilket här tydligen finns anledning att man frågar sig, då är det naturligt, att detta utredes, inte av jurister utan på ett annat sätt.»

Kan allmänheten få något annat intryck än att herr Ohlin redan då kommit fram till den ståndpunkten att det fanns anledning att räkna med att regeringen begått ett fel?

Herr STAHL (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag konstaterar att herr Andersson i sitt sista anförande uttryckte sig så, att lyssnarna både här i kammaren och i radio fått det intrycket att jag på ett tidigt stadium hade lämnat herr Ohlin sådana informationer att han kommit i en särskilt gynnad position. I verkligheten förhåller det sig så, att samtliga medlemmar i nämnden efter ett beslut inom nämnden samtidigt underrättade sina partiledningar; samtli-

ga partiledningar har alltså fått underättelser samma dag. Herr Ohlin har alltså genom mina informationer inte fått någon som helst fördel.

Jag tycker nog att det vore rimligt, att herr Andersson som ansvarig riksdagsman valde sina uttryckssätt och nu erkände hur det verkligen förhåller sig.

Herr WEDÉN (fp):

Herr talman! Den som fällde det yttrande som nu senast blivit föremål för diskussion läste här själv upp ett uttalande av herr Ohlin såsom något slags belägg för sina beskyllningar mot herr Ohlin. Jag skulle vilja be kammarens ledamöter att i protokollet läsa igenom det upplästa uttalandet. De kommer då att finna att det inte utgjorde något belägg för de beståenden som här har gjorts om att herr Ohlin tog ställning i förväg. Uttalandet gick ju ut på att herr Ohlin krävde en parlamentarisk bedömning av fallet och var inget ställningstagande till regeringens handläggning.

För övrigt konstaterar jag bara att den ursäkt från herr Anderssons sida som varit alldeles självklar mot bakgrunden av vad som förekommit, den har uteblivit.

Som tiden nu var långt framskriden beslöt kammaren på förslag av herr talmannen att uppskjuta den fortsatta behandlingen av förevarande memorial samt behandlingen av övriga på föredragningslistan upptagna ärenden till morgondagens sammanträde.

§ 2

På förslag av herr talmannen beslöt kammaren, att på morgondagens föredragningslista dels de en gång bordlagda ärendena skulle uppföras närmast efter de två gånger bordlagda ärendena, dels andra lagutskottets utlåtande nr 53 skulle uppföras närmast efter konstitutionsutskottets memorial nr 21 bland två gånger bordlagda ärenden,

dels statsutskottets memorial nr 145 och 146 skulle i angiven ordning uppföras sist bland en gång bordlagda ärenden.

§ 3

Till bordläggning anmäldes

statsutskottets utlåtanden och memorial:

nr 137, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar om avsättning av kommunal-skattemedel till budgetutjämningsfonden för budgetåret 1964/65 jämte en i ämnet väckt motion,

nr 138, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ytterligare utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser avskrivning av nya kapitalinvesteringar,

nr 139, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag om anslag för budgetåret 1964/65 till avskrivning av nya kapitalinvesteringar jämte i ämnet väckta motioner, och

nr 140, angående uppskov med behandlingen av vissa ärenden;

första lagutskottets memorial nr 34, angående uppskov med behandlingen av vissa utskottet tilldelade ärenden;

särskilda utskottets memorial nr 2, föranlett av kamrarnas skiljaktiga beslut vid behandling av särskilda utskottets utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående studiesocialt stöd till studerande ungdom, dels Kungl. Maj:ts förslag i statsverkspropositionen angående anslag till kostnader för avskrivning av vissa studielån med statlig kreditgaranti, dels ock i ämnet väckta motioner; samt

statsutskottets memorial:

nr 145, angående tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1963/64, och nr 146, angående statsregleringen för budgetåret 1964/65.

§ 4

Anmäldes och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen; nämligen

från statsutskottet:

nr 213, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar om anslag för budgetåret 1964/65 till skolväsendet jämte i ämnet väckta motioner;

nr 215, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 258, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående skolväsendets centrala ledning m. m., såvitt propositionen hänvisats till statsutskottet, jämte i ämnet väckta motioner, m. m.; och

nr 299, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar angående anslag för budgetåret 1964/65 till allmänna barnbidrag och till bostadsrabatter jämte i ämnet väckta motioner;

från bevillningsutskottet:

nr 309, i anledning av väckta motioner angående höjning av förvärvsavdragen och ortsavdragen vid beskattningen m. m.; och

från andra lagutskottet:

nr 310, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående ändrade grunder för den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen, i vad propositionen hänvisats till lagutskott, dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ändring i förordningen den 14 december 1956 (nr 629) om erkända arbetslöshetskassor, m. m., dels ock i ämnet väckta motioner; samt

nr 311, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 3 §§ lagen den 14 oktober 1939 (nr 727) om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m., dels ock i ämnet väckt motion.

Vidare anmäldes och godkändes riksdagens kanslis förslag

dels till riksdagens skrivelse, nr 278, till Konungen angående val av fullmäktige i riksbanken med suppleanter;

dels ock till riksdagens förordnanden:
nr 279, för herr Gustaf Napoleon Kollberg att vara fullmäktig i riksbanken;

nr 280, för herr Torsten Stanley Bengtson att vara fullmäktig i riksbanken;

nr 281, för herr Sven Mauritz Wedén att vara suppleant för en av riksdagens fullmäktige i riksbanken; och

nr 282, för herr Nils Gunnar Hansson att vara suppleant för en fullmäktig i riksbanken.

Slutligen anmäldes och godkändes riksdagens kanslis förslag

dels till riksdagens skrivelse, nr 283, till Konungen angående val av ordförande och fullmäktige i riksgäldskontoret med suppleanter;

dels ock till riksdagens förordnanden:

nr 284, för herr Rolf Gösta Renlund

att vara ordförande i riksgäldskontoret;
nr 285, för herr andre vice talmanen Johansson att vara fullmäktig i riksgäldskontoret;

nr 286, för herr Frans Oscar Östman att vara fullmäktig i riksgäldskontoret;

nr 287, för herr Erik Selmer Johan Adamsson att vara suppleant för ordföranden i riksgäldskontoret;

nr 288, för herr Lars Magnus Eliasson att vara suppleant för en fullmäktig i riksgäldskontoret; och

nr 289, för herr Eric Ferdinand Nilsson att vara suppleant för en fullmäktig i riksgäldskontoret.

§ 5

Justerades protokollsutdrag.

Kammarens ledamöter åtskildes här-
efter kl. 23.20.

In fidem

Sune K. Johansson
